

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ВО СКОПЈЕ**
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“

М-р Мартина Страшо Тодоровска

**АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА И НОВИТЕ
МЕДИУМИ: ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ОД АНАЛИЗАТА НА
ПОЛИТИКИТЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА**

Докторски труд

Скопје, 2026

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО
СКОПЈЕ

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“

М-р Мартина Страшо Тодоровска

**АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА И НОВИТЕ
МЕДИУМИ: ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ОД АНАЛИЗАТА НА
ПОЛИТИКИТЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА**

Докторски труд

Скопје, 2026

Докторанд:

М-р МАРТИНА СТРАШО ТОДОРОВСКА

Тема:

АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА И НОВИТЕ МЕДИУМИ: ЗАКЛУЧОЦИ
И ПРЕПОРАКИ ОД АНАЛИЗАТА НА ПОЛИТИКИТЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Ментор:

Проф. д-р ГОЦЕ НАУМОВСКИ,

Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје

Комисија за одбрана:

Проф. д-р ВЛАДО БУЧКОВСКИ (претседател)

Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје

Проф. д-р ЈАДРАНКА ДАБОВИЌ АНАСТАСОВСКА

Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје

Проф. д-р ГОЦЕ НАУМОВСКИ,

Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје

Проф. д-р ЈАСНА БАЧОВСКА НЕДИЌ,

Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје

Проф. д-р НЕНАД ГАВРИЛОВИЌ,

Правен факултет „Јустинијан Први“ Скопје

Научна област:

ПРАВО НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОПСТВЕНОСТ (АВТОРСКО И ПРОНАЈДУВАЧКО
ПРАВО)

Датум на одбрана:

11.09.2026

БЛАГОДАРНОСТ

Искрена и длабока благодарност за успешно завршените докторски студии му должам на мојот ментор, проф. д-р Гоце Наумовски, за несебичната поддршка, стручните насоки и континуираните совети во текот на целиот истражувачки процес. Првично бев докторанд на насоката меѓународно право, а по прераната смрт на мојата ценета менторка, проф. д-р Татјана Петрушевска, проф. д-р Наумовски без двоумење се согласи да го преземе менторството и да ме води низ третиот циклус студии. Оттаму, особено сум му благодарна за покажаното разбирање, доверба и охрабрување при преминот од меѓународното право и правото на Европската унија кон областа на правото на интелектуална сопственост.

Посебно место во оваа благодарност ѝ припаѓа на мојата трајна инспирација, проф. д-р Татјана Петрушевска, која остави длабока и неизбришлива трага во обликувањето на моето академско патување. Заедно го изодивме патот на меѓународното право и правото на Европската унија за време на магистерските студии и во првата половина од докторските студии. Нејзината загуба остави болка и празнина, а нејзиното отсуство и понатаму силно се чувствува во областа на меѓународното право.

Со особена благодарност се обраќам и до проф. д-р Јасна Бачовска Недиќ, која ми беше поддршка уште од самиот почеток на студиите на Правниот факултет. Таа е заслужна за развивањето на мојата љубов кон интердисциплинарниот пристап меѓу правото и медиумите. Нашата соработка, учеството во бројни проектни активности, заедничките авторски трудови и публикации, како и настапите на конференции и стручни настани имаа значајно влијание врз мојот академски и професионален развој.

Благодарност им должам и на членовите на Комисијата, почитуваните проф. д-р Владо Бучковски, проф. д-р Јадранка Дабовиќ Анастасовска и проф. д-р Ненад Гавриловиќ, за моето образование и академско формирање. За мене претставува особена чест што токму тие се членови на мојата Комисија, бидејќи во текот на овој процес имав можност да учам од нивното богато знаење, искуство и стручност.

Благодарност должам и на сите испитаници и експерти што учествуваа во емпириското истражување, а кои со своите согледувања и искуства дадоа значаен придонес кон научната вредност на овој труд, како и на сите колеги, пријатели и соработници кои, директно или индиректно, придонесоа за неговата реализација.

Посебна и длабока благодарност им упатувам на моите родители, мајка ми Костадинка и татко ми Страшо, кои од најрана возраст ми ги всадија вредностите на

знаењето, трудот и личниот интегритет. Со својот личен и професионален пример ми ја пренесоа љубовта кон науката и истражувањето и чувството на одговорност кон општеството, а нивната доверба и охрабрување беа темелот врз кој се градеа моите академски и професионални избори. Нивните зборови „...вложувај во науката, бидејќи го сакаш тоа, вложувај во себе и така си најбогата...“ ми беа постојан потсетник дека вистинското богатство се создава преку знаење, посветеност и личен развој.

На брат ми Ѓорѓи му благодарам за бескрајните правнички расправи, конструктивните несогласувања и трпението, кои често беа неизбежен дел од овој процес, но и силен поттик за критичко размислување и интелектуално созревање.

И на крајот, од срце му благодарам на мојот сопруг Стефан и на нашиот син Дамјан, мојот најсилен мотив во завршувањето на овие студии. Стефан, ти благодарам за безрезервната поддршка, трпението и разбирањето за посветеноста и одрекувањата што ги бара едно вакво академско патување. Периодот беше напорен и предизвикувачки, особено затоа што се совпадна со времето кога Дамјан растеше, учеше и секојдневно бараше внимание, љубов и присуство. Но, токму тогаш научив дека кога нешто се сака искрено, сè е можно. Со овој труд ја продолжувам семејната традиција на љубов кон науката и посветеност кон правото и правдата. Дамјан, ти посакувам еден ден и ти да го избереш овој пат, пат што е убав и што носи чувство на активен и значаен придонес кон општеството.

Со почит и благодарност,
Мартина (Глигорова) Тодоровска.

Изјавувам дека докторскиот труд е оригинален труд што го имам изработено самостојно.

М-р Мартина Тодоровска, с.р.

Изјавувам дека електронската верзија на докторскиот труд е идентична со отпечатениот докторски труд.

М-р Мартина Тодоровска, с.р.

М-р Мартина Страшо Тодоровска

**АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА И НОВИТЕ МЕДИУМИ:
ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ОД АНАЛИЗАТА НА ПОЛИТИКИТЕ НА
ЕВРОПСКАТА УНИЈА**

– Апстракт –

Предмет на овој докторски труд е анализа на политиките на Европската унија за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи. Истражувањето е насочено кон оценување на степенот до кој постојното европско законодавство одговара на предизвиците што произлегуваат од дигитализацијата на медиумскиот простор и зголемената улога на содржините создадени од корисници, со посебен акцент на прашањето на рамнотежата меѓу заштитата на носителите на права и слободите на корисниците.

Трудот се заснова на комбиниран методолошки пристап кој опфаќа нормативно-правна и догматска анализа на релевантните директиви на Европската унија, анализа на судската пракса на Судот на правдата на Европската унија, како и компаративно согледување на различни регулаторни пристапи. Дополнително, истражувањето вклучува емпириска компонента преку онлајн прашалник и полуструктурирани интервјуа со автори, носители на сродни права, медиуми и правни експерти, со цел обезбедување поширок увид во практичните аспекти на примената на авторското и сродните права во контекст на новите медиуми.

Преку интеграција на теоретската анализа и емпириските сознанија, докторскиот труд придонесува кон подлабоко разбирање на односот меѓу нормативната рамка и нејзината практична примена, како и кон идентификување на клучните предизвици поврзани со правната сигурност, спроведувањето на правата и улогата на новите медиуми. На тој начин, трудот обезбедува научна и практична основа за понатамошна евалуација и унапредување на регулаторниот пристап во областа на авторското и сродните права во дигиталната ера.

Клучни зборови: авторско право; сродни права; нови медиуми; дигитални платформи; правна сигурност; Суд на правдата на Европската унија; рамнотежа на интереси;

Martina Strasho Todorovska, LL.M.

**COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS AND NEW MEDIA:
CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS FROM THE ANALYSIS OF THE
EUROPEAN UNION POLICIES**

– Abstract –

The subject of this doctoral dissertation is the analysis of European Union policies on copyright and related rights in the context of new media and digital platforms. The research aims to assess the extent to which the existing European legislation responds to the challenges arising from the digitalisation of the media environment and the increasing role of user-generated content, with particular emphasis on the issue of achieving a balance between the protection of rights holders and the freedoms of users.

The dissertation is based on a combined methodological approach encompassing normative-legal and doctrinal analysis of the relevant European Union directives, analysis of the case law of the Court of Justice of the European Union, as well as a comparative examination of different regulatory approaches. In addition, the research includes an empirical component conducted through an online questionnaire and semi-structured interviews with authors, holders of related rights, media representatives, and legal experts, with the aim of providing broader insight into the practical aspects of the application of copyright and related rights in the context of new media.

By integrating theoretical analysis with empirical findings, the doctoral dissertation contributes to a deeper understanding of the relationship between the normative framework and its practical implementation, as well as to the identification of key challenges related to legal certainty, the enforcement of rights, and the role of new media. In this way, the dissertation provides a scientific and practical basis for further evaluation and improvement of the regulatory approach in the field of copyright and related rights in the digital era.

Keywords: copyright; related rights; new media; digital platforms; legal certainty; Court of Justice of the European Union; balance of interests.

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

ВИ	Вештачка интелигенција
ДЕУ	Договор за Европската унија
ДФЕУ	Договор за функционирањето на Европската унија
ЕЕЗ	Европска економска заедница
ЕЗ	Европска заедница
ЕК	Европска комисија
ЕУ	Европска унија
САД	Соединети Американски Држави
СПЕУ	Суд на правдата на Европската унија
AVMSD	Директива за аудиовизуелни медиумски услуги (<i>Audiovisual Media Services Directive</i>)
CC	Creative Commons
CFR	Повелба за основните права на Европската унија (<i>Charter of Fundamental Rights of the European Union</i>)
CRM директива	Директива 2014/26/EУ на Европскиот парламент и на Советот од 26 февруари 2014 година за колективно управување со авторското право и сродните права и за доделување повеќетериторијални лиценци за права на музички дела за онлајн употреба на внатрешниот пазар
DMA	Акт за дигитални пазари (<i>Digital Markets Act</i>)
DMCA	Digital Millennium Copyright Act
DPMA	Deutsches Patent- und Markenamt
DSA	Акт за дигитални услуги (<i>Digital Services Act</i>)
DSM директива	Директива (ЕУ) 2019/790 на Европскиот парламент и на Советот од 17 април 2019 година за авторското право и сродните права на единствениот дигитален пазар и за изменување на директивите 96/9/ЕЗ и 2001/29/ЕЗ

EUIPO	Канцеларија на Европската унија за интелектуална сопственост (<i>European Union Intellectual Property Office</i>)
InfoSoc директива	Директивата 2001/29/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 22 мај 2001 година за усогласување на одредени аспекти на авторското право и сродните права во информатичкото општество
TDM	текстуално и податочно рударење (<i>Text and Data Mining</i>)
TRIPS	Договор за трговските аспекти на правата од интелектуална сопственост (<i>Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights</i>)
UGC	Содржини создадени од корисници (<i>User-Generated Content</i>)
UrhDaG	Германски закон за одговорност на давателите на онлајн услуги во областа на авторското право (<i>Urheberrechts-Diensteanbieter-Gesetz</i>)
WCT	Договор на Светската организација за интелектуална сопственост за авторско право (<i>WIPO Copyright Treaty</i>)
WIPO	Светска организација за интелектуална сопственост (<i>World Intellectual Property Organization</i>)
WPPT	Договор на Светската организација за интелектуална сопственост за изведби и фонограми (<i>WIPO Performances and Phonograms Treaty</i>)
WTO	Светска трговска организација (<i>World Trade Organization</i>)

СОДРЖИНА

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ.....	9
ВОВЕД.....	13
Проблем на истражувањето.....	17
Предмет на истражувањето	20
Цели на истражувањето	21
Очекувани резултати од истражувањето и нивна примена.....	22
Истражувачки прашања и хипотетска рамка.....	23
Методи на истражување	23
Извори на податоци, работна популација и примерок на истражување.....	24
ПОГЛАВЈЕ 1. ТЕОРЕТСКА И КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА	26
1.1. Основни концепти и принципи на авторското право и сродните права.....	27
1.2. Развој на авторското право и сродните права во рамки на меѓународното право.....	36
1.3. Концепт на новите медиуми и дигиталната ера – теориски пристапи.....	43
1.4. Новите медиуми и нивното влијание врз авторското право и сродните права.....	48
ПОГЛАВЈЕ 2. ПРАВНА РАМКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ЗА АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА ВО КОНТЕКСТ НА НОВИТЕ МЕДИУМИ	53
2.1. Развој и цели на правото на Европската унија во областа на авторското право и сродните права	55
2.2. Клучни директиви на Европската унија за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми	61
2.3. Улогата на авторското право и сродните права во борбата против дезинформациите во рамки на Европската унија	94
ПОГЛАВЈЕ 3. ВЛИЈАНИЕТО НА ДИГИТАЛНИТЕ ПЛАТФОРМИ ВРЗ АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА ВО РАМКИ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	104
3.1. Дистрибуција на содржини и улогата на платформите.....	105
3.2. Одговорност на платформите и судска пракса на Судот на правдата на Европската унија.....	112
3.3. Рамнотежа меѓу креаторите, носителите на сродни права и корисниците	122
ПОГЛАВЈЕ 4. ЕМПИРИСКО ИСТРАЖУВАЊЕ: МЕТОДОЛОГИЈА, ПРИМЕНЕТИ ИНСТРУМЕНТИ И КЛУЧНИ НАОДИ	130
4.1. Цел, методолошки пристап и примерок на истражувањето	131
4.2. Анализа на резултатите од прашалникот.....	135
4.3. Анализа на квалитативните наоди од интервјуата.....	152
ПОГЛАВЈЕ 5. УТВРДЕНИ ПРАВНИ ПРАЗНИНИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ...160	
5.1. Идентификувани правни празнини во постојната рамка на Европската унија.....	161

5.2. Компаративен осврт: Европска унија и САД	176
5.3. Препораки и идни насоки за унапредување	182
5.3.1. Краткорочни препораки и идни насоки	183
5.3.2. Среднорочни препораки и идни насоки	192
5.3.3. Долгорочни препораки и идни насоки	198
ЗАКЛУЧОК	202
БИБЛИОГРАФИЈА	206
ПРИЛОЗИ	217
Прилог 1. Одговори на прашалникот за медиумските навики и користењето на дигитални платформи	217
Прилог 2. Водич за полуструктурирано интервју и согласност за учество	218
2.1. Полуструктурирано интервју со автори	218
2.2. Полуструктурирано интервју со носители на сродни права	220
2.3. Полуструктурирано интервју со уредници на медиуми	223
2.4. Полуструктурирано интервју со практичари (правници)	226
Прилог 3. Анонимизирани записници и изјава за согласност од спроведени полуструктурирани интервјуа	229
3.1. Записник од полуструктурирано интервју со автор	229
3.2. Записник од полуструктурирано интервју со автор	232
3.3. Записник од полуструктурирано интервју со носител на сродни права	235
3.4. Записник од полуструктурирано интервју со уредник на медиум	238
3.5. Записник од полуструктурирано интервју со уредник на медиум	241
3.6. Записник од полуструктурирано интервју со практичар (правник)	244
3.7. Записник од полуструктурирано интервју со практичар (правник)	248
3.8. Изјава за согласност за учество во научно истражување	253

ВОВЕД

Авторските права претставуваат законски признати и заштитени права на авторите над нивните оригинални дела од областа на книжевноста, уметноста и науката. Овие права им овозможуваат на авторите да контролираат и да добиваат надоместок за користењето на нивните дела, најчесто за одреден временски период. Сродните права, пак, се однесуваат на правата на изведувачите, продуцентите на фонограми и видеограми, радиодифузните организации и други, кои придонесуваат во создавањето и дистрибуцијата на овие дела.

Со појавата на новите медиуми, како што се интернет платформите, социјалните мрежи и дигиталните издаваштва, Европската унија (ЕУ) спроведува политики насочени кон унапредување на заштитата на авторското право и сродните права. Geller (2016) вели дека авторското право, заедно со сродните права, остануваат динамични. Не само што националните законодавства ги приспособуваат овие права на новите медиуми, туку и ЕУ преку директиви и судската пракса на Судот на правдата на Европската унија (СПЕУ) врши хармонизација на националните законодавства во оваа област.

Овој напредок постави и значајни предизвици поврзани со заштитата на авторското право и сродните права во дигиталната средина. Целта е да се обезбеди соодветна заштита на правата на авторите и носителите на сродни права во контекст на новите медиуми, истовремено овозможувајќи слободен проток на информации и иновации. Ова вклучува усогласување на националните законодавства на државите-членки на ЕУ со важечките директиви и регулативи, како и промовирање на слободата на изразување и медиумскиот плурализам.

Rosati (2021) нагласува дека „огромните предизвици поврзани со онлајн дистрибуцијата, користењето и заштитата на авторските дела ги покажаа вродените ограничувања и слабости на националните политики за авторско право во дигиталната сфера“. Таа се залага за унифициран европски систем за авторско право, истакнувајќи дека „вистински спроведливи политики зад авторско право можат да се усвојат само на ниво на ЕУ преку унифицирани правила“.

Терминот „нови медиуми“ се користи како општ поим за дигиталните форми на комуникација кои се појавија со развојот на интернетот и технологијата. Ова вклучува веб-страници, блогови, социјални мрежи, подкасти и други онлајн платформи кои

овозможуваат интерактивност и непосредна размена на информации. Новите медиуми се разликуваат од традиционалниот тип на медиуми по тоа што корисниците не се само пасивни приматели на информации, туку и активни учесници во создавањето и ширењето на содржините.

Појавата на новите медиуми и понатамошниот забрзан развој на дигиталните технологии, но и појавата на вештачката интелигенција (ВИ) драстично ја сменија структурата на медиумскиот систем. Историски, јавната комуникациска сфера постапно се ширеше и кон интернетот, како дополнителен или комплементарен дел од јавната комуникација. Со зголемувањето на различните комуникациски уреди за пристап на интернет и со намалувањето на трошоците за поврзување на интернет, тој почна да зазема централно место во секојдневната комуникација. Мајхошев (2014) забележува дека подемот на дигиталните медиуми ги зголеми предизвиците во спроведувањето на авторските права, што бара приспособување на законите кон новите технолошки промени.

Авторското право и сродните права, заедно со индустриската сопственост се дел од правото на интелектуална сопственост. Под индустриска сопственост се подразбираат збир на права кои се утврдени со член 1 од Париската конвенција за заштита на индустриската сопственост донесена во 1883 година, а потоа изменувана и дополнувана. Во контекст на индустриската сопственост важно е да се напомене дека во поново време се опфатени и знаењето и искуството (know-how), кое не секогаш е заштитено со исклучително право, но има економска и правна вредност.

Во контекст на ЕУ, авторското право и сродните права играат клучна улога во одржување на рамнотежата меѓу интересите на авторите и носителите на сродни права и потребите на корисниците во дигиталната ера. Европскиот парламент и Советот на Европската унија ја создаваат правната рамка на ЕУ за авторското право и сродните права. Овие правила ги усогласуваат основните права на авторите, изведувачите, продуцентите и радиодифузерите.

Посебно внимание привлекува Директива (ЕУ) 2019/790 на Европскиот парламент и на Советот од 17 април 2019 година за авторското право и сродните права на единствениот дигитален пазар и за изменување на директивите 96/9/ЕЗ и 2001/29/ЕЗ (DSM директива), усвоена во 2019 година, која има за цел да одговори на предизвиците што произлегуваат од употребата на новите медиуми. Но, одредени автори како Dusollier (2020) тврдат дека, и

покрај одредени напредоци, DSM директивата не успева целосно да ги постигне своите амбициозни цели. Таа истакнува дека одредени одредби, како што се новото право на интелектуална сопственост за издавачите на печат и строгите барања за платформите за споделување содржини, може да доведат до непредвидени последици за слободата на изразување и рамнотежата на интересите во дигиталното опкружување. Во својата критичка анализа на DSM директивата, Quintais (2020) тврди дека „она што започна како законодавен инструмент за промоција на дигиталниот единствен пазар се претвори во алатка за индустриска политика, обликувана повеќе од ефективно лобирање отколку од докази и експертиза“. Тој исто така смета дека и покрај одредени позитивни аспекти, Директивата на крајот претставува „погрешно законодавство“ поради нејзините проблематични одредби.

Авторското право е централно за поддршка на развојот на креативните индустрии бидејќи се однесува на оригиналните интелектуални креации во литературата, науката и уметноста, додека пак сродните права се правата на уметниците-изведувачи над своите изведби и правата на фонограмските и филмските продуценти, на РТВ организации и на издавачите на нивните фонограми, видеограми, емисии и сл. Авторското право и сродните права им обезбедуваат на авторите и изведувачите правна заштита за нивните дела, како и можност за соодветен и правичен надомест.

Во дигиталната ера, овие права добиваат ново значење, бидејќи новите медиуми овозможуваат брзо и широко споделување на оригиналните содржини/креации. Заштитата на авторското и сродните права треба да се развива во согласност со динамичниот развој на новите медиуми.

Доколку не се постигне рамнотежа меѓу брзиот технолошки развој и истовремена „модернизација“ на правната рамка и воопшто политиките на ЕУ постои ризик од нарушување на правата на авторите и носителите на сродни права и отворање на можност за манипулации и искористување на оригиналните дела за неетички цели и цели спротивни на законот. Односно, ова може да значи и ризик од загрозување на други права и создавање на нуспојави кои можат негативно да се одразат во општеството, и да ги поткопаат демократските вредности, интегритетот на дигиталниот простор, јавната доверба и владеењето на правото.

Ова бара правната рамка на ЕУ да обезбеди транспарентност, соодветни услови за користење на содржините, како и заштита на интересите на сите засегнати страни. Преку

усогласување на националните законодавства и воведување заеднички стандарди, ЕУ има за цел да создаде стабилна средина за развој на културните и креативните индустрии, како и поттикнување на иновациите во дигиталниот систем.

Преку јасна правна рамка за авторското право и сродните права, ЕУ се стреми да го поттикне креативниот развој, да го зачува културното наследство и да обезбеди фер и еднаков пристап до културните содржини за сите нејзини граѓани.

Истражувањето ќе придонесе за подобро разбирање на поврзаноста меѓу авторското право и сродните права и новите медиуми, како и за обезбедување на правични и спроведливи решенија во ерата на дигитализацијата.

Овој докторски труд се фокусира на анализата на авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми, со посебен акцент на правната рамка на ЕУ и нејзината способност да обезбеди соодветна и одржлива рамнотежа меѓу заштитата на носителите на права и слободите на корисниците во дигиталната ера. Истражувањето тргнува од претпоставката дека иако европското авторскоправно законодавство е концептуално усогласено со технолошките промени, во праксата сè уште постојат значајни правни празнини, недоречености и предизвици поврзани со примената и спроведувањето на правата во дигитална средина.

Во првиот дел од трудот се разработува теоретската и концептуалната рамка на авторското право и сродните права, преку анализа на основните поими, принципи и функции на овие права, нивниот историски и нормативен развој во рамки на меѓународното право, како и теориските пристапи кон поимот нови медиуми и дигиталната ера. Посебно внимание се посветува на влијанието што дигиталната трансформација го има врз традиционалните авторскоправни концепти и врз улогата на засегнатите страни во процесот на создавање и користење на содржини.

Во продолжение, докторскиот труд ја анализира правната рамка на ЕУ во областа на авторското право и сродните права, преку разгледување на нејзиниот развој, цели и основни политики. Во овој контекст се обработуваат клучните директиви релевантни за дигиталната средина, како и нивната улога во регулирањето на користењето на авторски содржини на интернет и дигиталните платформи. Посебен сегмент е посветен на улогата на авторското право и сродните права во борбата против дезинформациите, како еден од современите општествени предизвици во рамки на ЕУ.

Следниот дел е насочен кон анализата на влијанието на дигиталните платформи врз авторското право и сродните права, при што се разгледува улогата на платформите во дистрибуцијата на содржини, прашањето на нивната одговорност, како и релевантната судска пракса на СПЕУ. Во овој контекст се анализира рамнотежата меѓу интересите на авторите, носителите на сродни права и корисниците, со посебен осврт на исклучоците, ограничувањата и правата на корисниците во дигиталната средина.

Емпирискиот дел на истражувањето се базира на комбиниран методолошки пристап, кој вклучува квантитативно истражување спроведено преку прашалник за медиумските навики и користењето на дигиталните платформи, како и квалитативно истражување преку полуструктурирани интервјуа со автори, носители на сродни права, уредници на медиуми и правни практичари. Анализата на добиените резултати овозможува согледување на практичните аспекти на примената на авторското право и сродните права, степенот на информираност и свесност на различните засегнати страни, како и согледување на јазот помеѓу нормативната рамка и нејзината практична имплементација.

Во завршниот дел од дисертацијата се идентификуваат клучните правни празнини во постојната рамка на ЕУ, се прави компаративен осврт помеѓу европскиот и американскиот пристап, и се формулираат краткорочни, среднорочни и долгорочни препораки за унапредување на правната сигурност, предвидливоста и рамнотежата на интереси. Заклучоците на истражувањето придонесуваат кон продлабочување на научната дебата за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми и нудат конкретни насоки за идни решенија.

Проблем на истражувањето

Трансформацијата на медиумската индустрија создаде нови начини за создавање, дистрибуирање и консумирање на содржините. За разлика од традиционалните медиуми, кои работат на принципот на еднонасочна комуникација, новите медиуми овозможуваат активна улога на корисниците во создавањето и споделувањето на содржини.

Новите медиуми со авторското право и сродните права се во тесна поврзаност и меѓусебно влијание, првенствено поради тоа што дигиталната природа на новите медиуми овозможува брзо умножување и модифицирање на заштитени дела. Социјалните мрежи, веб-платформите и блоговите создадоа нови предизвици за заштита на интелектуалната

сопственост, особено во контекст на користење на содржини без дозвола, дигитално пиратство и нови форми на кршење на авторските права и сродните права. Gillespie (2018) тврди дека „треба повторно да размислиме како се спроведува модерирањето на содржината и што очекуваме од него“.

Клучниот истражувачки проблем е да се утврди дали и во кој обем постојната правна рамка на ЕУ за авторското право и сродните права обезбедува ефективна и пропорционална заштита на авторите и носителите на сродни права во контекст на новите медиуми. Но, исто така, и како политиките на ЕУ за авторското право и сродните права можат да одговорат на специфичните потреби и предизвици што ги носат новите медиуми. Оваа тема отвора многу прашања и предизвици кои произлегуваат од динамиката на развој на новите медиуми. Од друга страна, авторското право и сродните права може да се анализираат и како моќна алатка во синџирот за борбата против негативните појави во дигиталниот простор како што се дезинформациите, создадени како резултат на брзото ширење на содржини и појавата на сè поголем број на социјални мрежи.

Иако ЕУ разви сеопфатна правна рамка, таа е изложена на постојан притисок да се приспособи на технолошките иновации и предизвици наметнати од брзиот развој на медиумскиот систем, вклучувајќи ги и негативните појави, притоа да се обезбеди почитување на основните права, како што е правото на слобода на изразување.

За споредба, во својата анализа, Брешковски и Марковски (2018) истакнуваат дека „во медиумската сфера во Република Македонија има масовно кршење на авторските права на новинарите и медиумските работници со т.н. „копи-пејст“ новинарство, каде што содржините се преземаат без дозвола и без наведување на изворот“. Од голема важност се користењето на технологии кои помагаат во автоматско препознавање на содржини кои се предмет на злоупотреби.

Токму и во оваа насока ЕУ ја наметнува поголемата обврска на платформите за препознавање на содржини со цел откривање и блокирање на неовластено користење на материјали заштитени со авторско право и сродни права.

Историски, ЕУ од 2019 година преку донесување на DSM директивата започнува со преземање позначајни законодавни чекори поврзани со новите медиуми. Оттука, како поединечни проблеми се детектираат:

- До кој степен правната рамка на ЕУ за авторско право и сродни права е усогласена со новите трендови и развојот на новите медиуми?
- Дали DSM директивата обезбедува јасни, предвидливи и транспарентни правила за користење и дистрибуција на заштитени содржини во онлајн средината?
- Дали постојат разлики во примената на политиките на ЕУ во државите-членки, и какви последици имаат врз ефективната заштита на правата?
- Дали зајакнувањето на улогата на авторското право и сродните права може да доведе до ризик од ограничување на правото на слободата на изразување или прекумерно блокирање на законските содржини?

Истражувањето се стреми да ја испита ефективноста на постојната правна рамка на ЕУ, како и да предложи механизми за унапредување. Ова, меѓу другото вклучува анализа на правната рамка на ЕУ, нејзината примена во праксата и влијанието врз различните засегнати страни.

Низ дијакхрониски преглед на теориите за новите медиуми и трансформациите во текот на историјата, во докторскиот труд се истражува и важноста на новите медиуми во создавањето на средина без да се нарушат правата на авторите и носителите на сродни права.

Демократските општества мора да се прилагодат на новата реалност и предизвиците кои ги носат новите медиуми, утврдувајќи ги слабостите и потенцијалните ризици и да понудат решенија за намалување на негативните ефекти. Иако според истражувањето на Eurobarometer (2022), примарен извор на информирање (со акцент на постарата генерација) е телевизијата (традиционалните медиуми), додека 31% читаат статии или објави што се појавуваат на нивните онлајн социјални мрежи.

Клучната дилема во современиот дигитален медиумски екосистем се однесува на правниот третман и дозволеноста на користењето на содржините на традиционалните медиуми од страна на социјалните мрежи и другите нови медиуми.

Еден соодветен пример е тужбата поднесена од неколку истакнати француски весници, вклучувајќи ги Le Monde и Le Figaro, против платформата X (порано Twitter). Весниците тврдат дека X ги користи нивните содржини без компензација, а со тоа се прекршува француското законодавство, каде според европската директива усвоена во француското законодавство за вакви дејствија следува одредена компензација/надоместок.

Во 2007 година, Viacom го тужеше YouTube за 1 милијарда долари за „дрзок“ прекршок на авторските права, тврдејќи дека платформата објавувала над 150.000 клипови од телевизиски емисии и содржини во сопственост на Viacom на нивната веб-страница. Во овој случај е интересно е да се разгледа дали, доколку би била применлива DSM директивата од 2019 година, исходот би бил поинаков.

Како еден од проблемите може да се третира и недоволното нагласување и несоодветното третирање на авторското право и сродните права како важен механизам за борба против негативните појави во дигиталниот простор. Доколку овој дел од правото на интелектуална сопственост се анализира како значајна алка во синцирот за борба против негативните појави во дигиталниот простор, би се зголемил притисокот врз законодавецот за унапредување на правната рамка, а од друга страна и на лицата кои вршат повреда. На тој начин, темата би се обликувала пошироко преку интердисциплинарен пристап и тоа поврзување на правото, медиумите и етиката, што ја прави релевантна за современиот дигитален свет.

Предмет на истражувањето

Предметот на ова истражување е анализа на политиките на ЕУ за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми. Истражувањето се фокусира на современите предизвици кои носителите на правата (авторите и носителите на сродни права), но и корисниците и дигиталните платформи се соочуваат. Истражувањето се спроведува во контекст на следење на трендот на брзиот развој на дигиталните технологии и медиумите, како и на ефектите што ги имаат врз директно засегнатите страни.

Истражувањето во детали ќе ги опфати следните аспекти:

- Развој на правната рамка на ЕУ: преглед на правните документи кои ја регулираат областа на авторското право и сродните права, со посебен акцент на нивното усогласување со новите медиуми.
- Новите медиуми и правата на авторите и носителите на сродни права: преглед како новите медиуми влијаат врз заштитата на правата на авторите и носителите на сродни права, особено во однос на дистрибуцијата и користењето на нивните дела на дигиталните платформи.

- Улогата на дигиталните платформи: анализа на одговорноста која ја имаат дигиталните платформи во контекст на законодавството на ЕУ, во почитувањето и спроведување на авторското право и сродните права.

- Потребите на корисниците: испитување на влијанието на политиките врз пристапот на корисниците до содржини, нивната употреба и почитувањето на правото на слободен пристап до информации.

- Компаративни искуства: истражување на различните пристапи на државите-членки на ЕУ, но и краток илустративен осврт на моделот на САД во имплементацијата на политиките за авторско право и сродни права и нивното влијание врз функционирањето на дигиталниот единствен пазар.

Целта е да се утврди степенот на усогласеност на политиките на ЕУ за авторското право и сродните права со предизвиците на новите медиуми со акцент на дигиталните платформи, преку кои ќе се прикажат и правните празнини и несогласувања во правната рамка; да се испитаат механизмите за заштита на правата и интересите на засегнатите страни; да се потенцира важноста на правото на интелектуална сопственост во борбата и спречувањето на негативните појави кои произлегуваат на интернет; и да се предложат насоки за понатамошно усогласување и развој на политиките на ЕУ во оваа област.

Цели на истражувањето

Целите на истражувањето се насочени кон анализа и разбирање на политиките на ЕУ за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми, како и кон оценување на нивната ефикасност во справувањето со предизвиците што ги носи дигиталната ера.

Конкретно, истражувањето има за примарна цел преку утврдување правните празнини и недоследности во политиките на ЕУ да придонесе кон зајакнување на улогата на авторското право и сродните права и заштитата во дигиталниот контекст.

Потоа, да се оцени улогата на платформите во дистрибуцијата и користењето на содржините, како и нивната одговорност во почитувањето на авторските права; да се утврди како политиките на ЕУ ги балансираат правата на креаторите со потребите на корисниците за правичен пристап до содржини; и да се понудат решенија и предлози за унапредување на политиките и зголемување на ефикасноста на правната рамка во корист на сите засегнати страни: автори и носители на сродни права, платформи и корисници.

Очекувани резултати од истражувањето и нивна примена

Истражувањето има за цел да придонесе кон длабинско разбирање на политиките на ЕУ, нивната усогласеност, како и да понуди конкретни насоки за нивно унапредување.

Низ системски преглед на директивите и други документи донесени во рамки на ЕУ со фокус на нивната примена во дигиталниот контекст ќе се изработи детална анализа на правната рамка на ЕУ. Ова значи и идентификација на слабите и силните страни на постојните политики. Ќе се дефинира улогата на новите медиуми во создавањето и дистрибуирањето на содржини. Ова подразбира и мерење на влијанието на медиумите врз правата на авторите и носителите на сродни права, платформите и корисниците, како и предизвиците од користењето на содржини преку дигиталните платформи. Имајќи предвид дека станува збор за политики донесени од институциите на ЕУ (правни документи со обврзувачки карактер и меко право) ќе се направи краток приказ на компаративните искуства на државите-членки во имплементацијата на законодавството на ЕУ.

Преку добиените резултати од истражувањето ќе се понудат насоки за унапредување на правата на авторите и носителите на сродни права. Ова ќе придонесе кон дебатата за унапредување на пристапот на третман на новите медиуми и дигиталните платформи, но и формулирање на предлози за поинклузивна и транспарентна правна рамка која ќе ги опфати интересите на сите засегнати страни преку утврдување на најдобрите практики и преку анализа на релевантни судски пресуди.

На крајот, целта на политиките на ЕУ е креирање на модерна и ефикасна правна рамка за заштита на авторското право и сродните права во чекор со динамиката на новите медиуми, поттикнувајќи ја креативноста и иновациите.

Како примарни корисници на резултатите од овој труд се одредуваат:

- стручно-научната јавност,
- истражувачите од областа на правото на интелектуална сопственост,
- истражувачите од областа на медиумите,
- законодавната власт,
- автори и носители на сродни права,
- дигиталните платформи,
- аналитичарите на медиумите и
- граѓанскиот сектор.

За овие групи докторскиот труд треба да даде дополнителни информации за влијанието на промените во дигиталната сфера врзани за правната регулација на авторското право и сродните права.

Истражувачки прашања и хипотетска рамка

Истражувачко прашање: „Дали постојната правна рамка на Европската унија за авторското право и сродните права обезбедува соодветна и одржлива рамнотежа меѓу заштитата на носителите на права и слободите на корисниците во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи?“.

Хипотеза 1: „Постојната правна рамка на Европската унија за авторското право и сродните права е концептуално усогласена со дигиталниот контекст, но не обезбедува целосно јасен и предвидлив регулаторен модел за дигиталните платформи.“

Хипотеза 2: „Постои јаз меѓу нормативно утврдената заштита на авторското право и сродните права во правото на Европската унија и начинот на кој корисниците и практичарите ја перципираат и доживуваат нивната примена на дигиталните платформи.“

Хипотеза 3: „Колку е поголема неделната потрошувачка на медиуми во дигиталната средина, толку е поголема изложеноста на содржини создадени од корисници, без пропорционално зголемување на свесноста за авторското право и сродните права.“

Методи на истражување

Методолошкиот пристап при пишувањето на докторската дисертација „Авторското право и сродните права и новите медиуми: заклучоци и препораки од анализата на политиките на Европската унија“ се темели на примена на комбиниран истражувачки пристап (mixed-methods), кој опфаќа квалитативни и квантитативни методи на истражување.

Квалитативни методи на истражување:

- нормативна анализа (директиви, регулативи, насоки и судска пракса),
- полуструктурирани интервјуа со засегнати страни (правници кои работат во областа на авторското право и сродните права, медиуми, автори и носители на сродни права) со цел да се обезбедат сеопфатни сознанија за практичните предизвици и имплементацијата на политиките,

- студии на случај (анализа на конкретни примери каде што е применета политиката за авторско право и сродните права во контекст на новите медиуми) со цел да се види практичната примена на правилата

- компаративна анализа.

Квантитативни методи на истражување:

- анкетно истражување, спроведено со цел да се добијат информации за медиумската потрошувачка и свесноста за авторското право и сродните права,

- анализа на статистички податоци и извештаи од релевантни институции и организации.

Извори на податоци, работна популација и примерок на истражување

Во рамките на оваа докторска дисертација се спроведоа полуструктурирани интервјуа со практичари од областа на авторското право и сродните права, уредници на медиуми, автори и носители на сродни права. Се користат наодите од спроведен анкетен прашалник за медиумската потрошувачка и свесноста за авторското право и сродните права за утврдување на идните насоки. Понатаму, се користат податоци од анкети и прашалници, статистички податоци и други релевантни извештаи на институциите на ЕУ. Други извори на податоци што се користат се законодавството на ЕУ (директиви, регулативи и судски пресуди на СПЕУ), научни трудови и академска литература за авторското право и сродните права и новите медиуми, извештаи и анализи од релевантни организации, како што се WIPO, EUIPO и други.

Работната популација се состои од повеќе групи и тоа: експерти од областа на авторското право и сродните права, експерти од областа на медиумите и креатори на содржини (автори и носители на сродни права) и корисници на новите медиуми.

Примерокот на истражувањето, во однос на квалитативниот дел, опфаќа вкупно 7 испитаници, распределени низ сите целни групи, додека во однос на квантитативниот дел, анкетното истражување е спроведено со 55 испитаници. Интервјуата се спроведоа во мешан формат, а испитаниците пред почетокот на интервјуто беа целосно запознаени со целите на истражувањето, доброволноста на учеството, намената на добиените податоци и доверливоста на процесот. Затоа, испитаниците потпишаа изјава за согласност за учество во научно истражување. Од друга страна, прашалникот се спроведе онлајн, преку

платформата Google Forms и опфати вкупно 55 испитаници со различни демографски карактеристики, со цел обезбедување на разновидност и поголема релевантност на собраните податоци.

Подеталниот опис на инструментите, постапката на собирање на податоци и начинот на анализа се дадени во емпириското поглавје.

ПОГЛАВЈЕ 1. ТЕОРЕТСКА И КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА

Теоретската и концептуалната рамка обезбедува суштинско разбирање на концептите авторско право и сродни права и концептот на новите медиуми во дигиталното општество. Дигитализацијата, технолошкиот развој и појавата на нови форми на комуникација на интернет, како и вештачката интелигенција драматично го променија традиционалниот концепт на обликување на авторското право и сродните права. Заштитата на овие права повеќе не може да се анализира изолирано од причините кои го променија начинот на создавање на авторско дело и другите заштитени содржини, умножувањето и директната поврзаност со „дигиталната“ слобода на изразување.

Ова поглавје има за цел да воспостави јасна теоретска и концептуална рамка во која се анализираат клучните поими, концепти и пристапи за авторското право и сродните права, и новите медиуми, како и да даде централна теоретска тежина на докторската дисертација преку анализирање на влијанието на новите медиуми. Поголавјето претставува само поимно-теориско позиционирање, без навлегување во судската пракса и анализа на правната рамка на ЕУ и е преодна теоретска основа за правната анализа која следува во наредните поглавја.

Конкретно, покрај анализата на основните концепти и принципи, се посветува внимание и на меѓународните документи кои ја обликуваат правната теорија и даваат поширока димензија на трудот. Меѓународното право како извор, преку своите акти го уредува и влијае врз развојот на доминантната теорија и пракса.

Во контекст на новите медиуми, се анализираат доминантните и современи теории, како што се концептот на култура на учество, содржина создадена од корисници (анг. user-generated content - UGC) и produsage кои укажуваат на судирот, но и постепеното воедначување на термините автор и публика во дигиталниот контекст.

Во дигиталниот контекст, авторското право сè почесто се наоѓа во директна интеракција, па дури и тензија со правото на слобода на изразување, што дополнително ја нагласува потребата од теоретско преиспитување на неговите традиционални функции и граници.

1.1. Основни концепти и принципи на авторското право и сродните права

Авторското право и сродните права, заедно со правото на индустриска сопственост, а според некои теоретичари и правото против нелојална конкуренција се составен дел на правото на интелектуална сопственост. Накратко, правата од индустриска сопственост се права кои се наменети за заштита на пронајдоците и индустриските дизајни, со цел поттикнување на иновации, фер конкуренцијата и економскиот развој (Goldstein, 2013). Всушност, како и што е утврдено во член 1 од Париската конвенција за заштита на индустриската сопственост, предмет на заштита се патентите, модели за искористување, индустриски мостри или модели, фабрички или трговски жигови, трговско име и ознаки или имиња на потеклото, како и отстранување на нелојалната конкуренција. Од друга страна пак, има случаи во кои деловните субјекти ги кршат добрите деловни практики и создаваат простор на нефер практики, однесување и натпревар, а со тоа ја кршат слободата на пазарот и претприемништвото. Тука станува збор за правото против нелојална конкуренција.

Авторското право и сродните права кои се предмет на оваа докторска дисертација, како составен дел на интелектуалната сопственост, се однесуваат на делата кои се оригинални интелектуални креации во литературата, науката и уметноста, односно, правата на уметниците-изведувачи над своите изведби и правата на фонограмските и филмските продуценти, на радиотелевизиските организации и на издавачите на нивните фонограми, видеограми, сценски дела, емисии или изданија. Особено значајна меѓународна организација во овој контекст е Светската организација за интелектуална сопственост (WIPO). Затоа, како широко прифатена дефиниција во меѓународен контекст ќе се користи дефиницијата на WIPO. Според WIPO, авторското право ги штити правата на креаторите (авторите) на литературни и уметнички дела, додека пак сродните права обезбедуваат заштита на изведувачите, фонограмските продуценти и радиодифузните организации (WIPO, 2020).

Главната цел на авторското право е да ги заштити интересите на авторот на делото кои се морални и економски, и да го поттикне развојот на научниот, културниот и технолошкиот развој. Односно, директно да влијае врз обезбедување на стабилна и заштитена средина на авторот, а од друга страна да обезбеди поттик за создавање на нови

дела кои ќе влијаат на поширокиот јавен интерес. Всушност, природата на авторското право е двојна, а обезбедувањето на гаранциите на заштита на правата на авторите е голем предизвик, особено во контекст на новите медиуми и дигиталната ера.

Авторското право настанува *ipso jure*, со самото создавање на делото без потреба од негова формална регистрација. Овој принцип на автоматска заштита се воспоставува уште во далечната 1886 година, со усвојувањето на Бернската конвенција за заштита на литературните и уметничките дела (Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 1886), која пак претставува основа за усвојување на низа законодавни инструменти во рамки на ЕУ во областа на интелектуалната сопственост.

Примарен носител, субјект на авторското право е физичкото лице, односно авторот на конкретното дело. Сепак, бидејќи самото право има економска природа, има случаи каде економските права може да се пренесат или пак отстапат на издавачи, продуцентски куќи, или пак на дигитални платформи (Rosati, 2019). Ова значи дека авторите особено денес, создавањето на авторското дело го создаваат како резултат на претходен договорен однос – договор со конкретни компании, организации или институции, и во договорите се регулираат начинот на користење на делото, кој е носител на економските права, дали правата се пренесуваат, територијалниот опфат и друго, релевантно во контекст на дигиталната економија.

Заштитата на авторското право е заштита на моралните и економските права. Моралните права се однесуваат на личниот однос на авторот со неговото дело и го штитат овој однос. Ова се однесува на правото на признавање на авторството, правото на објавување како и ја потврдуваат оригиналноста на делото. Моралните права се сметаат за неотуѓиви и временски неограничени, а ова е карактеристично за континенталниот правен систем (Goldstein, 2013). Економските права од друга страна, му овозможуваат на авторот да се стекне со економска добивка како резултат на создавањето и оригиналноста на делото. Ова се однесува на правото на умножување и ставање на располагање на јавноста. Во односот со новите медиуми, правото на располагање на авторската содржина или дело е многу важно. Економската анализа на авторското право ја истакнува потребата од воспоставување рамнотежа меѓу поттикнувањето на креативноста и обезбедувањето поширок пристап до заштитените содржини (Stojkov, Naumovski, & Naumovski, 2013).

До тука, фокусот беше ставен на авторското право, но современиот правен систем овозможува и заштита на сродните права, кои всушност им припаѓаат на субјектите кои придонесуваат за пренесување и добивање на комерцијална димензија на авторските дела. Овие субјекти не се автори на делата. Во овие права влегуваат правата на изведувачите, фонограмските продуценти и радиодифузните организации (Римска конвенција за заштита на изведувачите, производителите на фонограми и радиодифузните организации, 1961). Значењето на овие права е особено значајно во контекст на платформите за стриминг и онлајн умножувањето на аудиовизуелни содржини (European Commission, 2020).

Авторското право и сродните права се засноваат на принципи кои ја одразуваат нивната суштина, нивната функција како и опсегот на заштита. Познавањето на терминолошките концепти и принципи се појдовна точка при правилна анализа на авторското право и сродните права, развојот низ историјата, како и влијанието на новите медиуми врз овие концепти во праксата.

Принципите на авторското право и на сродните права во основа се исти, но кај сродните права постојат одредени специфични елементи по кои тие се разликуваат од авторското право, и кои подетално ќе бидат објаснети на крајот од оваа потточка.

- *Принцип на оригиналност*

Принципот на оригиналност е основен предуслов за да постои авторско правна заштита. Односно, делото мора да биде оригинално и резултат или производ на личен интелектуален и креативен придонес. Овој принцип е универзално прифатен и без него, не би имале авторско, сопствено интелектуално дело.

За овој принцип е важно да се истакне дека не мора да значи делото да биде целосна новина, туку може да вклучува и минимална креативност и свој личен придонес кој ќе даде свој печат на делото.

- *Принцип на автоматска заштита*

Принципот на автоматска заштита значи дека авторското право настанува со самото создавање на авторското дело, без дополнителна потреба од регистрација или исполнување на формални услови.

Овој принцип за прв пат во меѓународното право се воспоставува со Бернската конвенција за заштита на книжевните и уметничките дела и понатаму се следи во сите други акти во оваа област.

Автоматската заштита се однесува и за офлајн и онлајн средината, и е важен во анализирањето на авторските и сродните права во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи, бидејќи овозможува универзален пристап при правната заштита на содржините без оглед каде се шират.

- *Принцип на национален третман*

Овој принцип исто така е утврден со Бернската конвенција, а подоцна и со Римската конвенција за заштита на изведувачите, производителите на фонограми и радиодифузните организации (Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organisations, 1961) и е многу важен за воспоставување на еднаков третман и недискриминаторска пракса на авторите и носителите на сродни права.

Односно, секоја договорна страна е должна да обезбеди на странските автори и носители на сродни права иста заштита како и на домашните автори и носители на сродни права. Целта е обезбедување на гаранција за еднаков третман, без оглед на припадноста на авторот и носителот на сродното право.

- *Принцип на територијалност*

Овој принцип значи дека правата се остваруваат според законодавството на државата во која се бара заштита. Примената останува територијално ограничена, и е можеби еден и единствен контроверзен принцип во контекст на новите медиуми, бидејќи делата и содржините се шират и се користат прекугранично.

Според Goldstein (2013), принципот на територијалност сè повеќе се преиспитува во контекст на глобалните дигитални платформи. Во практична смисла ова значи дека интернетот дозволува пристап до содржините од каде било во светот и тоа може да биде пристап од повеќе територии во исто време и го доведува во прашање класичниот пристап на овој принцип. Токму поради овој проблем, би го нарекла колизија на националните законодавства, ЕУ има тенденција да го ублажи преку хармонизација на законодавствата, воведување на паневропски лиценци и принцип на земја на потекло.

Во овој контекст, интересна за анализирање е судската пракса на СПЕУ (анг. Court of Justice of the European Union – CJEU). На кратко би дала осврт на еден судски случај токму во контекст на поврзаноста на заштита на авторското право и новите медиуми, случајот Svensson and Others v. Retriever Sverige AB (C-466/12). Во овој случај фактичката состојба е следна: група новинари од Шведска (Svensson) поднесуваат тужба против

компанијата Retriever Sverige AB која всушност обезбедува електронски врски до статии објавени на интернет (на други веб-страници). Статиите биле јавно достапни, слободно достапни без било какви ограничувања или пак нудење на опција за платен пристап за целата содржина. Авторите на овие статии тврделе дека електронски врските се всушност јавно соопштување на нивните авторски дела, за кои е потребно да се добие нивна претходна согласност. Всушност, тврделе дека со овие електронски врски и поставување на нивните содржини јавно и слободно се повредуваат нивните авторски права. Во смисла на применливата Директивата 2001/29/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 22 мај 2001 година за усогласување на одредени аспекти на авторското право и сродните права во информатичкото општество (InfoSoc директива) се поставува правното прашање: Дали самото поставување на тие конкретни електронски врски како пристап до авторското дело е јавно соопштување во смисла на членот 3(1)? Јасно е дека доколку се анализира од аспект на принципот на територијалност, било кое лице, од каде било може да пристапи до содржината. СПЕУ утврди дека поставувањето на електронска врска претставува акт на соопштување, но не и соопштување на јавноста, доколку не е насочено кон нова јавност. Со самото тоа што делото е веќе слободно достапно на интернет, тогаш сите корисници на интернет имаат право на пристап и не се создава нова јавност и не е потребно нова согласност од носителите на правото. Во конкретниот случај СПЕУ се фокусира дали има нова јавност. Односно, го изостава фактот каде се наоѓа корисникот, серверот или пак платформата. Пресудата во овој случај ја поставува рамнотежата меѓу слободата на изразување и авторските права, и ги штити медиумите. Меѓутоа, дали пресудата би била поинаква кога пристапот до содржината би бил платен, или пак постојат технички ограничувања? Доколку се исполнети овие претпоставки, тогаш СПЕУ најверојатно би пресудил поинаку. Сепак, овој случај е важен за авторското право бидејќи и во дигиталниот контекст се користи овој принцип, но се приспособува на новата онлајн реалност.

- *Принцип на заштита на формата на изразување*

Овој принцип значи дека авторското право ја штити формата на изразување, а не идеите, методите или фактите. Овој принцип е многу важен во обезбедувањето на рамнотежа меѓу приватните интереси на авторите и јавните интереси и секако за зачувување на слободата на изразување.

Разграничувањето меѓу идејата и нејзиниот израз е клучен механизам за зачувување на слободата на изразување, особено во демократските општества и во дигиталната средина, каде што информациите се создаваат и пренесуваат со голема брзина и во различни форми (WIPO, 2003). Доколку идеите, методите и фактите се предмет на заштита, тогаш би имале сериозни ограничувања кои би влијаеле на бројот и обемот на нови творештва и содржини.

Во оценување на повредата на авторското право важно е дали постои копирање на формата, односно структурата, изборот и редоследот на елементите, како и стилот, а не во идејната или тематска сличност.

- *Принцип на временска ограниченост*

Принципот на временска ограниченост има за цел да обезбеди рамнотежа меѓу интересите на авторите и јавниот интерес. Односно, овој принцип е во директна поврзаност со економските права од авторското право и сродните права кои се заштитени во ограничен временски период. По истекот на конкретниот временски период тие дела преминуваат во јавна сопственост. Како што нагласува Senftleben (2010), временската ограниченост ја спречува трајната приватизација на културните добра и придонесува кон културната и образовна достапност.

Во контекст на новите медиуми, принципот на временска ограниченост отвора низа прашања, имајќи ја предвид природата на интернетот и долговечноста на пласираните содржини во дигиталниот простор. Дали долгите рокови на заштита се поволни за дигиталниот простор, дали целосно се почитуваат овие рокови и дали наметнуваат дополнителни ограничувања за пристап до содржини кои се важни за општествените процеси од образовен или технолошки аспект. Токму и затоа критичарите во научните кругови укажуваат на ризикот од намалена достапност до културно наследство и ограничувања на дигиталното образование и истражување, како резултат на прекумерното продолжување на роковите.

Роковите се уредени со меѓународните конвенции и со законодавството на ЕУ, па оттука согласно Бернската конвенција рокот за заштита е додека е жив авторот, и дополнителни 50 години по неговата смрт, а во правото на Европската унија рокот е продолжен за дополнителни 20 години, односно на 70 години по смртта на авторот, со Директивата 93/98/ЕЕЗ на Советот од 29 октомври 1993 година, чиј текст подоцна е кодифициран со Директивата 2006/116/ЕЗ. При анализирање на правните документи, не се

поставува горна граница за утврдување на рокот на правната заштита на авторските права и сродните права. Теоретски ова би можело да значи неограничено, но од практичен аспект нуди ограничувања во поширока смисла на јавниот интерес и достапност до тие дела кое се од значителна важност за понатамошен развој во повеќе области.

Оттука, навистина е важно да се обезбеди еден право пропорционален систем на заштита на авторските права и сродните права со поширокиот јавен интерес. Предизвикот останува во обезбедување на фер средина и обезбедување на правото на заштита на авторот и делото, но без навлегување во прашањето на потенцијална повреда на правото на слобода на изразување, принципот на временска ограниченост и јавен интерес.

- *Принцип на рамнотежа меѓу приватниот и јавниот интерес*

Принципот на рамнотежа меѓу приватниот и јавниот интерес има за цел да обезбеди правична и пропорционална заштита на авторите, без притоа да се ограничат правото на слобода на изразување и еднаков пристап до образование и културни содржини. Оваа рамнотежа, особено во контекст на новите медиуми треба внимателно да се разгледа, со цел да се избегне повреда на основните човекови права, или пак, да не се загрози обезбедувањето моралната и економска заштита на авторите. Затоа, важен е воспоставениот систем на исклучоци од ова правило.

Исклучоците овозможуваат користење на авторските дела без согласност од авторот, но доколку користењето е за претходно строго утврдени цели, меѓу другото и за образовни цели и истражување.

Правната уреденост на авторското право и новите медиуми мора да се движи во рамки на пропорционален и внимателно урамнотежен пристап, кој нема да ги фаворизира исклучиво носителите на правата или исклучиво корисниците, туку ќе обезбеди одржлив систем (Helberger et al., 2018).

- *Принцип на три чекори*

Овој принцип е во тесна врска со принципот на обезбедување на рамнотежа меѓу приватниот и јавниот интерес. Овозможува користење на авторски дела без претходна согласност од авторот во строго определени случаи, кои се дефинираат како исклучоци во правната теорија. Овој принцип на три чекори значи дека секој исклучок или ограничување да биде легитимен мора да ги исполнува сите три услови. Било какво неисполнување, на било кој од трите услови значи недозволеност на исклучокот.

Првиот чекор се однесува на јасно дефинирани случаи на исклучоци, со што законодавецот мора да предвиди јасни и концизни исклучоци кои би овозможиле спречување на неконтролирано користење на авторски дела. Оттука, тие мора да имаат предвидена јасна цел, прецизни услови за примена и ограничен опфат. Во онлајн контекст ова значи дека вака дефинираните исклучоци спречуваат неконтролирано користење и умножување на содржини во дигиталниот простор. Вториот чекор се однесува на економскиот аспект, односно конкретниот исклучок не смее да ја загрози економската добивка на носителот на правото.

Третиот чекор се однесува на пропорционалноста, или важно е тоа што не секоја повреда е забранета, туку само онаа што е неоправдана. Во оваа смисла се остава простор за проценка и урамнотежување меѓу економските и моралните интереси на авторите и јавниот интерес, притоа грижејќи се за правата на корисниците, особено правото на слобода на изразување и правото на информирање.

Во смисла на сродните права, принципите се исти како и кај авторското право, но со одредени разлики и тоа: *пократок период на заштита, поограничен обем на права и поголема економска ориентација*.

Компаративно, авторското право трае додека трае животот на авторот и дополнителни 70 години по неговата смрт, додека пак сродните права имаат пократок период на заштита, бидејќи не се директно поврзани со личноста на авторот, туку со економскиот аспект. Ова овозможува побрз премин на содржините во јавна сопственост.

Поограничениот обем на права всушност се однесува на економските права, бидејќи моралниот аспект од сродните права отсуствува или е незначителен. Во овој случај не постои лична поврзаност на авторот со делото. Економските права се помалку на број и се дефинирани потесно. Практично, ова значи дека на пример радиодифузните организации имаат право само на реемитување на сигналот и фиксирање на емисијата, но не и врз самата содржина на авторското дело.

Поголемата економска ориентација директно укажува на целта која ја имаат сродните права и тоа поврат на инвестицијата направена од продуцентите, изведувачите и радиодифузните организации. Сродните права се засноваат на принципот на заштита на вложувањето и професионалниот ангажман на изведувачите, продуцентите и радиодифузните организации (WIPO, 2020).

Во смисла на принципите на сродните права ќе се анализира конкретен пример од судската пракса на СПЕУ, и тоа случајот *Phonographic Performance (Ireland) Ltd v. Ireland* (C-162/10). Во овој случај *Phonographic Performance (Ireland) Ltd* тврдеше дека хотелите им овозможуваат на своите гости пристап до музика во своите соби, а со тоа вршат јавно соопштување и за тоа дејствие се должни да платат надомест. Ирска пак сметаше дека вакво емитување на фонограми не спаѓа во опфатот на сродните права и затоа не треба да се плати надомест. Во овој случај, пред СПЕУ беше поставено прашањето дали емитувањето на фонограми (музика) во хотелските соби е јавно соопштување и создава право на надомест на носителите на сродни права? Оттука, се покренува и прашањето за функцијата на сродните права, каде првенствено е економска, што е тоа „јавност“ и до каде е заштита на сродните права? СПЕУ во својата одлука јасно го потенцираше економскиот аспект на сродните права. Тие постојат заради обезбедување на економска компензација, а не заради заштита на личниот или морален аспект. СПЕУ, јавноста ја дефинираше и утврди дека хотелските соби се јавност и дека преку обезбедување на музика се зголемува атрактивноста на хотелите. Оттука, емитувањето на музиката во хотелските соби е јавно соопштување и за истото се создава обврска за правичен паричен надомест на носителите на сродните права. Иако сродните права имаат ограничен обем на заштита, кога се исполнети условите на јавност и економска корист тие уживаат загарантирана заштита. Ваквиот пристап на СПЕУ во конкретниот случај е во согласност со Римската конвенција која всушност ја потенцира економската природа на сродните права, а не личната врска. Воедно, се утврдува дека хотелот има активна улога во ставањето на располагање на фонограмите на гостите, што е одлучувачки елемент за класификација на дејствието како јавно соопштување.

Теоретската рамка и принципите на авторското право и сродните права ја поставуваат основата на правната заштита на авторите на содржини и носителите на правата. Како резултат на брзиот развој на технологијата и секојдневно поголемиот број на содржини што се пласираат во дигиталниот простор се поставува прашањето на целисходноста на принципите и нивната прилагодливост на новите медиуми. Сепак, судската пракса покажува степен на зрелост и прилагодливост при носењето на одлуки без притоа да ја наруши рамнотежата меѓу авторите и корисниците.

1.2. Развој на авторското право и сродните права во рамки на меѓународното право

Потребата од уредување на авторското право и сродните права правната теорија ја препознала уште во раните фази на технолошкиот развој, при што клучен поттик претставувале појавата и ширењето на печатарството, кои овозможиле масовна репродукција и дистрибуција на творбите. Со развојот на печатарството се зголемува и прекуграничното ширење на интелектуалните дела. Во таква состојба на отсуство на меѓународно дефинирани правила се доведува во прашање рамноправноста на авторите при користење на нивните дела надвор од територијата на својата држава. Ова резултирало со слободно умножување на авторските дела без нивна компензација (Goldstein & Hugenholtz, 2019).

Првиот закон за авторско право е донесен во 1710 година во Англија и тој бил Статутот на Ана (Дабовиќ-Анастасовска & Пепељугоски, 2015, стр. 27). Меѓутоа, еден од најраните примери е предлогот за меѓународен договор за заштита на авторските права на универзитетскиот професор по право Јохан Рудолф Турнејзен од Универзитетот во Базел, кој во 1738 година ја објавил својата книга *De recusione librorum furtiva* (von Lewinski, 2008).

Целта на меѓународните договори е да воспостават една заедничка рамка во која ќе се уредуваат правата и обврските на државите потписнички и ќе понуди еднаква заштита на државјаните и странците. Секоја држава има воспоставено свој национален правен систем во кој се уредени авторското право и сродните права, но меѓународните договори ја обликуваат пошироката рамка и ја даваат насоката и ги утврдуваат граничните можности за проширување или ограничување на носителите на правата и на самите автори. Без постоење на универзално воспоставено ниво на стандардизација, би била оставена можност на државите за нееднаков третман на своите државјани и на странците во оваа област. Мошне значајни се овие договори особено во аспект на новите медиуми и технолошката револуција која значително ја обликуваше современата пракса на прекугранично умножување и користење на делата.

Усвојувањето на меѓународни инструменти со кои се регулира конкретната материја се одвива на стандардизиран начин, и тоа се поднесува иницијатива во форма на резолуција, иницијатива или предлог за започнување на преговори од држава/и, меѓународна

организација, експертска група и друго за уредување на областа, се подготвува нацрт-текст на договорот и се започнува со процесот на преговори за негово финализирање. Откако ќе се постигне конечна согласност околу текстот на договорот се пристапува кон негово усвојување и потпишување. Самиот акт на потпишување на меѓународниот договор означува волја да се стане страна или држава потписничка на договорот, а најчесто процесот на ратификација се случува подоцна. Во оваа смисла, во меѓународното право, во областа на интелектуалната сопственост можеби би било идеално да постои еден и единствен меѓународен договор кој би ја уредувал материјата на авторското право и сродните права. Но, во реалноста, следејќи го текот на развој на општеството и општествените односи, ова речиси и не е возможно. Причината за ова лежи во динамичната природа на технолошкиот развој и различните економски, културни и правни традиции на државите, кои бараат флексибилен и постепен пристап кон меѓународната регулација.

Значајно е да се истакне дека меѓународните договори започнувајќи од Бернската конвенција од 1886 година и Римската конвенција претставуваат значајни законодавни подвизи, бидејќи ја уредуваат материјата многу широко, што укажува на нивната долгорочна нормативна релевантност и адаптабилност. Дотолку повеќе што Бернската конвенција е и основата на создавање на законодавството за авторското право и сродните права во рамки на ЕУ, особено за донесувањето на InfoSoc директивата.

Доколку ја следиме историската генеза, многу набрзо по донесувањето на Статутот на Ана, холандскиот правник Élie Luzac поднел законодавен предлог против неовластеното печатење и умножување во 1745 година до Мировната конференција во Ајкс-ла-Шапел. Целта била законодавниот предлог да биде одобрен од сите присутни држави и вклучен во мировниот договор како обврзувачки акт. Дипломатите го оцениле овој предлог како недостижна цел или пак далечен сон, кој всушност се залагал за еднаква заштита на странците и државјаните. Во оваа докторска дисертација ќе се анализираат основните меѓународни конвенции кои ја поставуваат основата на авторското право и сродните права во меѓународен контекст.

Бернската конвенција во 1886 година ја поставува основата на меѓународната рамка на правна заштита. Во дигиталната ера, Бернската конвенција станува основа за правната регулација на онлајн дистрибуцијата на содржини. Членот 9 (1) од Бернската конвенција пропишува дека „авторите имаат ексклузивно право да дозволат умножување на нивните

дела, на кој било начин и во каква било форма“ (WIPO, 2022). Оваа одредба се однесува на дигиталната средина, но не ги третира новите форми на интернет дистрибуција, стриминг платформите и содржини создадени од корисници, што ја наметнува потребата од усвојување на дополнителни меѓународни инструменти прилагодени на новата дигитална средина.

ЕУ ја темели InfoSoc директивата врз принципите на Бернската конвенција за да овозможи посеопфатна заштита на авторските права во дигиталната ера (Rosati, 2021). Согласно Конвенцијата авторските права важат без потреба од формална регистрација, државите-членки мора да ги третираат странските автори на ист начин како домашните и авторите имаат исклучиви права на умножување, преработка, јавно изведување и соопштување на јавноста. Општото право на дистрибуција не е уредено со Бернската конвенција, освен ограничено за кинематографските дела (член 14), туку е воведено дури со член 6 од WCT во 1996 година. Овие принципи се основа за понатамошниот развој на авторското право. Во времето на нејзиното усвојување, Бернската конвенција била прилагодена на тогашната средина, обезбедувајќи целосна заштита на правата на авторите и истовремено претставувајќи флексибилна рамка за толкување во поединечни случаи. Меѓутоа, од денешен контекст на пораст на нови дигитални платформи, дури и појавата на вештачката интелигенција, ја доведува во прашање приспособливоста во дигиталниот контекст. Оттука, како главни ризици може да се предвидат отсуството на дефиниција на онлајн посредниците и отсуство од уредена одговорност на платформите и правила за услуги за континуирано онлајн емитување (стриминг) и содржини создадени од корисници, што е многу важно за брзото умножување на авторските дела на интернет. Како што истакнува von Lewinski (2008), Бернската конвенција не може самостојно да одговори на предизвиците на дигиталната дистрибуција. Токму оттука се јавува потребата од дополнителни меѓународни инструменти.

Римската конвенција од 1961 година за прв пат ги уредува сродните права. Потребата од усвојување на овој меѓународен инструмент е токму експанзијата на технологијата во 20 век и развојот на радиодифузијата. Овие категории на носители на сродни права и денес се меѓу најзасегнатите во дигиталната средина, особено во контекст на онлајн дистрибуција, стриминг и платформи за споделување содржини. До усвојувањето на оваа конвенција, акцентот беше ставен на заштита на авторите на делата, додека пак изведувачите,

производителите на фонограми и радиодифузните организации беа недоволно заштитени. Токму Римската конвенција ја обликува рамката за заштита на сите три категории на носители на сродните права. Карактеристично е тоа што се темели на принципот на национален третман, односно еднаква заштита на сродните права на домашните државјани и странците и ја нагласува економската природа на сродните права. Ова е очигледно преку предвидените дополнителни критериуми за заштита како што се место на емитување и националност и дозволува поголем број на резерви, односно при потпишување на Римската конвенција им се дозволува на државите да не ги прифатат сите предвидени права во документот, да ограничат одредени права и да изберат кои категории на сродни права ќе ги штитат. На пример, Обединетото Кралство е држава која избрала кои категории на сродни права ќе ги штити и во кој обем. Меѓутоа, од академски аспект овие резерви значат всушност нерамномерна заштита на сродните права и создава голема правна несигурност на носителите на правата. Токму и овие негативни аспекти ќе претставуваат основа за дополнителна регулација на сродните права.

Доколку се направи споредба меѓу овие две меѓународни конвенции може да се забележат неколку разлики, како резултат на слабостите утврдени во Римската конвенција. Бернската конвенција ја ратификувале 181 држава и таа остава многу мал простор за резерви. Практично оваа конвенција е основата за развој на авторското право во меѓународен контекст и доуредување на заштитата на авторите, со што авторското право се поставува како централно и дел од системот на човекови права (чл. 27 од Универзалната декларација за човекови права). Од друга страна пак, Римската конвенција ја ратификуваат 99 држави и има умерена универзалност, токму заради широко дозволените резерви. Конвенцијата во голема мера е неприменлива во дигиталната средина и не е директно поврзана со Договорот за трговските аспекти на правата од интелектуална сопственост (TRIPS), кој ја поврзува меѓународната интелектуална сопственост со меѓународната трговија.

Се поставува прашањето зошто Бернската конвенција која е донесена многу порано за разлика од Римската конвенција е во директна поврзаност со TRIPS договорот, а Римската конвенција, не. При анализа на документите одговорот е многу едноставен. Главните причини се природата на правата и значењето кое го имаат во меѓународната трговија. Основата на интелектуалната сопственост во TRIPS договорот се авторските

права. Овој договор е донесен во рамки на Светската трговска организација (WTO) во 1994 година и ги воведува меѓу најстрогите стандарди за заштита на авторските права. TRIPS во член 9 експлицитно упатува на Бернската конвенција (со исклучок на моралните права), со што ја прави нејзината материјална содржина обврзувачка за сите членки на WTO, дури и за оние држави кои формално не се членки на Бернската унија. Со ова, Бернската конвенција е *de facto* основа во меѓународното право за заштита на авторските права. Сродните права пак, од историски аспект се развиле подоцна и се класифицирани како економски права (односно економскиот аспект е тој кој преовладува, за разлика од моралната компонента). Поради утврдените слабости на Римската конвенција поради кои *de facto* нема воспоставено универзален принцип за сродните права, TRIPS договорот не ја инкорпорира директно, туку преку регулација на само одредени аспекти на сродните права и секако преку сопствени одредби.

Во контекст на темата која се обработува во докторската дисертација важни се членовите 10, 13 и 14 од TRIPS договорот. Членот 10 утврдува дека компјутерските програми се заштитуваат како книжевни дела во смисла на авторското право. Членот 13 го воспоставува т.н. тристепен тест, согласно кој ограничувањата и исклучоците од авторското право се дозволени само во посебни случаи, доколку не се во конфликт со нормалното искористување на делото и не ги нарушуваат неоправдано легитимните интереси на носителот на правата. Членот 14, пак, ги уредува сродните права, утврдувајќи ја заштитата на изведувачите, продуцентите на фонограми и радиодифузните организации, вклучително и правото да спречат неовластено умножување и дистрибуција на заштитените содржини. TRIPS Договорот индиректно придонесува кон зајакнување на меѓународната заштита на дигиталните содржини, но некои истражувачи, како Geller (2016), укажуваат дека различната имплементација на TRIPS низ државите создава правни празнини. На пример, додека во САД постои *fair use* доктрина, во ЕУ постои построга регулатива со поограничени исклучоци за користење на авторски содржини (Litman, 2006). Разликата меѓу пристапот на САД и европскиот модел е тоа што во САД е дозволено користење на заштитени содржини без дозвола, доколку постои оправданост и правичност. Кога е правично и оправдано не е стриктно дефинирано, па оттука се остава на слободна проценка на судот. Ова значи дека во секој конкретен случај се врши проценка на целта на користењето, природата на заштитеното дело, обемот на преземениот дел и секако влијанието врз пазарната вредност

на делото. Во европскиот систем има построги и стриктно дефинирани правила, односно точно наброени исклучоци и ограничувања, утврдени во директивите, што од една страна нуди правна сигурност, но од друга страна може да биде ризик за иновацијата.

Од институционален аспект, централна улога во развојот на меѓународното авторско право има Светската организација за интелектуална сопственост. WIPO е специјализирана агенција на Организацијата на обединетите нации, основана во 1967, со седиште во Женева, Швајцарија и денес брои 193 држави-членки. Во 1996 година, WIPO усвои два значајни договори: Договорот на Светската организација за интелектуална сопственост за авторско право (анг. WIPO Copyright Treaty, во понатамошниот текст: WCT) и Договорот на Светската организација за интелектуална сопственост за изведби и фонограми (анг. WIPO Performances and Phonograms Treaty, во понатамошниот текст: WPPT). Во оваа смисла, овие договори се важни бидејќи WCT договорот го проширува концептот на умножување за да вклучи дигитални копии и интернет дистрибуција, а додека WPPT договорот ги заштитува правата на изведувачите и продуцентите на звучни снимки во дигиталната средина. Овие договори воведуваат технолошки мерки за заштита и обврски за дигитални права, што значи дека секое нелегално копирање или дистрибуција на авторски дела преку интернет може да биде санкционирано (Stamatoudi, 2016). ЕУ ја имплементираше оваа регулатива преку InfoSoc директивата, која предвидува правна заштита за технолошките мерки за управување со авторските права. Меѓутоа, некои истражувачи, како Dusollier (2020), предупредуваат дека овие мерки можат да доведат до прекумерни ограничувања за корисниците и да го ограничат пристапот до информации.

Академските кругови сè повеќе расправаат за поврзаноста на авторското право и сродните права со системот на универзално прифатени човекови права, со кои мора да бидат усогласени. Конкретно, заштитата на интелектуалната сопственост мора да биде усогласена со другите човекови права, како што се правото на слобода на изразување, правото на пристап до информации и правото на образование со цел зачувување на јавниот интерес и демократските вредности на современите државни системи. Како цврст аргумент во докажувањето на оваа теза го користам судскиот случај *Productores de Música de España (Promusicae) v Telefónica de España SAU* (Case C-275/06). Во конкретниот судски случај, здружението *Productores de Música de España (Promusicae)* бара од давателот на електронски комуникациски услуги *Telefónica de España SAU* да достави лични податоци на

корисниците кои преку peer-to-peer (P2P) мрежи нелегално разменуваа музички фонограми заштитени со авторско право и сродни права. Здружението ова барање го оправдува со тоа дека имањето на овие податоци е неопходно за покренување на граѓански постапки за заштита на интелектуалната сопственост. Давателот на електронски комуникациски услуги одбива да ги достави личните податоци со образложение дека со тоа ќе ги прекрши домашните закони и европското законодавство за заштита на личните податоци и приватноста. СПЕУ јасно и недвосмислено утврди дека правото на ЕУ не ги врзува државите-членки на ЕУ да воведат обврска за откривање на личните податоци во граѓански постапки, но и не забранува, се додека е во поврзаност со националното законодавство. СПЕУ во конкретниот случај одби да даде примат на авторското право и сродните права, не нарушувајќи го принципот на рамнотежа. Односно, водеше сметка и за правото на приватност и заштита на личните податоци. СПЕУ експлицитно наведе дека авторското право е заштитено право, но не е над другите загарантирани човекови права и мора да се внимава на принципот на обезбедување на рамнотежа, не кршејќи ги другите права. Овој случај е многу важен за дигиталниот контекст бидејќи се однесува за онлајн размена на содржини и го поставува прашањето за улогата на давателите на електронски комуникациски услуги. Затоа, авторското право и сродните права не се апсолутни права и сами по себе не ги исклучуваат другите загарантирани човекови права.

Законодавецот и судската власт мора да бидат особено внимателни при пишувањето на законодавни предлози и утврдување на фактичката состојба, со цел да не се создаде состојба на неурамнотежен пристап, со што би се нарушиле основните демократски вредности.

1.3. Концепт на новите медиуми и дигиталната ера – теориски пристапи

Концептот на нови медиуми започна да се развива кон крајот на 20 век, како резултат на технолошката експанзија, дигитализација и големиот пораст на платформите за онлајн комуникација. Во оваа смисла, ваквиот динамичен општествен феномен донесе суштинска промена во начинот на комуникација и ширење на вестите, со што се забележува трансформација на традиционалните медиуми и појава на нови медиумски форми. Како последица на тоа се јавуваат суштински разлики во општествените односи, правото, културата и технологијата. Современото општество често се дефинира како информациско општество, во кое информацијата и нејзината дистрибуција имаат централно значење (Bacovska, 2010, стр. 4).

Појавата на новите медиуми не е изолиран процес, туку резултат на севкупните општествени промени предизвикани од дигитализацијата, при што клучниот пресврт се случува кога медиумските содржини го менуваат форматот, односно преминуваат да се користат во дигитален формат.

Под медиумски содржини се мисли на текстот, музиката, сликите и видеата. Со оглед на фактот дека правната теорија нема усвоена една и единствена формална дефиниција што се нови медиуми, во оваа докторска дисертација ќе се користи дефиницијата која ја поставуваат истакнатите теоретичари Lev Manovich, Henry Jenkins и Denis McQuail во областа на медиумите и дигиталната култура. Оттука, новите медиуми се медиумски форми засновани на дигитална технологија, кои овозможуваат интерактивна и мрежно поврзана комуникација и активно учество на корисниците во создавањето и дистрибуцијата на содржини (Manovich, 2001; Jenkins, 2006; McQuail, 2010). Оваа дефиниција е симбиоза од повеќе комплементарни теориски пристапи. Изборот на овие автори е направен бидејќи нивните пристапи ги опфаќаат технолошките, културните и комуникациските димензии на новите медиуми, кои се релевантни за правната анализа на авторското право и сродните права.

Lev Manovich е познат теоретичар од областа на медиумите кој ја поставува суштината на новите медиуми изградена како резултат на технологијата, притоа дефинирајќи ги како нова форма на медиумска комуникација, различна од традиционалните медиуми. Henry Jenkins е исто така истакнат теоретичар во оваа област давајќи особен

придонес во развивањето на концептот на медиумска конвергенција и култура на учество. Всушност, ја нагласува улогата на јавноста и преодот од улога на пасивни приматели на информации во активни учесници во создавањето и споделувањето на медиумски содржини. Denis McQuail укажува дека традиционалните модели на комуникација не се соодветни за новиот дигитален простор, нагласувајќи ја активната улога на публиката.

Од особена важност е да се нагласи разликата меѓу новите медиуми и онлајн медиумите, бидејќи често овие концепти се користат како синоними во јавниот дискурс. Новите медиуми се поширок концепт што ги опфаќа сите дигитални, интерактивни и мрежно поврзани медиумски форми и се карактеризираат со активно учество на корисниците во создавањето, преносот или умножувањето и користењето на медиумските содржини. Оваа разлика е од суштинско значење за правната анализа, бидејќи не сите нови медиуми се предмет на ист правен режим, особено во контекст на одговорноста за содржини и заштитата на авторските и сродните права. Од друга страна пак, онлајн медиуми се однесуваат првенствено на медиумите што се дистрибуираат преку интернет.

Онлајн медиуми или медиумите „на линија“ се сите оние медиуми кои ги овозможи или изроди Интернетот како сосема нови форми на медиуми кои до појавата на Интернетот не постоеја. Токму овие медиуми како што се социјалните мрежи (Facebook, X, Instagram) како и Web 2.0 апликациите, блоговите и платформите за пребарување како Google ја сменија индустријата на вести и новинарството. Тие во исто време нудат одлични можности, но и предизвици и проблеми. За разлика од традиционалните медиуми кои имаат адреса, главен и одговорен уредник, издавач, кај онлајн медиумите авторите на содржините дури можат, ако сакаат, да останат анонимни и да ги сокријат електронските траги. Анонимноста или псевдонимите се сметаат за многу корисни и легитимни во репресивните режими. Предизвиците од социјалните мрежи и Web 2.0 за индустријата на вести и новинарите се големи како никогаш претходно. Барьерите за влез се симнати откако секој со персонален компјутер или паметен телефон може да биде издавач. Тоа што ги прави социјалните медиуми особено интересни за новинарството е тоа што се влијателна алатка за комуникација и вести.

Еден од највлијателните теориски пристапи е *теоријата за медиумската конвергенција* на Henry Jenkins. Според Jenkins, медиумската конвергенција се однесува на протокот на медиумски содржини преку повеќе медиумски платформи, како резултат на

соработката меѓу различни медиумски индустрии и на миграцијата на публиката која активно ги следи содржините на различни медиумски канали (Jenkins, 2006). Jenkins истакнува дека новите промени во медиумскиот свет не се резултат само на технолошките процеси туку и на начинот како јавноста ги користи медиумите во секојдневниот живот. Важно е тоа што новите медиуми не ги отфрлаат традиционалните медиуми, туку претставуваат нова фаза во развојот на плуралистичкото медиумско општество. Како резултат на овие процеси, меѓу кои и начините како луѓето ги користат медиумските канали се развива и концептот на трансмедијално раскажување, во кој одредена содржина или приказна се пренесува преку различни медиумски платформи, и секој медиум игра улога во дел од наративот на конкретната приказна или содржина. Во контекст на дигиталните платформи и содржини создадени од корисниците, медиумската конвергенција игра значајна улога во активното вклучување на публиката и проширување на наративот. Оттука, многу често се случува корисниците да ја трансформираат оригиналната содржина и да дадат ново значење, различно од оригиналната идеја. Како резултат на активната улога на корисниците, се јавува концептот на култура на учество, каде публиката повеќе не е пасивен примател на информации, туку активен учесник во пренесувањето, но и создавањето на содржини.

Познатиот социолог и теоретичар Manuel Castells кон крајот на 20 век ја развива *теоријата за мрежно општество* која има голема улога во обликувањето и разбирањето на новите медиуми. Според Castells, на крајот на 20 век се појавува мрежното општество, во кое мрежите, поттикнати од информатичко-комуникациските технологии стануваат доминантна форма на организација (Castells, 2010). Слично како Jenkins, Castells тврди дека трансформацијата не е само технолошка, туку технологијата е основата врз која се менуваат процесите, т.е. комуникацијата, моќта, производството и културата. Castells ја нагласува важноста на мрежите кои всушност ја поврзуваат и прошируваат комуникацијата. Мрежите функционираат преку врски и јазли, а сите кои се приклучени на мрежите имаат можност да пристапат до информации, додека пак оние кои немаат пристап се исклучени од дистрибуираните информации. Дигиталните медиуми овозможуваат глобална поврзаност, интеракција и можност за масовно ширење на информациите. Оттука, Castells го развива и *концептот на масовна самокомуникација* со кој ја потенцира можноста луѓето да креираат содржини кои можат да достигнат голема публика користејќи ги дигиталните мрежи

(Castells, 2009). Моќта во дигиталното општество ја имаат оние кои ја контролираат инфраструктурата на мрежите и протокот на информации, и со тоа влијаат врз јавното мислење.

Теоријата на мрежното општество ја нагласува клучната разлика меѓу традиционалните и новите медиуми во однос на временската рамка на комуникацијата. Во дигиталната средина, комуникацијата се одвива во реално време или асинхроно, при што времето се фрагментира и десинхронизира. Ова значи дека времето повеќе не ја структурира комуникацијата, туку комуникацијата го структурира времето. На пример, електронска порака може да се отвори во кое било време, независно од моментот на нејзиното испраќање, додека во преддигиталниот период комуникациските активности биле најчесто врзани за конкретен временски момент и точна временска рамка.

Во теоретската рамка на новите медиуми сè почесто се истакнува и концептот на содржина создадена од корисници. Содржина создадена од корисници е содржината која ја создаваат индивидуални лица, а не медиумски организации и која е јавно достапна преку интернет и дигитални платформи (OECD, 2007). Оттука, за една содржина да биде создадена од корисници мора да исполнува одредени услови, и тоа: да биде создадена од поединец надвор од професионални медиумски структури, во неформален контекст и да биде јавно достапна. Се забележува голема сличност со културата на учество за која зборува Jenkins. Културата на учество всушност го интегрира поединецот како активен создавач на содржина, но и потрошувач, со што ја прави разликата со традиционалните медиуми, каде поединецот е само пасивен учесник.

Axel Bruns, германско-австралиски теоретичар и професор чии истражувања се директно поврзани со содржини создадени од корисници и новите медиуми, го воведува *концептот на produsage*. Токму овој концепт се заснова на фактот дека корисниците во исто време се и создавачи и корисници на содржини, односно имаат активна улога во дигиталното општество. Создадените содржини не се крајниот производ, туку тие постојано се надоградуваат, модифицираат и колективно се создаваат (Bruns, 2008).

Теориските пристапи разработени во ова поглавје и кои се развиени од релевантни и етаблирани теоретичари даваат јасен преглед на концептот нови медиуми, како и современите предизвици во областа на авторското право и сродните права. Значењето на теориските концепти во контекст на правото произлегува од нивната способност да ги

објаснат и интерпретираат промените во општествените односи предизвикани од развојот на новите медиуми, улогата на корисниците, начинот на создавање, пренос и ширење на содржините, како и правните и институционалните предизвици кои произлегуваат од овие процеси.

Теориите главно се насочуваат кон промената во општествените односи предизвикана од новите медиуми, улогата на корисниците, начинот на пренос и ширење на содржината како и предизвиците кои произлегуваат од настанатите промени. Правото ја создава рамката во која се дефинирани односите, правата и обврските на субјектите, односно ги поставува границите на дозволеното однесување во општествените односи. Во теоретскиот дел е даден осврт на доминантните теории и како тие се менуваат низ историјата врз основа на одредени глобални промени кои го обликуваат и менуваат начинот на комуникација. Во овој контекст, релевантна е правната рамка на ЕУ, нејзината усогласеност со дигиталниот контекст на новите медиуми и нејзината способност да обезбеди јасни, предвидливи и ефективни правила за дигиталните платформи. Понатамошната анализа ќе се фокусира и на прашањето дали постојната регулатива на ЕУ обезбедува ефективна заштита/рамнотежа на/меѓу авторите и носители на сродни права и слободата на користење на новите медиуми, како и на начинот на кој овие норми се интерпретираат и применуваат во пракса.

Ова теориско поглавје претставува концептуална основа за анализата која следи и е во директна поврзаност со поставените хипотези во докторската дисертација според кои постои потреба од критичко преиспитување на ефективноста и применливоста на правната рамка на ЕУ во услови на забрзан развој на новите медиуми. Хипотезите дополнително ќе бидат анализирани преку примена на соодветни правно-доктринални и емпириски методолошки алатки.

Теориската рамка поставена во ова поглавје овозможува критичка правна анализа на авторското право и сродните права во услови на дигитална медиумска конвергенција и активна улога на корисниците.

1.4. Новите медиуми и нивното влијание врз авторското право и сродните права

Трансформацијата на медиумите, како резултат на технолошката револуција, дигитализацијата, глобализацијата и развојот на вештачката интелигенција, создаде нови начини за создавање, дистрибуција и консумирање на содржините. За разлика од традиционалните медиуми – телевизјата, радиото и печатените медиуми, кои работат на принципот на еднонасочна комуникација, новите медиуми овозможуваат активна улога на корисниците во создавањето и споделувањето на содржини.

Историски, јавната комуникациска сфера постапно се ширеше и кон интернетот, како дополнителен или комплементарен дел од јавната комуникација. Веќе се забележува преземање на приматот на новите медиуми во секојдневното консумирање на содржини на граѓаните. Во 2024 година, Европската комисија (ЕК) спроведе анкета на 55 746 испитаници од сите 27 држави-членки. Според ЕК (Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, 2025) социјалните медиуми, онлајн вестите и музиката доминираат во дневните навики на луѓето. Меѓутоа, да не се занемари сè уште важната улогата на традиционалните медиуми. Според истражувањето – Евробарометар 2025 спроведено од страна на ЕК, 2/3 или 66% од испитаниците на државите-членки на ЕУ сè уште традиционалните медиуми ги користат за секојдневно следење на содржини, релевантни за нив, додека пак 59% од испитаниците користат дигитални медиуми (Независен). Овие резултати се особено важни за оправданоста на темата на докторската дисертација, бидејќи може да се забележи голем пораст и речиси изедначување на процентот на користење на новите медиуми со традиционалниот тип на медиуми. Оттука, очекувано е во научните кругови сè повеќе да се интензивираат дебатите за предизвиците кои ги носат новите медиуми во авторското право и сродните права.

Мајхошев (2014) забележува дека подемот на дигиталните медиуми ги зголеми предизвиците во спроведувањето на авторските права, што бара приспособување на законите кон новите технолошки реалности. Оттука, сега веќе не зборуваме за интернетот, сега веќе може да се зборува за нова форма во новите медиуми - влијанието на вештачката интелигенција што значи создавањето, персонализирањето и дистрибуцијата на содржина, подобрувањето на корисничкото искуство и оптимизирањето на операциите. Geiger (2019) нагласува дека „појавата на вештачката интелигенција и анализата на големи податоци бара

преиспитување на постојните рамки за интелектуална сопственост, со цел да се обезбеди нивна улога во поттикнување на иновациите, додека истовремено се заштитуваат правата на креаторите“.

Новите медиуми со авторското право и сродните права се во тесна поврзаност и меѓусебно влијание, првенствено поради тоа што дигиталната природа на новите медиуми овозможува брза репродукција, модификација и дистрибуција на авторски дела. Овие предизвици не се однесуваат само на авторските дела, туку и на сродните права, особено во случаи на користење на изведби и фонограми како позадинска музика, кратки аудио-визуелни исечоци, livestream содржини, како и реемитување и онлајн достапност на радиодифузни содржини. Традиционалните теории, концепти и механизми за заштита на авторското право и сродните права, развиени во контекст на традиционални медиуми се пред сериозен тест, поради предизвиците кои ги наметнуваат новите медиуми. Социјалните мрежи, веб-платформите и блоговите создадоа нови предизвици за заштита на интелектуалната сопственост, особено во контекст на користење на содржини без дозвола, дигитално пиратство и нови форми на кршење на авторските права.

Gillespie (2018) тврди дека „треба повторно да размислиме како се спроведува модерирањето на содржината и што очекуваме од него“. Промените кои се случуваат како резултат на новите медиуми ја преиспитуваат релевантноста на постојната правна рамка на авторското право и сродните права. Клучната карактеристика на новите медиуми е сега активната улога на корисникот, кој не е само примател на содржини, туку и активен создавач и учесник во интеракцијата на интернет. Всушност на овој пристап се засноваат и теориите на Henry Jenkins за културата на учество, на Manuel Castells за мрежното општество и Axel Bruns, кој укажува дека во дигиталната средина се урива традиционалната дистинкција меѓу автор и публика.

Во дигиталното општество, многу често авторските дела се модифицираат, употребуваат од безброј лица и се шират на различни мрежи. Дигиталната средина ја укинува границата меѓу приватно и јавно користење и конкретната приватна копија многу лесно може да биде споделена со јавноста и да стане јавна. Дигиталните практики ја проблематизираат традиционалната разлика меѓу цитат и недозволена употреба. Оваа проблематика е особено изразена кај сродните права, каде што законитоста на користењето често зависи од контекстот – на пример, дали се работи за краток музички исечок, фонограм

во позадина или користење во рамки на livestream – што дополнително ја нагласува потребата од човечка интервенција и внимателна примена на автоматизирани алатки. Во традиционалниот медиумски контекст, цитирањето претставува јасно ограничен и целно дефиниран начин на користење на авторски дела. Меѓутоа, во платформскиот контекст на содржини создадени од корисници, ваквата разлика станува значително потешка, бидејќи целта на користењето често не е јасно артикулирана, а трансформативните практики ја замаглуваат границата меѓу дозволеното и недозволеното користење. Ова значи дека често се користат елементи кои го трансформираат авторското дело и всушност отвораат правни прашања за границата меѓу дозволеното и недозволеното користење, кои водат до поголема правна несигурност во примената на правилата за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми.

Новите медиуми овозможуваат на корисникот да ги умножува авторските дела многу лесно и територијално неограничено. Оттука, секое лице кое има пристап до интернет станува потенцијален издавач и ја отежнува заштитата во рамки на авторското право. Оваа трансформација е илустрирана и во судската пракса на СПЕУ за случајот *GS Media BV v Sanoma Media Netherlands BV* (Case C-160/15). Во традиционалните медиуми, дистрибуцијата на авторските дела е во строго контролирана средина, додека пак со новите медиуми, дистрибуцијата може да биде многу лесна, па дури и со поставување на врски (hyperlinks). Самото поставување на врски во дигиталната средина значи брзо ширење на заштитените содржини, а со тоа се загрозува правната заштита на авторот и авторското дело.

Од особена важност е и влијанието врз правото на слобода на изразување. Според класичната дефиниција, државата е единствениот регулатор на слободата на изразување, додека пак уставот и меѓународните документи за човекови права го ограничуваат мешањето на државата во ова право. Меѓутоа, новите медиуми го прошируваат просторот за комуникација, создавање и споделување на содржини, па оттука државата веќе не е единствениот регулатор. Платформите како YouTube, Facebook, Instagram, TikTok и други ја обликуваат новата реалност, и стануваат главни регулатори на слободата на изразување во дигитална смисла. Jack Balkin зборува за *слобода на изразување во дигиталната средина* и укажува дека во дигиталната јавна сфера клучна улога во обликувањето на слободата на изразување имаат приватните платформи, кои преку свои правила, алгоритми и техничка

архитектура *de facto* ја регулираат видливоста и дозволеноста на изразувањето (Balkin, 2018). Во својата анализа, Balkin утврдува дека постојат три клучни моменти кои влијаат врз правото на слобода на изразување. Алгоритмите, условите за користење (Terms of Service) и автоматизираното модерирање на содржини во голема мера го ограничуваат правото на слобода на изразување. Во традиционална смисла авторското право ги штити моралните и економските интереси на авторот и стимулира иновации. Во овој контекст, влијанието врз правото на слобода на изразување е секундарно. Сликата се менува со дигиталната средина. Според него, авторското право во дигиталниот контекст *de facto* е систем кој го регулира изразувањето, бидејќи неговото спроведување директно влијае врз тоа кои форми на изразување можат да бидат јавно достапни, видливи и циркулирани (Balkin, 2018).

Мерките за спроведување на правата од интелектуална сопственост го наметнуваат прашањето за ограничување на слободата на изразување. Мерки за спроведување/ограничување може да бидат блокирање или бришење на содржина, автоматско отстранување, бришење на кориснички профили како и предупредување пред објава на содржина. Објавата на содржини може да биде попречена со ваква мерка и да го спречи ширењето на одреден став, мислење или порака. Ваквата блиска врска, па дури и тензија меѓу авторското право и правото на слобода на изразување не треба да претставува проблем. Целта на авторското право е да обезбеди ефективна заштита на моралните права и економските интереси на авторите и секако да поттикне иновации. Доколку не постојат механизмите за заштита, ширењето на авторското дело би било бесконечно и целосно неконтролирано. Затоа, вистинскиот предизвик е како авторското право се спроведува во дигиталната средина, особено кога мерките се применуваат автоматизирано, без претходна проверка. Токму овие мерки доведуваат до загрозување на правото на слобода на изразување. Тоа се алгоритмите кои автоматски вршат проценка дали се работи за заштитено, авторско дело. Говорот се ограничува превентивно, а не како резултат на пријава.

Исто така, предупредувањата при објавување на содржини, бришењето или блокирањето на профили обезбедува одвратувачки ефект (*chilling effect*) врз слободата на изразување. Во овој контекст корисниците се обесхрабрани да споделуваат и објавуваат содржини. проблемот е во недоволно развиеното „чувство“ на алгоритмите и технологијата

кои воопшто не го разбираат контекстот, дали се работи за цитати, пародија или прекршување на авторското право. Во овој случај содржината се блокира автоматски, врз основа на утврдено совпаѓање во електронските бази.

Меѓутоа, зошто алгоритмите автоматски блокираат? Тоа е најчесто заради избегнување на тужби за прекршување на авторското право, или пак алгоритмот препознал сличност со веќе поставена содржина во електронската базата на податоци. Алгоритмот оценува техничка сличност, а не цел, што е главниот проблем. Во оваа смисла авторското право треба да обезбеди соодветна рамнотежа меѓу правата на авторите и зачувувањето на слободата на изразување во контекст на новите медиуми.

Оттука, се наметнува потребата од анализа на правната рамка на ЕУ за авторското право и сродните права со цел да се даде одговор на прашањето дали до сега е обезбедена функционална заштита на правата во контекст на новите медиуми. Во таа насока, следното поглавје и всушност основата на докторската дисертација во кое се прави детална анализа на политиките на ЕУ за авторското право и сродните права, влијанието и предизвиците.

ПОГЛАВЈЕ 2. ПРАВНА РАМКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ЗА АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА ВО КОНТЕКСТ НА НОВИТЕ МЕДИУМИ

Модернизацијата на општествата, појавата на новите медиуми и брзиот технолошки развој го изменија правното уредување во бројни општествени сфери. Овие процеси неминовно доведоа до големи промени во правото на интелектуалната сопственост, конкретно авторското право и сродните права.

ЕУ донесе и усвои директиви за кои државите-членки се задолжија во одреден рок да ги транспонираат во домашното законодавство и да го приспособат правниот систем на новата реалност и општествените промени на повеќе нивоа. Новите медиуми и нивното правно уредување, односно поставувањето на правила за однесување на интернет предизвика дебати во научните кругови, па оттука се постави и прашањето дали одредени ставови на ЕУ носат потенцијално загрозување на признатите и загарантирани човекови права во низа меѓународни документи.

Односот меѓу правната рамка за авторски и сродни права на ЕУ и новите медиуми е динамичен и подложен на континуиран развој. Како што платформите за нови медиуми продолжуваат да се прошируваат, тие го доведуваат во прашање традиционалниот нормативен систем на авторското право и сродните права, наметнувајќи потреба од прилагодувања што ќе воспостават рамнотежа меѓу заштитата на правата на авторите и носителите на сродни права (изведувачи, продуценти и радиодифузни организации) и пристапот на јавноста до дигиталната содржина.

DSM директива преку своите одредби за одговорностите на онлајн платформите, содржините создадени од корисници и прекуграничниот пристап, претставува значителен чекор во модернизацијата на правната рамка за заштита на авторите и носителите на сродни права, вклучително и изведувачите и продуцентите, во дигиталниот контекст.

Сепак, тековните дебати околу прашања како што се законските исклучоци и ограничувања, улогата на онлајн посредниците и заштитата на авторите и носителите на сродни права ја нагласуваат потребата од постојана евалуација и „нормативно усовршување“. Идниот развој на правната рамка на ЕУ за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми тежнее кон балансиран пристап, кој ќе поттикнува

иновации и креативност, а истовремено ќе обезбедува ефикасна заштита на интелектуалната сопственост во прекуграничната дигитална средина.

Во иднина, бројот на платформите ќе се зголеми, а со тоа и обемот на содржините. Ефективната заштита на поединецот во контекст на новите медиуми ќе биде приоритетна задача, но истовремено незагрозувајќи го правото на слобода на изразување. Автоматското филтрирање и блокирање на содржините на интернет, особено на социјалните мрежи, се наметнува како важен предизвик.

2.1. Развој и цели на правото на Европската унија во областа на авторското право и сродните права

Авторското право и сродните права во рамки на ЕУ, според својата историска генеза, се развивале постепено, како резултат на различни потреби условени од историскиот контекст. Со воспоставувањето на Европската економска заедница (ЕЕЗ) во 1957 година во Договорот од Рим, авторското право и сродните права не биле експлицитно уредени и остануваат во домен на националното уредување. Сепак, преку правилата за слободното движење и функционирањето на заедничкиот пазар, прашањата на интелектуалната сопственост (вклучително авторско и сродни права) постепено се појавуваат како релевантни во праксата на СПЕУ. Во таа смисла, интелектуалната сопственост се сметала за дел од културата на државите кои имале примарна надлежност и суверенитет за уредување на оваа материја. Заштита се обезбедувала преку Бернската конвенција, која претставува меѓународен инструмент, а не документ усвоен во рамки на законодавството на ЕУ.

Со стапувањето на сила на Договорот од Рим во 1958 година и постепениот развој на заедничкиот пазар, низ праксата стануваат видливи пречките што ги создаваат националните законодавства во областа на авторското право и сродните права. Значаен момент е воспоставувањето на царинската унија во 1968 година со која значително се зголемува прекуграничната трговија на стоки и услуги. Токму прекуграничната трговија на стоки и услуги ги отстранува класичните економски бариери, и тоа: царините, квантитативните мерки, административни пречки, внатрешни даноци и мерки со еднаков ефект, при што националните правни системи добиваат значење како потенцијален ризик во функционирањето на заедничкиот пазар.

Јадрото на развојот на унифициран систем во рамки на ЕУ е всушност одговорот на прашањето: што е потенцијалниот ризик кој националните авторскоправни системи го создаваат во функционирањето на заедничкиот пазар? Иако економските бариери се отстранети, националните законодавства сè уште уредуваат материја која може да биде ограничувачки во оваа смисла. Односно, правните правила што важат во една држава, не мора да важат во друга држава, па одредено однесување што е дозволено во една држава, во друга држава може да е ограничено или забрането. Ова било најизразено во областа на

авторските и сродните права. Носителот на авторското право располага со територијален карактер на заштита, односно може да го остварува правото во рамки на сопствената држава. Овој принцип подеднакво се применува и на сродните права на изведувачите, продуцентите на фонограми и радиодифузните организации.

Потенцијалниот ризик е тоа што различните национални законодавства, уредуваат различно иста материја и тоа може да доведе до фрагментација и повторна поделба на заедничкиот економски пазар.

СПЕУ игра важна улога во потенцирањето на овој ризик со пресудата *Deutsche Grammophon Gesellschaft mbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co. KG* (Case 78/70) во која констатира дека постоењето на правата од интелектуална сопственост, вклучително и авторското право и сродните права, е во надлежност на државата, но остварувањето е проблематично, особено ако ја ограничува веќе воспоставената слободна трговија.

Првите суштински чекори кон европски законодавен пристап и хармонизација започнуваат особено од втората половина на XX век, како резултат на повеќе фактори и тоа: глобализацијата, појавата на нови технолошки пронајдоци и вистинско функционирање на внатрешниот пазар. До деведесеттите години на XX век заштитата на авторските дела и предметите на сродните права се однесувала првенствено на книги, филмови прикажувани во кино и на телевизија, како и на музика фиксирана на физички носачи, како плочи и касети.

Со појавата на компјутерите и софтверот условите се усложнуваат и директно се наметнува потребата од хармонизација на авторското право и воведување на заеднички пристап на државите-членки. Законите дотогаш софтверот го третираше различно, па дури и не го препознавале како термин, со што станува нов тип на дело. Потоа, појавата на CD, DVD и генерално дигиталното копирање станува масовно и се развиваат копии идентични на оригиналот. Во оваа смисла, проблемите не се ограничуваат само на авторското право, туку директно се однесуваат и на сродните права, особено на правата на изведувачите и продуцентите на фонограми и видеограми, чии изведби и снимки стануваат подложни на лесно дигитално умножување во дигитална форма. Националните правни системи исто така немаат правила за копии во дигитални средини и нема одговор дали копирањето е повреда на авторското право или на сродните права.

Како резултат на предизвиците, ЕУ започнува секторска хармонизација, при што се фокусира на одредени специфични области и технологии. Хармонизацијата е секторска бидејќи промените не се случуваат во сите области со ист интензитет и не се зафатени со еднакво влијание од развојот на технологијата. Покрај технологијата, особено важен е и СПЕУ, кој во низа случаи се соочува со проблеми од законодавен аспект. СПЕУ донесува одлуки врз основа на важечките правни норми, со текот на времето сè поизразени стануваат правните празнини во регулирањето на новонастанатите состојби, како во однос на авторските права, така и во однос на сродните права. Потребно е проактивна и хармонизирана регулатива, применлива за сите држави која ќе понуди правна сигурност во односите, правата и заштитата.

Во 1991 година се усвојува Директивата 91/250/ЕЕЗ на Советот од 14 мај 1991 година за правна заштита на компјутерските програми (во понатамошниот текст: Директива за компјутерски програми) чија цел е да се постават минимум услови кои ќе важат во сите држави-членки. И во конкретните технолошки услови, го заштитува софтверот како авторско дело.

Потоа, во 1992 година продолжува со секторската хармонизација, каде се детектирани слабости во разликата на правата на авторите и носителите на сродни права и ја усвојува Директивата 92/100/ЕЕЗ на Советот од 19 ноември 1992 година за правото на изнајмување и позајмување и за одредени права сродни на авторското право во областа на интелектуалната сопственост (Директива за изнајмување и позајмување). Оваа директива има особено значење за сродните права, бидејќи воспоставува заеднички минимални правила за заштита на изведувачите, продуцентите на фонограми и радиодифузните организации, чија правна положба дотогаш значително се разликувала меѓу националните законодавства.

Година подоцна се усвојува Директива 93/98/ЕЕЗ на Советот од 29 октомври 1993 година за усогласување на времетраењето на заштитата на авторското право и на одредени сродни права (Директива за времетраење на заштитата). Со оваа директива се воведува заедничка рамка на сите држави-членки по однос на унифицирањето на времетраењето на заштитата на делото, и тоа за време на животот на авторот плус дополнителни 70 години. До сега, со овие директиви се постигнува усогласеност само во одредени економски и пазарни аспекти, како секторски пристап.

Во периодот од 1990 до 2000 година се забележува најголема експанзија на интернетот, а онлајн дистрибуцијата значително ја усложнува заштитата на авторските дела и предметите на сродните права, како и одржувањето на рамнотежа меѓу авторите, носителите на сродни права и корисниците. Оттука, ЕУ ја препознава потребата од заеднички правен одговор на предизвиците на т.н. информациско општество (European Commission, 1995).

InfoSoc директивата, беше основен чекор во хармонизацијата на законите за авторско право низ ЕУ и нивно прилагодување на дигиталната средина (Hugenholtz, 2000). Оваа директива вовеле клучни права, како што се правото на соопштување на јавноста и правото на репродукција, додека истовремено воспостави исклучоци и ограничувања за специфични употреби, како што се образованието и истражувањето.

Како што дигиталниот пејзаж продолжи да се развива, потребата за понатамошни реформи стана очигледна. Пролиферацијата на содржина создадена од корисници, социјалните медиуми и услугите за онлајн стриминг ги истакнаа празнините во постојната рамка, особено во однос на соодветниот надоместокот на авторите и носителите на сродни права, како и одговорностите на дигиталните платформи. Како одговор на овие предизвици, ЕУ ја вовеле DSM директива во 2019 година. DSM директивата има за цел да ја зајакне правната сигурност и да обезбеди подобра заштита не само на авторските права, туку и на сродните права на изведувачите и продуцентите, особено во контекст на онлајн користењето и дистрибуцијата на нивните изведби и фонограми. Ова е особено значајно за сродните права, бидејќи DSM директивата за првпат системски ја адресира улогата на платформите во користењето на изведби и фонограми, како и одговорноста за онлајн достапноста на овие содржини.

Важечкото законодавството за авторско право и сродни права на ЕУ опфаќа повеќе директиви и регулативи со кои се усогласуваат основните права на авторите, изведувачите, продуцентите и радиодифузерите. Со воспоставување на усогласени стандарди, се намалуваат националните разлики и се обезбедува ниво на заштита кое е неопходно за поттикнување на креативноста и инвестициите во креативни дела. Овие усогласени стандарди исто така ја промовираат културната разновидност и овозможуваат подобар пристап на потрошувачите и бизнисите до дигитални содржини и услуги низ цела Европа.

Иницијативите на ЕУ придонесоа за подобра хармонизација на заштитата на носителите на права вклучително и авторите и носителите на сродни права (изведувачи, продуценти и радиодифузни организации), намалување на трошоците и зголемување на изборот за корисниците на содржина, особено преку создавање европска регулаторна рамка за авторски права и сродни права, промовирање на дијалози за авторски права и сродни теми и преземање водечка улога во меѓународните преговори и дискусии поврзани со авторското право и сродните права.

Дигиталните технологии значително го променија пејзажот на авторското права и сродните права, при што 33 сектори од економијата на ЕУ се сметаат за високо интензивни во однос на авторските и сродните права, со над 7 милиони работни места или 3% од вработеноста во ЕУ (eur-lex).

Иницијативите на ЕУ доведоа до подобро усогласена заштита на носителите на права, намалени трансакциски трошоци и зголемени опции за корисниците на содржина, особено преку:

- сеопфатна европска регулаторна рамка за авторско право и сродни права,
- промоција на инклузивни и динамични дијалози меѓу засегнатите страни за авторско право и сродни прашања, со цел да се соберат различни перспективи, искуства и придонеси од сите заинтересирани страни, и
- преземање водечка улога во меѓународните преговори и дискусии за авторското право и сродни прашања.

ЕУ веќе презеде чекори за олеснување на дигитализацијата и дистрибуцијата на културното наследство преку Директива 2012/28/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година за одредени дозволени употреби на дела-сираци (Директива за дела-сираци). Управувањето и лиценцирањето на правата се опфатени со Директива 2014/26/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот од 26 февруари 2014 година за колективно управување со авторското право и сродните права и за доделување повеќетериторијални лиценци за права на музички дела за онлајн употреба на внатрешниот пазар (CRM директива) и преку дијалогот за лиценци за Европа.

Дополнително, два меѓународни договори кои директно се однесуваат на сродните права и ограничувањата на авторското право беа усвоени под покровителство на Светската организација за интелектуална сопственост (WIPO) и тоа: Пекиншкиот договор за

аудиовизуелни изведби од 2012 година и Маракешкиот договор за лица со оштетен вид од 2013 година.

Пред да се пристапи кон ретроспективна анализа на правната рамка на ЕУ, важно е да се истакне дека законодавството на ЕУ во областа на авторското право и сродните права не ја ограничува слободата на интернет, ниту ги таргетира корисниците и нивното однесување на интернет, вклучувајќи ја и можноста тие да поставуваат и споделуваат содржина.

Слободата на изразување е едно од основните права признати од ЕУ, како и заштитата на интелектуалната сопственост. Во овој контекст, целите на ЕУ се поставени јасно. Главната цел е обезбедување на високо ниво на заштита на авторите и носителите на сродни права за остварување на економските и лични права. Втората цел е преку постепена секторска хармонизација, впрочем што беше и целта на самиот почеток со појавата на внатрешниот пазар е обезбедување на правилно функционирање на внатрешниот пазар и регулирање на потенцијалните критични области, како што беше правото на интелектуална сопственост. Третата цел е воспоставување на рамнотежа на заштита на авторските права и сродните права и заштита на јавниот интерес. За исполнување на оваа цел законодавецот има предвидено исклучоци и ограничувања кои се важни особено во контекст на новите медиуми и обезбедување на ефективна заштита на правата од интелектуална сопственост.

Постигнувањето на оваа рамнотежа е клучен елемент на легитимноста на системот на авторското право и сродните права во демократското општество и претставува постојан предизвик во услови на дигитална трансформација (Geiger, Frosio & Bulayenko, 2018).

2.2. Клучни директиви на Европската унија за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми

Појавата на интернетот во 90-те години од XX век започна да воведува промени во културата на живеење на луѓето, додека пак со технолошката револуција се забележуваат клучни промени во начинот на создавање, дистрибуирање и користење на информациите и креативните содржини, што директно се одразува и врз правното уредување на авторското право и сродните права. Овие промени ја наметнаа потребата од прецизирање на поимите „јавно соопштување“, „ставање на располагање“ и одговорноста на посредниците, како и од преиспитување на рамнотежата меѓу исклучивите права и исклучоците во дигиталната средина.

Медиумите имаат клучна улога во формирањето на јавната сфера и информирањето, а дигиталната трансформација ја засили нивната општествена релевантност преку онлајн платформите и масовното споделување на содржини.

Од друга страна пак, се наметна прашањето за обезбедување на сеопфатна регулаторна рамка што ги штити правата на граѓаните, притоа овозможувајќи го развојот на технологијата и создавање на правно сигурен дигитален простор на граѓаните во остварувањето на своите права. Ова прашање се наметна и во областа на интелектуалната сопственост, новитетите во медиумскиот свет и потребата од нова законодавна рамка наспроти потребата од поттикнување иновации и обезбедување на јавен пристап до знаење и култура. Државите беа ставени пред „нормативен предизвик“ на обезбедување на рамнотежа меѓу интересите на авторите, дистрибутерите, потрошувачите, носителите на сродни права и креаторите на политики во дигиталната ера. Особено се наметна прашањето за улогата на онлајн платформите како посредници (и нивната одговорност), во однос на лиценцирање, отстранување содржини и гаранции за слобода на изразување.

Претходно, темелната хармонизација во информациското општество беше поставена со InfoSoc директивата, а понатаму беа развиени и специјализирани инструменти, меѓу кои и CRM директивата. Ова прашање беше од голем интерес за регулирање во рамки на државите-членки на ЕУ, па затоа во 2019 година се усвои DSM директивата. Покрај овие директиви, за сродните права од системско значење се и директивите за изнајмување и позајмување и сродни права (Директива 2006/115/E3), за времетраење на заштитата

(Директива 2006/116/ЕЗ, изменета со Директива 2011/77/ЕУ), како и инструментите за сателитско, кабелско и онлајн прекугранично пренесување (Директива 93/83/ЕЕЗ и Директива (ЕУ) 2019/789), бидејќи директно го уредуваат економскиот модел на изведувачите, продуцентите и радиодифузните организации.

Историјата на ЕУ пред усвојување на оваа директива бележи и други претходни значајни чекори во законодавството за заштита на авторското право и сродните права, гарантирајќи ја заштитата потребна за поттикнување на креативноста и стимулирање на инвестициите во секторот.

Општата цел на ЕУ интервенциите во оваа област е да се поттикне културната разновидност и да се обезбеди подобар пристап до дигитални содржини и услуги, паралелно со правична заштита и надомест за авторите и носителите на сродни права.

Авторското право и сродните права се однесуваат на низа субјективни права дадени на авторите и носителите на сродни права како изведувачите, продуцентите на фонограми и видеограми и радиодифузните организации, и главно вклучуваат:

- *економски права* што им овозможуваат на носителите на правата да контролираат како се користи нивното дело/предмет на заштита и друг заштитен материјал и да добиваат плаќање за тоа. Овие права вообичаено одобруваат или забрануваат правење и дистрибуирање копии, како и јавно соопштување и ставање на располагање на јавноста, и во голема мера се предмет на хармонизација во рамки на ЕУ.

- *морални права* кои вклучуваат право да се бара авторство на делото и право на приговор на какво било погрдно дејство во врска со делото, во најголем дел не се хармонизирани на ниво на ЕУ, туку остануваат во доменот на националните правни традиции.

Кај сродните права, предмет на заштита се изведбите на уметниците изведувачи, фонограмите, првите фиксаци на филмови (видеограми) и емитувањата на радиодифузните организации, што во одредени ситуации бара различен нормативен третман. Ова е особено значајно во контекст на новите медиуми, бидејќи токму изведбите, фонограмите и радиодифузните содржини се најчесто користени, споделувани и повторно дистрибуирани на дигиталните платформи каде лиценцирањето и монетизацијата на музичката и аудиовизуелната содржина најдиректно се поврзани со сродните права.

Важно е да се разграничи улогата на директивите и регулативите како секундарно право на ЕУ, во однос на примарното право (ДЕУ, ДФЕУ и Повелбата за основни права на ЕУ). Во оваа дисертација, директивите се клучни бидејќи авторското право и сродните права во ЕУ претежно се хармонизираат преку директиви (чл. 288 ДФЕУ).

Разликата меѓу директивите и регулативите е јасна. Директивите се правни документи на ЕУ, кои не се директно применливи во националните законодавства, туку е потребен процес на транспонирање на законодавството на ЕУ во националните законодавства (член 288 ДФЕУ). Директивите се често користен инструмент за приближување на законодавствата во различни политики на ЕУ, особено кога е потребна хармонизација со простор за национални решенија. Областите кои се регулираат со директиви се специфични поради тоа што нивните карактеристики се длабоко вкоренети во историскиот контекст на државите (од аспект на историја, култура, јазик, социјална политика и право).

Од друга страна пак, регулативите се директно применливи во националните законодавства, во областите кога е потребно единствено и директно применливо правило на ниво на ЕУ (член 288 ДФЕУ).

Одредени права од областа на интелектуалната сопственост се уредени со регулативи како унифицирани права на Европската унија (на пример, трговската марка на ЕУ), поради потребата од високо ниво на правна сигурност и предвидливост за ефикасно функционирање на внатрешниот пазар. Сепак, предмет на ова истражување се авторското право и сродните права, кои во рамки на ЕУ претежно се уредуваат преку директиви. Во таа насока, во трудот ќе бидат анализирани и одредени регулативи кои не го уредуваат материјалното авторско право непосредно, туку воспоставуваат поширока регулаторна рамка што индиректно влијае врз неговата примена и спроведување.

InfoSoc директивата претставува основен чекор во хармонизацијата на законите за авторско право на ЕУ, но и одредени аспекти на сродните права и нивно прилагодување на дигиталната средина (Hugenholtz, 2000). Таа воспоставува заедничка рамка за имотните права и за дел од исклучоците релевантни за информациското општество.

InfoSoc директивата се темели на потребата да се отстранат разликите меѓу националните законодавства кои можат да претставуваат пречки за слободното движење на услуги и содржини во рамките на ЕУ (European Parliament & Council of the European Union,

2001). Оваа директива од денешен аспект во литературата често се оценува за недоволна за современи платформски практики, бидејќи не соодветствува на новите начини на споделување на содржини. Но, истата е основа за заштита на авторското право и сродните права во информациското општество. Анализата на Директивата е насочена кон материјалните права преку кои се воведуваат хармонизирани правила за три основни права од значење за ова истражување, при што се идентификуваат и можностите и предизвиците во нивната примена.

Правото на репродукција, правото на соопштување на јавноста и правото на дистрибуција веќе постоеле и биле уредени во националните правни системи, и во меѓународното право, но InfoSoc директивата ги прилагодува на новата реалност, ги модернизира и воведува еднаков пристап и третман со што има позитивни импликации врз судската пракса на СПЕУ.

Историски, потеклото на правото на репродукција и правото на соопштување на јавноста се уредени уште во далечната 1886 година со донесувањето на Бернската конвенција и се првенствено наменети за традиционалните форми на користење на делата. Бернската конвенција не содржи одредби за дигиталната дистрибуција на авторските дела, па оттука во 1996 година се усвојува WCT, со кој правото на соопштување на јавноста се адаптира во дигиталниот контекст.

Правото на репродукција е регулирано во член 2 од поглавје II – права и исклучоци. Конкретно во членот 2:

„Државите-членки обезбедуваат исклучиво право да се дозволи или да се забрани директна или индиректна, привремена или трајна репродукција, со какви било средства и во каква било форма, целосно или делумно, и тоа:

- (а) за авторите – во однос на нивните дела;
- (б) за изведувачите – во однос на фиксациите на нивните изведби;
- (в) за продуцентите на фонограми – во однос на нивните фонограми;
- (г) за продуцентите на првите фиксаци на филмови – во однос на оригиналот и примероците од нивните филмови;
- (д) за радиодифузните организации – во однос на фиксациите на нивните емитувања, без оглед на тоа дали тие емитувања се пренесуваат по жичен пат или по воздух, вклучително и преку кабел или сателит“.

Новитетот во членот 2 се состои од директно проширување и адаптација на дигиталната средина. Формулацијата „...со какви било средства...“ директно укажува дека се однесува и на традиционалните начини и на дигиталните средства. Формулацијата „...директна или индиректна, привремена или трајна репродукција...“ има клучна улога во определувањето на насоката на судската пракса на СПЕУ.

Законодавецот во конкретната формулација користи соодветен јазик за прилагодување кон нови технологии во иднина. Затоа, СПЕУ нагласува дека поимите во директивата се автономни поими на правото на ЕУ и се толкуваат унифицирано во сите национални системи (*Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening*, C-5/08, para. 27).

Исто така, националните судови не може да воведуваат дополнителни критериуми, туку строго да се водат од толкувањето на СПЕУ. Така, во историската пресуда *Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening* (Case C-5/08), СПЕУ носи одлука дека и многу кратки копии може да бидат репродукција. Од судската пракса се утврдува дека критериумот за оценка е оригиналноста. Односно, не се утврдува колку е голем делот што се копира, туку дали е израз на интелектуалното творештво на авторот. Па затоа и 11 издвоени зборови во процесот на дигитално пребарување може да претставуваат повреда на авторските права, доколку не се исполнети конкретните услови од членот 5(1) од Директивата. Се оценува квалитетот, а не квантитетот на копирана заштитена содржина.

Во членот 2 се зајакнуваат правата на носителите на авторските права во однос на дигиталната репродукција, односно неопходна е согласност од носителот на авторското право. По правило, за репродукција е потребно овластување од носителот на правото, освен кога се применува релевантен исклучок или ограничување од член 5. Тука се опфатени авторите, изведувачите, продуцентите на фонограми, продуцентите на првите снимки на филмови и радиодифузните организации.

Членот 3 - Право на соопштување на јавноста на дела и право на ставање на располагање на јавноста на други предмети на заштита, дава обврска на државите-членки, а право на носителите на авторските и сродните права согласно својата волја да одобрат или забранат јавно комуницирање на своите дела, без оглед дали се работи за традиционалните или новите медиуми.

Државите-членки се должни да им го овозможат ова право на носителите на авторските права. Конкретно, во членот: „Државите членки обезбедуваат авторите да имаат исклучиво право да одобрат или да забранат секое соопштување на јавноста на нивните дела, преку жични или безжични средства, вклучително и ставање на располагање на јавноста на нивните дела на начин што припадниците на јавноста можат да им пристапат од место и во време што самите го избираат.

Државите членки обезбедуваат исклучиво право да се одобри или забрани ставање на располагање на јавноста, преку жични или безжични средства, на начин што припадниците на јавноста можат да им пристапат од место и во време што самите го избираат:

- (а) за изведувачите – на фиксаци на нивните изведби;
- (б) за производителите на фонограми – на нивните фонограми;
- (в) за производителите на првите фиксаци на филмови – на оригиналот и копиите од нивните филмови;
- (г) за радиодифузните организации – на фиксациите на нивните емисии, без оглед дали тие емисии се пренесуваат преку жица или по воздушен пат, вклучително и преку кабел или сателит.

Правата наведени во ставовите 1 и 2 не се исцрпуваат со ниту еден чин на соопштување на јавноста или ставање на располагање на јавноста, како што е утврдено во овој член“.

Овој член е еден од најконтроверзните членови на InfoSoc директивата и директно се однесува на правото на соопштување на делото со јавноста и чинењето на достапно на делото на јавноста. Всушност се работи за уредување на две права. Законодавецот преку употреба на формулацијата „преку жични или безжични средства“ ги опфаќа традиционалните медиуми и новите медиуми. Односно, преку широко поставениот опфат дава можност да се применува и при нови технолошки форми (безжични средства).

Централна активност е „ставањето на располагање“ на делото на јавноста, со што акцентот е ставен на чинот на ставање на располагање на авторското дело, а не на реалната употреба на делото. Истиот концепт, иако со појасно дефиниран предмет на заштита, се применува и кај сродните права, каде ставањето на располагање се однесува на фиксациите на изведбите, фонограмите, филмовите и емитувањата. Во судската пракса на СПЕУ, ова тврдење е потврдено со пресудата- *Svensson and Others v Retriever Sverige AB* (Case C-466/12). Односно, СПЕУ потврдува дека релевантен е фактот што авторското дело е ставено

на располагање на јавноста, независно од тоа дали може да се докаже реална посета во конкретен момент, доколку содржината е направена достапна за јавноста. Значи, ставањето на располагање на делото е главната активност во утврдувањето на постоењето „акт на соопштување“ и со самото ставање на располагање на делото се активира релевантноста на авторскоправната заштита. Ова претставува новитет во законодавниот акт, бидејќи во традиционалните концепти на јавно соопштување се бараше делото активно да биде пренесено до јавноста преку медиуми како телевизија, печат или радио, додека во контекст на новите медиуми актот на соопштување може да се реализира и преку онлајн ставање на располагање на делото преку сервери, платформи или веб-страници. Сепак, во судската пракса на СПЕУ, квалификацијата зависи од конкретните критериуми (на пр. постоење на „акт на соопштување“ и „јавност“, а во одредени ситуации и „нова јавност“), што ја прави проценката контекстуална.

Пристапот на СПЕУ кон поимот „соопштување на јавноста“ е унифициран во контекст на авторското право и сродните права. Ова особено јасно произлегува од пресудата на Големиот совет од 31 мај 2016 година во предметот *Reha Training Gesellschaft für Sport- und Unfallrehabilitation mbH v GEMA* (C-117/15), донесена по барање за претходна одлука од *Landgericht Köln*. Предметот се однесувал на оператор на рехабилитациски центар кој поставил телевизиски приемници во своите простории, овозможувајќи им на пациентите да следат телевизиски програми без да прибави соодветно одобрение за користењето на заштитените содржини. СПЕУ утврди дека поимот „соопштување на јавноста“ во член 3(1) од Директива 2001/29/EЗ и во член 8(2) од Директива 2006/115/EЗ треба да има исто значење и дека треба да се применува според истите критериуми на толкување, со цел да се избегнат противречни и некомпатибилни толкувања зависно од применливата одредба (пар. 33–34). При примената на овие критериуми, Судот утврди дека пациентите претставуваат „нова јавност“ (пар. 61) и дека емитувањето на телевизиските програми од страна на операторот претставува акт на „соопштување на јавноста“ (пар. 62), при што во конкретниот случај е утврдена и профитната природа на предметното соопштување (пар. 63–64). Во точка 65 од пресудата, Судот потврди дека ситуацијата треба да се оценува во однос на двете одредби и според истите критериуми. Оттука, *Reha Training* претставува значаен авторитет за унифицираното толкување на поимот

„соопштување на јавноста“ во областа на авторското и сродните права, иако конкретната примена на поединечните критериуми зависи од околностите на секој случај.

Во принцип овој член се однесува и на новите технолошки откритија, односно современите форми на дигитална дистрибуција на делото. Меѓутоа, ова значи и дека широк спектар онлајн дејствија потенцијално може да биде квалификуван како авторскоправно релевантен акт (Hugenholtz, 2000; Hugenholtz & Senftleben, 2011). Во оваа смисла, ова значи и потенцијално загрозување на правото на слобода на изразување, па и границата меѓу легално и нелегално поставување на содржини е сосема нејасна. Ова создава нејаснотии за корисниците и го стеснува просторот за слободно јавно општење.

Така како што е дефинирано и толкувано правото на соопштување може да придонесе кон широка примена, а доколку се анализира од поширок контекст, може да влезе во потенцијална колизија со член 11 од Повелбата за основните права на Европската унија (CFR). Членот 11 упатува на правото на слобода на изразување кое ја вклучува и слободата на мислење и примање и испраќање на информации и идеи без мешање од јавен авторитет и независно од граници. За овој проблем укажува и Geiger кој вели дека ваквиот пристап ја нарушува потребната рамнотежа со член 11 од CFR, особено во дигиталната средина каде што корисниците активно учествуваат во создавањето и споделувањето содржини (Geiger, 2006). Rosati, пак, истакнува дека отворената формулација на член 3 и нејзиното доразвивање преку судската пракса создава правна несигурност и „chilling effect“ врз онлајн изразувањето (Rosati, 2021).

Исто така, ставот (3) од членот 3 директно упатува на тоа дека секое ново ставање на содржината онлајн може да претставува нов акт, за кој во принцип е потребна дозвола од носителот на правото, бидејќи како што е уредено „Правата наведени во ставовите 1 и 2 не се исцрпуваат со ниту еден чин на соопштување на јавноста или ставање на располагање на јавноста, како што е утврдено во овој член“.

Овој став е реален проблем во современото дигитално општество, бидејќи содржините постојано се реобјавуваат и корисниците не прават јасна разлика меѓу прво и секое следно објавување. Всушност секое споделување потенцијално активира ново авторскоправно овластување. Законодавецот доволно прецизно не утврдува кога точно започнува нов акт и не е јасно наведено кој е одговор, дали корисникот или пак платформите.

Од друга страна пак, платформите превентивно постапуваат преку отстранување на содржините, што може да влијае и да го загрози правото на слобода на изразување.

Членот 3 се толкува како член кој ја зголемува правната несигурност и може да придонесе кон широка примена на авторското право, при што неговиот опфат во дигиталната средина значително се проширува. Анализирano во поширок нормативен контекст, ваквиот пристап создава дури и потенцијален ризик од судир со член 11 од CFR.

Ставот 2 од членот 3 создава поголема правна заштита на носителите на сродни права, односно носителите на сродни права имаат поконкретно регулирано право во контекст на дигиталната распространетост на содржини. Сепак, авторите имаат пошироко право, односно поширок обем на заштита, со кое се опфаќа целиот процес на соопштување на делото на јавноста. Преку ова се признава централната улога на авторот во создавањето на делото и како примарен носител на интелектуалната сопственост. Правото на ставање на располагање е дизајнирано да ги опфати ситуации во кои корисниците индивидуално и по сопствен избор пристапуваат до содржините, во време и место што сами ги определуваат, што е карактеристично за онлајн платформите.

Ваквата диференцијација овозможува воспоставување на нормативна рамнотежа меѓу, од една страна, заштитата на креативниот и интелектуалниот придонес на авторите, и од друга страна, легитимните економски интереси на изведувачите и продуцентите, без неоправдано проширување на нивните исклучиви права.

Членот 5 - Исклучоци и ограничувања е интересен за анализирање и коментирање, бидејќи се однесува на исклучоци и ограничувања на исклучивите права на авторите, како и на носителите на сродни права (изведувачи, продуценти на фонограми и видеограми и радиодифузни организации). Државите-членки можат да дозволат репродукција за некомерцијални цели, од физички лица, но носителите на правата мора да добијат праведна компензација за таа репродукција. Но, тука се заострува дебатата дали носителите на правата добиваат праведна компензација и што се случува со складирањето во облак (cloud) кое сè почесто се користи за разлика од USB, DVD итн.

Ставот (1) од членот 5 дозволува привремени или случајни репродукции кои се интегрален и суштински дел од технолошкиот процес и немаат независно економско значење. Сепак, научниците истакнуваат дека строгото толкување на овој исклучок може да доведе до правна несигурност. Margoni и Kretschmer укажуваат дека строго поставените

и комплексни услови за привремени репродукции, како што произлегуваат од член 5(1) на InfoSoc директивата, не обезбедуваат јасна и ефикасна правна рамка за современите дигитални процеси како што е TDM (Margoni & Kretschmer, 2018).

На пример, во случајот Infopaq (C-5/08), СПЕУ одлучи дека дури и краткотрајните репродукции, како што се 11-те зборови издвоени во процесот на дигитално пребарување, можат да претставуваат повреда на авторските права ако не се исполнети сите услови од член 5 (1). Ова укажува на потребата од внимателно разгледување на технолошките процеси кои вклучуваат привремена репродукција. Иако судската пракса во случајот Infopaq (C-5/08), се однесува на авторските права, истото толкување на поимот „привремена репродукција“ се применува *mutatis mutandis* и на сродните права, имајќи предвид дека членот 5 од InfoSoc директивата ги уредува исклучоците и ограничувањата за сите носители на права опфатени со членот 2 од директивата.

Овој став содржи пет кумулативни услови што мора да бидат исполнети за исклучокот да биде применлив (да важи), согласно праксата на СПЕУ, но и текстот на директивата. Кумулативните услови се: репродукцијата да не создава трајна копија, репродукцијата да биде минлива или случајна (т.е. да мора да се случи како резултат на некој технолошки процес), репродукцијата да биде интегрален или суштински дел на технолошкиот процес (т.е. да без репродукцијата технолошкиот процес не би можел да функционира), репродукцијата мора да има исклучиво една од двете предвидени цели (да овозможи пренос во мрежа меѓу трети лица преку посредник или да овозможи законито користење на делото), и не смее да има независна економска вредност (т.е. не смее да се користи за комерцијални цели и да создава пазарна вредност).

Со појавата на новите медиуми и дигиталната средина многу е тешко да се докажат овие пет кумулативни услови. Конкретно, за првиот услов, дури и привремените копии како што се кеширање или баферирање често имаат подолг животен век, што создава правна несигурност дали условот е исполнет. Вториот услов, репродукцијата да биде минлива или случајна, за да се докаже овој услов потребни се технички и правни анализи за секој случај поединечно, што повторно влијае врз правната сигурност. Третиот услов исто така создава проблем. Во современите услови технолошките процеси се хибридни и мултифункционални, односно комбинираат повеќе фази и имаат повеќе цели. Привремената копија не служи само за една цел, односно може да има за цел профилирање,

таргетирање и сл. И во овој случај СПЕУ може да каже дека се остварува дополнителна економска улога и автоматски исклучокот да не биде применлив. Овој проблем е особено видлив и со социјалните мрежи. Привремената копија покрај тоа што е неопходна за користење, може да се користи (и се користи) за таргетирање на публика, анализа на однесување и слично. Четвртиот услов, репродукцијата мора да има исклучиво една од двете предвидени цели (да овозможи пренос во мрежа меѓу трети лица преку посредник или да овозможи законито користење на делото) е исто така многу строг. На пример, корисниците немаат правна експертиза да направат авторскоправна проценка. Не можат со сигурност да проценат кој е носител на авторското право, дали постои валидна лиценца и најважното – дали содржината е заштитена со авторско право. Исто така, и платформите не можат со сигурност да утврдат законитост на секое користење. Ова бара голема правна анализа, а законитоста се утврдува од страна на СПЕУ, поединечно. Петтиот услов, можеби е најпроблематичен. Привремената репродукција не смее да има самостојно економско значење, со што тука конкретно не се прави разлика меѓу директно или индиректно економско значење. Во дигиталниот свет, дури и привремените копии може да имаат индиректно економско значење, што е независно од човековата волја. Односно, привремените копии може да се користат за анализи за однесувањето на корисниците, за таргетирано рекламирање, како и да ја подобрат ефикасноста на алгоритмите, и со тоа да учествува во создавањето на економска вредност (индиректно), што ја доведува во прашање оценката за независно економско значење и ја зголемува непредвидливоста на примената. Проблемот се јавува кога нема извесност кога индиректното економско значење (корист) станува правно релевантна во случајот. И овој одговор е врзан со одлука на СПЕУ, поединечно за секој случај.

Концептот е теоретски одлично поставен, но предвидливоста и правната сигурност е значително слаба. Ова значи дека кумулативното исполнување на пет услови кои во себе содржат терминологија која не е доволно јасна и *ex post* судска проценка за секој случај поединечно создава голема правна несигурност и непредвидливост на регулаторниот модел.

Членот 5 исто така дозволува исклучок на користење на заштитени содржини/дела од страна на лица со попреченост, но целта да биде од некомерцијален карактер и користењето да е поврзано директно со попреченоста.

Како друг исклучок, членот ги наведува и користењето за образовни цели. Овие исклучоци се целосно оправдани доколку се направи поширока ретроспектива. Тука е дадена предност на универзалните човекови права и се во согласност со меѓународните договори (меѓу кои Повелбата за основните права и Конвенцијата на ОН за правата на лицата со попреченост). Во овој контекст, особено за време на пандемијата предизвикана од КОВИД-19, образованието во голема мера се одвиваше онлајн, преку платформи. Содржините се складираат, споделуваат и повторно се ставаат на располагање. Не е јасно дали платформата ја игра улогата на образовна институција, дали е потребна лиценца, дали се користи за некомерцијални цели.

Проблемот е всушност потребата од поголема хармонизација на исклучоците во државите-членки за да се обезбеди воедначен пристап и постигнување на целта, бидејќи овие исклучоци се факултативни и секоја држава-членка има различен пристап. Rendas (2022) истакнува дека опционалниот карактер на многу исклучоци довел до правна фрагментација во различни држави-членки, создавајќи предизвици за прекуграничните образовни активности. Тој предлага поусогласен пристап, за да се осигура дека образовните и истражувачките институции можат да функционираат ефикасно во дигиталното опкружување.

Анализата на членот 5 создава нормативна основа за третата хипотеза, која понатаму ќе биде проверена преку емпириското истражување, особено во однос на односот меѓу интензитетот на дигиталната медиумска потрошувачка и ниското ниво на свесност за авторското право и сродните права кај корисниците.

Членот 6 - Обврски во однос на технолошките мерки воспоставува строга заштита на технолошките мерки, односно забрана за нивно заобиколување. Овој член е интересен за анализа бидејќи е во тесна врска со исклучоците, односно членот 5.

Најпрвин, целта на членот 6 преку воведување на технолошки мерки е да спречи пиратство, да го поддржи дигиталниот пазар и да го зајакне онлајн користењето на делата. Оправданоста на членот е очигледна. Во дигиталното општество пиратеријата е проблем, а технолошките мерки се значаен механизам за заштита. Исто така, овој член директно ја исполнува меѓународните обврски на ЕУ (утврдени со WIPO Copyright Treaty, 1996) за обезбедување заштита против заобиколување на технолошките мерки. Исто така, обврските за заштита од заобиколување на технолошките мерки се однесуваат и на сродните права, во

согласност со WIPO Performances and Phonograms Treaty, кој ги штити изведувачите и продуцентите на фонограми во дигиталната средина.

Нормативна оправданост постои и како резултат на дигиталната реалност и како резултат од меѓународните обврски. Но, дали од регулаторен аспект е добро поставен. Технолошките мерки може да влијаат врз остварувањето на исклучоците предвидени во членот 5, како што се за образовни цели, или лица со попреченост. На пример, при онлајн предавање се користи MS Teams платформата. Професорот сака да сподели одредено видео, кое е легално купено. Меѓутоа, видеото е заштитено со технолошки мерки и не може да се сподели. Од друга страна, користењето е за образовни цели, а не за комерцијални цели. Постојењето на технолошки мерки го ограничува правото, не дозволува да се сподели со студентите, за остварување на образовните цели. Оттука, правото формално постои, но неговото остварување е фактички оневозможено поради примената на технолошките мерки.

Став (4) од членот 6 предвидува дека државите треба да обезбедат корисниците да ги користат исклучоците, но оваа постапка е многу бавна и комплицирана со што во пракса често е спор и временски оптоварувачки, што може да ја намали ефективността на исклучоците.

Повторно, ова е во насока на потврда на поставената нормативно-правна хипотеза 1 – постои правна рамка, но примената на технолошките мерки за заштита може да го оневозможат тоа право. Не постојат гаранции дека исклучокот ќе може да се примени за оправданата цел, и реалната примена зависи од технологијата.

Исто така, контроверзноста на членот е тоа што дозволува одредени исклучоци, но не ги дефинира прецизно, оставајќи им на државите-членки да одлучат како да ги применат. Ова создава правна несигурност и различен пристап на државите-членки на ЕУ. Од аспект на правото на пристап, Guibault et al. (2007) истакнуваат дека технолошките мерки често го ограничуваат пристапот до содржини, дури и кога тоа е дозволено со исклучоците од авторското право.

Севкупно, InfoSoc директивата (2001/29/E3) претставува темелна хармонизирачка рамка која концептуално го препознава дигиталниот контекст преку проширување и модернизирање на клучните имотни права (репродукција и јавно соопштување/ставање на располагање) и преку регулирање на исклучоците и технолошките мерки.

Меѓутоа, широката и технолошки неутрална формулација на одредени поими (на пр. „акт на соопштување“, „јавност“, „ставање на располагање“, како и строгите кумулативни услови за привремена репродукција), во комбинација со силната зависност од ex post судска интерпретација, создаваат значителен простор за различни национални пристапи и за контекстуални судски исходи.

Понатаму, паралелниот третман на авторското право и сродните права во рамките на истите материјални одредби не секогаш продуцира идентични практични резултати, што е видно и во судската пракса на СПЕУ при оценката на „јавност“ и економската релевантност кај предметите на сродна заштита. Оттука, иако директивата е суштински усогласена со дигиталната средина, нејзината примена во платформскиот контекст често останува непредвидлива за корисниците, носителите на права и посредниците, што ја поддржува нормативно-правната поставеност на истражувањето за постоење на правна несигурност и потреба од појасни гаранции и конзистентна примена.

Сите промени во дигиталниот простор, појавата на нови социјални медиуми и масовното и децентрализирано објавување на содржини создадоа големи предизвици за InfoSoc директивата, со што се појави потреба од усвојување на нов правен текст кој ќе одговара на технолошките предизвици и развој.

Главна, како проблеми може да се издвојат: користењето на содржини (текстови, музика и сл.) од страна на инфлуенсерите без дозвола, зголемен број на веб-страници за нелегална дистрибуција на содржини и онлајн пиратерија и порастот на платформи како TikTok и YouTube на кои корисниците се креатори на содржини.

И покрај недостатоците од денешна перспектива, овој законодавен подвиг беше многу значаен, но мора да се има предвид дека директивата беше усвоена во време кога интернетот сè уште беше во фаза на развој.

Можностите кои ги даде на носителите на правата и адаптацијата во тогашното информациско време се реални. Се зајакнаа правата на авторите (член 2) преку обезбедување на ексклузивно право на репродукција, со што носителите на права имаат контрола врз ширењето на содржината во дигиталниот свет. Авторите имаат право да применат дигитални механизми за спречување на неовластено користење на нивните содржини преку заштитата на технолошките мерки (член 6). Сепак, Geiger (2019) аргументира дека овие технолошки заштитни мерки се корисни за заштита на авторските

права, но постои ризик од нивна злоупотреба, што може да го ограничи правниот пристап до легално стекнати содржини. Преку правните исклучоци се постигнува балансирање на авторските права и јавниот интерес и се многу важни за користење на авторските дела во образованието (член 5). Дозволено е копирање за лични и некомерцијални цели, секако доколку се обезбеди фер компензација за носителот на правото (член 5). Дигиталната форма на авторските дела се дозволи со цел чување во библиотеки, научни установи и слично, со што се зголеми процентот на зачувување на историски дела во дигитална форма (член 5).

Овие можности сами по себе носат и предизвици во спроведувањето. Значаен и универзален предизвик во спроведувањето на одредбите е проблемот на хармонизација на домашното законодавство на државите-членки на ЕУ.

Dusollier (2020), за исклучоците вели дека се важни за овозможување на рамнотежа на авторските права со јавниот интерес, но нивната нехармонизирана примена во различни земји создава правна несигурност. Исто така, во пракса постојат разлики во интерпретацијата на законите меѓу државите-членки. Еден од најконкретните примери за разликите во интерпретацијата и примената на InfoSoc директивата во државите-членки на ЕУ е споредбата меѓу Германија и Шпанија во однос на авторските права за дигиталните медиуми и „правото на приватна копија“.

Во Германија, законот дозволува ограничено приватно копирање на заштитени дела, но со компензаторна такса која се наплатува од производителите и увозниците на уреди што можат да прават копии (како што се USB-уреди, печатари и надворешни хард-дискови). Ова осигурува дека авторите и носителите на права добиваат надомест за потенцијалната загуба поради копирање на нивните дела (Renda et al., 2015).

Од друга страна, во Шпанија, во 2012 година беше воведен поригорозен пристап, со целосно укинување на надоместот за приватно копирање од страна на корисниците. Наместо тоа, државата воведи директна компензација за авторите преку буџетски фондови, што доведе до значителни спорови меѓу издавачите, медиумските компании и владата (Renda et al., 2015). Ова значеше дека авторите и носителите на права се обештетуваат преку буџетот на државата, а корисниците не плаќаа компензаторна такса. Оваа состојба беше применлива до 2016 година, но поради големите критики, состојбата се промени. Со пресудата во предметот *Entidad de Gestión de Derechos de los Productores Audiovisuales (EGEDA) and Others v Administración del Estado and Others* (C-470/14) од 9 јуни 2016 година,

СПЕУ утврди дека финансирањето на правичната компензација исклучиво од општиот државен буџет не е во согласност со член 5(2)(б) од InfoSoc директивата, бидејќи не гарантира дека трошокот го поднесуваат корисниците на приватните копии. Со овој пристап се обезбеди балансиран систем на заштита на авторите и носителите на права, корисниците кои прават копии. Надоместокот за приватно копирање повеќе не се исплаќа од даночните приходи и се воведува преку „private copying levy“.

Компаративно, германскиот систем сè уште функционира на истиот начин, кој се воспостави за ефективен во процесот на обезбедување на праведна компензација и обезбедување на рамнотежа меѓу авторите и носителите на права и корисниците на приватни копии. Ова е класичен пример на усогласеност со Директивата.

Оваа компарација покажува дека државите-членки на ЕУ немаат хармонизиран пристап, што создава правна фрагментација. Ова е поради тоа што Директивата не воспоставува унифициран модел за приватно копирање и дава дискреција на државите-членки да го уредат начинот на компензација. Поради ова, државите имаат различен пристап во уредувањето на приватното копирање, со што доведува до различни правни последици за исти дејствија. По примерот на Германија се и Белгија, Франција, Италија и Холандија, а од 2017 година се приближува и Шпанија.

ЕУ како резултат на брзите технолошки промени и развој на дигиталниот простор во 2019 година ја усвои DSM директивата. Оваа директива е многу значаен чекор во заштитата на авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми и брзото ширење/споделување на авторски содржини.

Усвојувањето на оваа директива не значи дека InfoSoc директивата повеќе не се применува во одлучувањето на СПЕУ, или дека повеќе не е инструмент на ЕУ. Напротив, оваа директива сè уште останува главниот правен инструмент за заштита на авторското право и сродните права.

InfoSoc директивата останува основна рамка за материјалните имотни права и дел од исклучоците. DSM директивата воведува дополнителни правила и посебни решенија за конкретни дигитални практики (на пр. TDM, издавачи на печат, OCSSP), при што примената зависи од предметот на спорот и релевантната правна норма. Од анализата произлегува дека нормативната рамка е концептуално усогласена со дигиталниот контекст, но дека во практичната примена создава правна несигурност за корисниците, носителите на

права и платформите, што е релевантно за двете поставени хипотези и нивната понатамошна емпириска проверка.

Различни држави, одредени прашања може да ги регулираат на различен начин и да создадат одвратувачко чувство или дејствие кај корисниците на авторските права. Правната рамка се адаптира на новите медиумски промени, но не создава предвидлив и сигурен правен систем за корисниците.

Во контекст на дигиталните платформи и медиумската дистрибуција, за оваа тематска анализа, од клучно значење се членови се 3, 4, 15 и 17 на DSM директивата. Со оваа директива се даваат нови права, но и се наметнува построга одговорност на платформите. Ова е со цел да се обезбеди дека креаторите на содржини добиваат праведен надоместок за употреба на нивните дела во дигиталниот простор.

Членот 3 - Текстуално и податочно рударење (Text and Data Mining, во понатамошниот текст: TDM) за цели на научно истражување, е новитет во правната култура и во голема мера ја зголемува правната предвидливост. За разлика од членот 5, став (1) од InfoSoc директивата, членот 3 создава повисок степен на правна предвидливост поради тоа што однапред е утврдено кога користењето е законито, ја намалува зависноста од ex post судска интерпретација и јасно дозволува репродукции за TDM.

Државите-членки на ЕУ ова правило мора директно да го транспонираат во домашното законодавство, со што ова прашање е високо хармонизирано во сите држави на ЕУ, односно е обврзувачки сите држави на ЕУ да дозволат на истражувачките организации да вршат текстуално и податочно рударење за цели на научно истражување, без согласност од носителите на правата. Вака регулираното прашање дозволеноста на текстуалното и податочното рударење за цели на научно истражување создава голема предвидливост на регулаторниот модел.

Всушност во врска со поставената Хипотеза 1, овој член делумно ја нијансира, односно членот 3 обезбедува значајна новина во законодавството на ЕУ и високо ниво на хармонизација. Ова покажува дека ЕУ може да произведе висок степен на предвидливост кога избира обврзувачки и прецизни правила, но дека предвидливоста се намалува кога имплементацијата остава простор за национални дефиниции и технички услови. Но, овој член може да се анализира како исклучок, а не како правило за сите новини со DSM директивата.

Во оваа смисла постојат одредени концептуални разлики во државите и тоа: во дефинирањето на истражувачки организации и процедурални разлики како што се начинот на спроведување на надзор и воопшто начинот на спроведување. На пример во Германија, истражувачки организации се јавните универзитети, јавно приватни партнерства (делумно) и јавно истражувачки институти. Односно, истражувачката организација мора да биде непрофитна и да дејствува за јавниот интерес (Dreier & Schulze, 2022). Од друга страна пак, францускиот правен систем укажува дека одлучувачки фактори се целта на истражувањето и јавниот интерес, а не правниот статус на институцијата/организацијата (Lucas et al., 2021).

Се поставува прашањето зошто ова може да претставува проблем? Денеска голем број од проектите се прекугранични со партнери од различни држави. Истиот тој проект може да биде дозволен во Франција, а да не биде дозволен во Германија, токму поради разликите во националните правни системи, во дефинирањето на термините. Истражувачите не знаат кое право е меродавно, кој правен режим се применува и најчесто избираат да се водат по правилата на поригорозниот систем, со цел да избегнат непредвидени ситуации и да избегнат повреда на авторското право (European Commission, 2022). Друг проблем е тоа што TDM може да бидат хостирани во една држава, обработувани во друга држава и анализирани од истражувачи во некоја трета држава, и тука се јавува проблемот на меродавно право. На пример, европски универзитети кои користат сервери лоцирани во странство, а истражувачи во други различни држави се соочуваат со проблемот на меродавно право (European Commission, 2022).

Исто така, СПЕУ нема суштинска пресуда за овој член, па праксата се сведува на толкувањето на националните судови. Судската пракса од страна на СПЕУ не е воспоставена од неколку причини и тоа: DSM директивата е релативно нов документ, а државите-членки ја транспонираа до првата половина на 2021 година и овој член ја намалува потребата за судска интерпретација бидејќи е генерално регулиран и нуди правна сигурност, а од друга страна пак се однесува на истражувачките организации кои во пракса ретко го користат судот и избегнуваат конфликти.

Членот 4 од DSM директивата се однесува на исклучоците или ограничувањата за текстуално и податочно рударење (TDM). Исклучокот и ограничувањето е на конкретните права предвидени во Директивата 96/9/EЗ, Директивата 2001/29/EЗ, Директивата 2009/24/EЗ и DSM директивата.

По однос на Директивата 96/9/EЗ исклучокот и ограничувањето е на правото предвидено во членовите 5(a) и 7(1), односно право на репродукција на база на податоци кое се однесува на трајна или привремена репродукција, на целата база или на дел од базата. При текстуалното и податочно рударење автоматското копирање на базата на податоци го активира ова право. Исклучокот, членот 4 од DSM директивата директно дозволува репродукција на законски достапни бази за целите на текстуално и податочно рударење.

Членот 7(1) забранува екстракција на суштински дел од содржината и повторна употреба. Со донесувањето на DSM директивата исклучокот дозволува екстракција за TDM, иако тоа согласно Директивата 96/9/EЗ е забрането.

По однос на InfoSoc директивата исклучокот и ограничувањето е на правото предвидено во членот 2 – право на репродукција. Правото на репродукција ги штити литературните, научните и уметничките дела, фонограмите, филмовите и емисиите.

Правото на репродукција вклучува привремени и трајни копии како и дигитални копии. Дефинираниот исклучок во DSM директивата ја легализира оваа репродукција за целите на текстуално и податочно рударење. Што би се случило доколку не постои исклучокот, т.е. членот 4? По однос на InfoSoc директивата и правото на репродукција ова би значело дека секој истражувач би морал да склучи лиценца, или да побара дозвола од секој издавач, носител на право или секој производител на база. Ова е практично и финансиски неизводливо и би се создале штети за науката и иновациите, но и најважно TDM би било незаконито бидејќи секогаш вклучува репродукција. Исклучокот е крајно важен бидејќи без него, членот 2 од InfoSoc директивата би го блокирал TDM.

Исто така, доколку се направи поврзаност со членот 11 од CFR, правото на слобода на информирање, изразување, примање и преземање на информации е загарантирано. Оттука, авторското право како заштита на интелектуалната сопственост мора да одржува рамнотежа и да ги почитува основните права загарантирани со меѓународните документи.

Во дигиталниот контекст доколку овој исклучок не би постоел, така воспоставениот член 2 би го ограничил правото на слобода на изразување, т.е. пристап до информации и нивна аналитичка обработка и до одредена мера цензура. Без TDM не е возможна анализа на говор на омраза, анализа на медиуми и каква било форма на говор. По однос на Директивата 2009/24/EЗ (Правна заштита на компјутерски програми) исклучокот и ограничувањето е на правото предвидено во членовите 4(1)(a) и 4(1)(b).

При TDM алгоритмите, софтверските алатки и машинското читање може да бараат репродукција, што, доколку не постоеше исклучокот, би било забрането. По однос на DSM директивата исклучокот е на правото на издавачите на печат. Правото на издавачите на печатот ги штитат онлајн публикациите на медиумите против дигитално користење од трети лица.

Исклучокот не го негира правото на издавачите на печатот, туку спречува ова право да стане пречка за научна обработка на јавно достапните информации. Ова право овозможува на издавачите да ја контролираат онлајн дистрибуцијата и репродукцијата на содржини. Исклучоците или ограничувањата се применуваат и на овие содржини, со што новинарските текстови може да се користат за машинска анализа и истражување доколку се исполнети законските услови, и тоа: законит пристап до содржината (новинарските текстови), целта да биде TDM, резултатите од TDM не смеат да ја заменат оригиналната содржина, како и да не постои изречна резервација (opt-out) од страна на носителите на правата во случаите кога се применува општиот TDM исклучок согласно член 4 од DSM директивата.

Членот 4 од DSM директивата потврдува дека ЕУ се прилагодува на новата дигитална реалност и експанзијата на новите медиуми, обезбедува рамнотежа меѓу заштитата на авторските и сродните права и потребата да се овозможи текстуално и податочно рударење.

Но, правната несигурност е во контекст на корисниците. Тие не се во можност претходно да утврдат дали нивното текстуално и податочно рударење е дозволено или е повреда на авторското право. Правилата за утврдување на дозволеноста постојат, но корисникот не може однапред да утврди и потребно е да изврши повеќефазна проверка на елементите наведени погоре во текстот.

За да се утврди дозволеноста, покрај правно знаење, потребно е и техничко знаење, односно експертско знаење. Многу често СПЕУ дава конечна оценка. Проблемот може да се јави во диференцијацијата дали содржината се репродуцира или се објавуваат само статистики; дали постои opt-out кој може да биде нејасно формулиран; според кое право е квалификацијата на истражувачка организација; и дали пристапот е законит (лиценца, претплата или јавна веб-страница). Токму од ова произлегува дека сложеноста на примената на членот 4 всушност и покажува дека постои јаз меѓу нормативната поставеност за

текстуално и податочно рударење и перцепцијата на истражувачите и организациите што вршат TDM, со што се потврдува и поставената хипотеза 2.

Членот 15 од DSM директно ја регулира онлајн употребата, со што уште еднаш се потврдува современата димензија на директивата, препознавајќи ја важноста на новите медиуми.

Директивата воведува ново право за издавачите на печатот, давајќи им ексклузивно овластување да дозволат или забранат онлајн користење на нивната содржина од страна на дигитални платформи, како што се агрегатори на вести и социјални медиуми. Всушност, членот воведува ново сродно право на издавачите за онлајн користење на нивните печатени содржини.

Во традиционалниот модел, медиумите директно го контролираа начинот на дистрибуција на своите содржини, додека пак во дигиталниот контекст дистрибуцијата се одвива многу брзо и на платформите, кои всушност обезбедуваат економски придобивки за тоа. Овој член се однесува исклучиво на платформите кои шират медиумски содржини, а не на приватните корисници. Оваа одредба има за цел да обезбеди дека издавачите добиваат соодветен и правичен надоместок за користењето на нивната новинарска содржина. Правото важи за дигитална употреба на печатени публикации две години, при што рокот се пресметува од 1 јануари на годината што следи по датумот на објавување, и не се однесува на поединечни зборови или многу кратки извадоци.

Одредбата не ги засега обичните хиперлинкови, ниту користењето на поединечни зборови или многу кратки извадоци, а се применува првенствено на комерцијална онлајн употреба од страна на платформи.

Воведувањето на членот 15 беше дочекано со мешани реакции. Поддржувачите тврдат дека тој обезбедува потребна поддршка за борбата на новинарската индустрија, дозволувајќи им на издавачите да преговараат за подобри услови со дигиталните платформи (Rosati, 2019). Сепак, критичарите тврдат дека тоа може да го ограничи пристапот до информации и да го задуши слободното протекување на вести онлајн, особено ако платформите одлучат да го ограничат користењето на кратки извадоци од вести за да избегнат лиценцни такси (Quintais, 2019).

Членот 15 отвора и дилеми за долгорочната ефикасност на оваа мерка поради неколку причини. Времетраењето кое е ограничено на две години од датумот на објавување

на новинарската содржина е дискутабилно. Економската придобивка на платформите е често подолготрајна, а по истекот на рокот платформите немаат обврска за плаќање на надомест.

Со ова правило не се наметнува автоматска наплата, туку остава на слободата на преговарање, со што често малите медиуми немаат голема реална преговарачка сила. Исто така, со цел да се избегне потенцијалниот ризик од повреда на ова право, платформите често избегнуваат да прикажуваат новинарски содржини или пак ги ограничуваат временски. Оттука, членот соодветствува на новата дигитална реалност, но е непредвидлив на долг рок, и медиумите и корисниците не ја перципираат како стабилна.

Членот 15 јасно ја илустрира тензијата меѓу економската заштита на издавачите и јавниот интерес за пристап до информации, при што неговите практични ефекти зависат од преговарачката моќ на засегнатите страни и од националната имплементација.

Членот 17 - употреба на заштитена содржина од страна на давателите на услуги за споделување содржини онлајн, е директно поврзан со новите медиуми и новитетите во дигиталното општество при процесот на споделување на содржини заштитени со авторско право и сродни права. Меѓу другото, покрај тоа што овој член на прв поглед нуди поголема заштита на овие права, сепак е еден од најконтроверзните членови на оваа директива.

Тој наметнува директна одговорност на онлајн платформите за споделување на содржини, како што се YouTube и Facebook, за содржини кои ги кршат авторските права и кои се поставени од нивните корисници. Целта на членот 17, покрај приспособување на авторскоправната рамка на новата реалност – новите медиуми и дигитален контекст, е прераспределба на одговорноста од индивидуалните корисници на платформите.

Во членот 17 е предвидена поголема одговорност на платформите со тоа што платформите мора да докажат дека направиле најдобри напори за да добијат овластување од носителите на права за да спречат онлајн достапност на неовластени дела и брзо да ја отстранат содржината која го крши авторското право по добивање на известување.

Платформите за споделување на содржини (пр. TikTok, Facebook, YouTube) со овој член се третираат како субјекти кои вршат активност на соопштување на јавноста, односно се директно одговорни за поставувањето на авторска содржина. За да се заштитат платформите од „правна неизвесност“ се воведува право според кое тие треба да прибават лиценца од носителите на авторските и сродните права за содржините кои ги поставуваат.

Важно е ваква дозвола или лиценца да постои, а доколку не постои, има ризик од прекршување на авторските норми за заштита на креаторите и носителите на права, а платформите одговараат за повреда на авторското право.

Лиценците или дозволите важат и на содржините кои ги поставуваат корисниците, освен ако опсегот на регулација на лиценцата не предвидува поинаку и се додека корисниците не дејствуваат со комерцијална цел. Меѓутоа, постојат ситуации кога платформите не можат или не добиле лиценца од авторот или носителот на правото. Во овој случај потребно е платформата да докаже дека исполнила три кумулативни услови и тоа: направила најдобри напори да добие дозвола, направила најдобри напори да обезбеди достапност на конкретни заштитени содржини за кои носителите на правата доставиле релевантни информации и веднаш ја отстранила содржината по добивањето на известување за прекршување на авторските права и спречила повторна повреда.

Многу често платформите користат автоматски филтри и технологии за препознавање на авторски содржини, каде е многу реално да дојде до отстранување на содржини кои не се предмет на авторскоправна заштита. Затоа, имплементацијата на член 17 предизвика значајна дебата за неговото потенцијално влијание врз слободата на изразување и изводливоста на имплементирање ефективни филтри за содржини.

Критичарите тврдат дека барањето платформите да филтрираат содржина може да доведе до прекумерно блокирање, потиснувајќи законска содржина и загрозувајќи ја слободата на говорот (Frosio, 2020). Поддржувачите, од друга страна, тврдат дека тоа е неопходно за заштита на правата на креаторите и за да се осигура дека тие добиваат фер надомест за употребата на нивните дела онлајн (Senftleben, 2020).

Големите платформи неизбежно е да користат автоматски филтри за препознавање на содржини, и со тоа да се заштитат од потенцијална повреда на авторското право. Пример, YouTube го користи ContentID, Facebook – Rights manager, Google - copyright detection. Овие филтри се технолошки системи кои откриваат и блокираат неовластено користење на содржина заштитена со авторско право.

Поради правните предизвици во имплементацијата на Директивата пред Судот на правдата на ЕУ актуелен беше случајот на Полска. Полска поднесе правен предизвик пред СПЕУ (C-401/19, Poland v European Parliament and Council) тврдејќи дека член 17 го прекршува правото на слобода на изразување и информации. Полска тврдеше дека, во

пракса, за да ги исполнат обврските за најдобри напори, давателите на услуги мора да спроведат превентивен мониторинг на целата содржина што нивните корисници сакаат да ја постават, применувајќи автоматски алатки за препознавање и филтрирање. Ова, според Полска, создава ризик дека законската содржина може автоматски да биде блокирана од алгоритмите, дури и пред да биде достапна онлајн.

Судот на 26.04.2022 година ја отфрли тужбата на Полска за поништување на член 17 во целост. Судот утврди дека одредбата навистина претставува ограничување на слободата на изразување, но дека ограничувањето е неопходно и прифатливо под строги услови. Ограничувањето е прифатливо бидејќи се однесува за заштита на цел од општ интерес – авторското право, и обезбедува правичен надомест за авторите и носителите на права. Директивата не забранува користење на автоматски филтри, но платформите не смеат да ограничат содржини кои се исклучоци (пародија, цитат и критика – чл. 17(7)) и се законски. Секое отстранување или блокирање на содржина мора да биде правно оправдано и соодветно образложено, односно алгоритмите и технологијата не можат да го имаат конечниот збор, улогата на човечката проценка и ревизија е одлучувачки фактор. Судот во конкретниот случај со Полска се повика и на фактот дека членот 17 наложува систем на жалби, човечка ревизија и брза корекција на неоправдано блокирање на содржина. Клучната порака на Судот е дека примената мора да обезбеди ефективни гаранции против автоматско блокирање на законски содржини. Ова имплицира пропорционална примена на стандардот „најдобри напори“, зависно од големината и ресурсите на платформата, и исклучува практики што би воделе кон автоматско и недиференцирано блокирање на законити содржини. Оттука, механизмите за жалба и човечка ревизија се клучни за да се спречи претворање на системот во фактички general monitoring модел.

Доколку се осврнеме на концептот слобода на изразување важни се неколку аспекти. Слободата на изразување е цивилизациска придобивка и уставна категорија, која ги поставува основните гаранции за отворено и плуралистичко општество. Но, често пати се злоупотребува и толкува прешироко. Слободата на изразување претставува основно човеково право, со кое на поединецот и групите им се гарантира правото на мислење, изразување на мислењето и правото да бараат и примаат информации во секаква форма (усно, писмено, преку медиумите, како традиционалните, така и новите онлајн медиуми и др.).

Од вака поставената дефиниција, може да се воочи дека слободата на изразување се третира како двојно право. Односно, право да се изразуваат, прифаќаат или пренесуваат мислења и право да се бараат и примаат информации во секаква форма. Слободата на изразување не е апсолутно човеково право, што може да биде предмет на одредени ограничувања. Како и да е, многу е важно да се истакне дека ова право не е супериорно или примарно во однос на другите права.

При евалуација дали ограничувањето од страна на државата на слободата на изразување е легитимно или не, Судот тоа го утврдува и преку критериумите определени во самиот член 10, став (2) од Европската конвенција за човекови права и основни слободи, кои мора да бидат задоволени (кумулативно): предвидено во закон, легитимна цел и неопходност во демократско општество.

Во контекст на слободата на изразување и дигиталното општество важни се автоматските алатки за препознавање и филтрирање поставени од страна на давателите на услуги. Употребата на овие алатки може да го ограничи правото на слобода на изразување и информации. Ова ограничување мора да биде оправдано и избалансирано со конкурирачкото право на интелектуална сопственост, при што мора да бидат вклучени минимални заштити за да се спречи злоупотреба. При правното толкување на овој член може да се забележи дилема по однос на значењето на терминот „најдобри напори“ кој е во смисла на докажување на давателот на услуги дека направил „најдобри напори“ за да добие одобрение од авторот.

Се поставува прашањето што се подразбира под најдобри напори и која е границата, прагот на толеранција за активностите кои всушност значат „најдобри напори“. Доколку не се добие објаснување од законодавецот за кои активности се сметаат најдобри напори ова може да доведе до правна несигурност и различна употреба на овој став во различни држави-членки на Унијата. Поради релативната природа на стандардот, проценката мора да биде пропорционална на големината, ресурсите и ризик-профилот на платформата.

ЕУ воведува јасна концептуална рамка и јасно ги препознава новите медиуми и нивното влијание и се обидува да воспостави рамнотежа со кој ги штити авторското право и слободата на изразување. Согласно анализата, рамнотежата се постигнува преку воведување на обврските на платформите за лиценцирање, обезбедување на ефективен систем за жалби и заштита на исклучоците наведени во членот 17(7). Но, сепак правното

правило е многу сложено и не до крај дефинирано. Потребна е прецизна доработка и унификација што се најдобри напори на платформите и очигледна законитост, што всушност влијаат врз намалување на правната сигурност. Како резултат на ова, платформите често пати се многу претпазливи и блокираат содржини кои не се авторски заштитени. Ова го зголемува ризикот од прекумерно блокирање на содржини.

Проблемот на дефинирање на „најдобри напори“ се провлекува во државите-членки на ЕУ. Повеќето држави воопшто не даваат законска дефиниција што се најдобри напори, а примената (и интерпретацијата) ја оставаат на платформите, регулаторите и судовите. Веројатно, причините се од различна природа, и тоа: специфицирање на одредена технологија може да биде ризик, бидејќи технологиите брзо застаруваат и да создаде постојано менување на законодавниот текст; најдобрите напори не се исти за сите платформи (пример, YouTube е една од наголемите комерцијални платформи, најдобри напори би значело инвестиција во сложени алгоритми за препознавање на авторска содржина, детални механизми за жалба, автоматско споредување со база на податоци за носители на авторски права и комбиниран пристап на автоматска детекција со човечки фактор; од друга страна пак нова платформа со мал број на корисници и ограничен број на тим за работа, најдобри напори може да бидат поставување на јасни правила за користење, брза реакција по известување и рачна проверка во сомнителни случаи); но и можеби поставувањето на прецизна дефиниција може да доведе до цензура и директно да го наруши правото на слобода на изразување. Токму заради ова, најдобрите напори не може да се применуваат исто за сите платформи, со што ја потврдува релативната природа на стандардот и ја продлабочува правната несигурност. Корисниците не знаат што ќе биде блокирано, со што се јавува прекумерна претпазливост и самоцензура.

Државите-членки имаа рок до 7 јуни 2021 година да ја имплементираат DSM директивата во своето национално законодавство. ЕК презеде постапки против одредени држави-членки поради ненавремено известување/транспонирање. И по формалното транспонирање, различните национални решенија (особено кај чл. 17 и процедурните гаранции) продолжуваат да создаваат разлики во практичната примена. Поради ова, транспонирањето се одвиваше со доцнења и нееднаква динамика меѓу државите-членки, што придонесе за разлики во практичната примена.

Меѓутоа, транспонирањето по автоматизам не создава правна сигурност во спроведувањето на одредбите од директивата. Различни држави имаат предвидено различни дефиниции и процедури, особено со членовите 3, 4 и 17. Заклучно, во контекст на поставените Хипотеза 1 и Хипотеза 2, правната рамка е концептуално усогласена со дигиталниот контекст и новите медиуми, но не претставува јасен и предвидлив регулаторен модел поради различни национални решенија што укажува на структурните слабости на регулаторниот модел во поглед на предвидливоста и унифицираноста, како што е поставено во нормативно-правната хипотеза.

Во иднина, бројот на платформите ќе се зголеми, а со тоа и обемот на содржините.

Дискусијата за тоа какво општество создаваме е во тек – демократски и инклузивни „општества на знаење“ или комодифицирано и комерцијализирано „информациско општество“? Главната разлика меѓу двете се означува со положбата на информациите и знаењето во нив – информацијата и знаењето како заедничка мрежа на ресурси кои заеднички ги создадовме, па затоа треба и заеднички да ги споделуваме, или информациите и знаењето како стока што треба да биде во приватна сопственост и контролирани. На крајот, оваа директива има за цел да ја подобри правната сигурност, да ја зајакне заштитата на авторските права, но исто така вклучува одредби за промовирање на иновации и пристап до знаење.

Значајна директива во авторскоправната рамка на ЕУ во контекст на новите медиуми е и CRM директивата. Релевантноста за новите медиуми произлегува од фактот што онлајн музичката експлоатација (стриминг, платформи со UGC кои користат музика) бара побрзо и прекугранично лиценцирање, а токму тука CRM создава инфраструктура за легално користење.

CRM директивата е усвоена на 26 февруари 2014 година, а влегува во сила во април 2014 година (20 дена по објавување со службен весник на ЕУ). Согласно член 43 од директивата, државите-членки беа должни до 10 април 2016 година да ја транспонираат во националното законодавство. Директивата е значајна новина во рамки на ЕУ со цел обезбедување на унифицирана рамка за колективното управување со авторските права и сродните права, и за мултитериторијално лиценцирање на онлајн музички права.

Директивата беше одговор на ЕУ како резултат на проблемите со кои се соочуваа организациите за колективно управување во дигиталниот контекст и прекуграничната

онлајн експлоатација на авторски содржини. Организациите за колективно управување се субјекти кои колективно управуваат со авторските и сродните права во име на повеќе носители на права (Directive 2014/26/EU, 2014, art. 3).

Целите за донесување на оваа директива се тесно поврзано со Дигиталниот единствен пазар, со што CRM директивата е основа за подоцнежните интервенции, вклучувајќи ја и DSM директивата (Geiger, Frosio, & Bulayenko, 2021). Подетално, основните цели за кои е донесена оваа директива се: зголемување на транспарентноста и отчетноста на организациите за колективно управување со авторските и сродните права; зајакнување на авторските права и сродните права; олеснување на мултитериторијалното онлајн музичко лиценцирање; и подобрување на ефикасноста на колективното управување.

До тогаш, организациите за колективно управување биле изложени на големи критики, меѓу кои дека функционираше како монополски структури со слаба отчетност (Drexl et al., 2016). Затоа, се утврдени строги правила и обврски за овие организации со цел унапредување на детектираните слабости и зголемување на ефикасноста на функционирање.

Членовите 18, 19, 20, 21 и 22 директно се однесуваат на унапредување на транспарентноста и известувањето. Конкретно, се воведува обврска на организациите за колективно управување да објавуваат тарифи и критериуми за нивно утврдување, правила за распределба на надоместоци, административни трошоци и годишни извештаи за транспарентност.

Годишните извештаи за транспарентност содржат детални извештаи за финансиските трошоци, односите со другите организации и управувачката структура. Преку воведувањето на ваков извештај со членот 22 се зајакнува отчетноста на организациите и се овозможува увид на јавноста во годишното работење. Објавувањето на административните трошоци обезбедува оправданост на трошоците дека се разумни и оправдано и дека не се дејствува спротивно на економскиот интерес на носителите на правата (член 12). Правилата за распределба на надоместоците, вклучуваат однапред утврден начин на распределба меѓу носителите на правата, роковите за исплата како и методологијата за пресметка на индивидуалните износи (член 13).

CRM директивата ја зајакнува автономијата на волја на авторите во неколку сегменти. Согласно членот 5 од Директивата, авторите имаат слобода да изберат

организација за колективно управување, да повлечат права или категории на права и да лицензираат одредени онлајн користења директно. Ова е особено важно во дигиталната економија, каде авторите често настојуваат да ја задржат контролата врз онлајн експлоатацијата на нивните дела (Guibault & van Gompel, 2019).

Проблемот пред усвојување на CRM директивата беше тоа што лицензирањето беше територијално фрагментирано со големи трошоци. Директивата овозможува организациите кои ги исполнуваат техничките и организациски услови да може да издаваат мултитериторијални лиценци за онлајн користење на музички дела.

Членовите 33, 34, 35 и 36 даваат обврска државите-членки да воспостават ефективни механизми за жалба, надзорни органи и судска заштита за корисниците и авторите. Вака поставениот начин на надзор е оставен на националните законодавства, што доведува до нееднакво спроведување низ ЕУ (Geiger et al., 2021). Навистина, донесувањето на оваа директива донесе многу новини и унапредување на детектираните слабости.

Унапредувањето на транспарентноста е поддржана како добра пракса и во Прирачникот за добри практики на WIPO за организации за колективно управување.

Меѓутоа, директивата има одредени аспекти кои ја прават критична во спроведувањето и ја зголемуваат правната несигурност. Поради тоа што е директива, таа мора да се транспонира во националните законодавства на државите-членки со што се појавуваат одредени разлики заради слободата на доразработување на правилата согласно националниот контекст.

Исто така, државите имаат воспоставено различен модел на институционален надзор. Така, Германија има воспоставено силен административен надзор над организациите за колективно управување и тоа го врши Deutsches Patent- und Markenamt (DPMA). DPMA обезбедува повисоко ниво на сигурност ex ante повисоко ниво на правна сигурност, бидејќи конфликтите се решаваат административно, пред да ескалираат во судски спорови, затоа што корисниците и авторите можат да поднесат жалба до DPMA пред да одат на суд. Исто така, има специјализирана арбитражна комисија за спорови околу тарифите. Главно, надлежностите на DPMA се одобрување и контрола на тарифите, надзор над правилата за распределба, увид во финансиските извештаи и можност за издавање на обврзувачки налози (DPMA, 2025).

За разлика од ова, Франција има посилен судски систем, односно споровите генерално се решаваат од страна на судовите. Институциите, односно Министерството за култура нема детални овластувања за интервенции во тарифите. Споровите се решаваат во граѓанските и трговските судови, со што корисниците и авторите често мора да чекаат судска одлука за да знаат како правилата се применуваат во пракса. Министерство за култура има надлежност само за регистрација на организациите за колективно управување и врши општ надзор за усогласеноста.

Оттука, во контекст на Хипотезата 1, CRM директивата е концептуално усогласена со новите медиуми, но поради различната регулација во различни национални системи, со што им остава голема слобода на државите-членки, создава правна несигурност. Во однос на Хипотезата 2, за корисниците и авторите токму проблемот на различен национален регулаторен систем (конкретно за институционалниот надзор) едно однесување може во Германија да се реши по административен пат, додека пак во Франција истото тоа однесување да се реши само со судски спор.

Директивата се фокусира на музичките дела за онлајн употреба, а од друга страна новите медиуми доминираат со содржина создадена од корисници, видеа и ВИ содржини. Оваа директива не нуди решение за другите типови на дигитална содржина. Новите типови на дигитална содржина се карактеризираат со нејасна линија меѓу дозволеното и недозволеното користење како што беше анализирано погоре во текстот. Во контекст на новите медиуми и платформската економија, CRM директивата претставува предуслов за функционирање на легалните музички екосистеми, бидејќи без ефикасно колективно управување платформите не би можеле да обезбедат правно сигурно лиценцирање на масовно користените музички содржини. Оттука, нејзината улога е индиректно, но суштински поврзана со примената на член 17 од DSM директивата.

Анализата на клучните директиви на ЕУ за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми покажува дека тие се концептуално усогласени со новите технолошки случувања, регулирајќи ги авторскоправните односи во дигиталниот контекст и новите медиуми.

Со воведување на одредени права и обврски, како што се правото на издавачите на печатот и новите обврски на платформите, ЕУ се обидува да воспостави систем на рамнотежа меѓу авторите и носителите на права како и почитување на другите права.

Оставена е слобода на националните системи да ги доуредат одредени прашања, со што често се јавуваат разлики во примената на правото.

Со што едно правило може да биде различно применливо во различни држави и корисниците тешко можат да утврдат дали одредена активност (чин) е законита или не. Со ова се потврдува Хипотеза 1, со што иако ЕУ има воспоставено јасна правна рамка, која е усогласена со новите медиуми и технолошки развој, не обезбедува предвидлив систем. Исто така, примената на одредбите во голема мера бара правно и техничко познавање на материјата, и поради прешироката дефиниција (пр. „најдобри напори“) корисниците одбираат да не преземат активности бидејќи не се сигурни дали конкретното дејствие е законито, а платформите прибегнуваат кон поголеми мерки на претпазливост и рестрикција на содржините за да избегнат потенцијална одговорност за прекршување на авторскоправните одредби. Сепак, ваквиот пристап може да значи и потенцијално нарушување на слободата на изразување, доколку одредбите не се применуваат со големо внимание. Анализата ја потврдува и поставената Хипотеза 2.

Регулативите од друга страна пак се правни инструмент кои се правно обврзувачки акти на ниво на ЕУ. Регулативите се инструмент кои не се специфични за регулација авторско право и сродните права воопшто, токму поради спецификите на авторското право и сродните права. Овие права се тесно поврзани со културата на државите и јазикот и бележат различен историски развој. Токму поради овие суштински разлики законодавецот е едногласен дека регулативите кои се директно применливи инструменти и служат за унификација на одредени области во рамки на ЕУ, не се главен инструмент за регулација на авторскоправните односи.

Тоа што ЕУ обезбедува предност на директивите во оваа област не е случајност, туку стратегија со што обезбедува висок степен на автономија на националните законодавства во транспонирањето и доуредувањето на правилата согласно националните искуства и пракса и секако, контекстот на државата. Се дава предност на националната слобода пред правната сигурност.

Што би значело доколку ЕУ даде предност на регулативите? Едно право ќе важи на целата територија на ЕУ; зголемена правна сигурност *ex ante*, односно, корисниците однапред и знаеле што е забрането, а што дозволено; платформите би имале јасно и еднакви обврски; еднакви права и исклучоци во сите држави-членки; а од друга страна би довело до

губење на културниот и медиумски суверенитет; намалување на улогата на националните судови и СПЕУ, со што нивната улога би била само техничка, а толкувањето на одредени поими не би било случај.

Вака поставениот систем на ниво на ЕУ покажува дека законодавецот е свесен за историскиот развој на авторското право и сродните права, но и на медиумите, со што овозможува слобода на државите да ја регулираат оваа област самостојно, обезбедувајќи им насока преку усвоените директиви. Законодавецот обезбедува рамнотежа меѓу унификацијата и плурализмот, не навлегувајќи во суверенитетот на државите.

Унификацијата може да биде ризик и директно да ги загрози уставно загарантираните права, како што се правото на слобода на изразување, правото на образование, но и културната и јазичната разновидност на државите. Директивите креираат една заедничка рамка, но оставаат на слободата на државите-членки да ги дефинираат границите, да го одржат балансот со уставно загарантираните права и да ги приспособат исклучоците согласно својата правна традиција. Не е возможно во сите држави да има еден систем и притоа тој систем да не ги наруши основните права.

Во контекст на новите медиуми, тие се развиваат со голема брзина и бараат релативно брзи законски решенија. Директивата нуди флексибилност, додека пак регулативите се поригидни и потешки за измени. Во дигиталниот контекст правната флексибилност е еднакво важна како и правната сигурност.

Во правото на ЕУ, прекумерната унификација и апсолутната правна сигурност можат да доведат до несразмерни ограничувања на уставно загарантираните права и слободи, па затоа законодавецот во одредени чувствителни области се потпира на директиви и отворени стандарди што овозможуваат пропорционална примена. Ова е аргументирано тврдење, доколку се анализираат конкретни судски пресуди на СПЕУ, меѓу која и погоре споменатата *Republic of Poland v European Parliament and Council* (C-401/19). Судот донесе јасна одлука за оправданоста на членот 17, но и дека автоматското блокирање на законска содржина на платформите е недозволено и платформите мора да внимаваат на исклучоците.

Одредено ниво на нормативна флексибилност и отворени стандарди може да функционира како механизам за пропорционално усогласување на авторското право со конкурирачките основни права во динамична технолошка средина. Исто како и авторското

право, така и аудиовизуелната медиумска политика е чувствителна тема, бидејќи медиумите се дел од културата на една држава. Се поставуваат минимални стандарди, а се зајакнува улогата на државите поединечно во регулирањето на областите. Во овој контекст би споменала три регулативи кои се индиректно поврзани со авторското право и сродните права и новите медиуми: Регулотива (ЕУ) 2017/1128, Регулотива (ЕУ) 2022/2065 (Digital Services Act – DSA) и Регулотива (ЕУ) 2022/1925 (Digital Markets Act – DMA). Регулативата (ЕУ) 2017/1128 ја нагласува разликата меѓу кориснички пристап и материјално авторско право, Регулативата (ЕУ) 2022/2065 (Digital Services Act – DSA) ја објаснува улогата на платформите и Регулативата (ЕУ) 2022/1925 (Digital Markets Act – DMA) покажува дека економската регулација и авторското право се комплементарни, но различни режими.

2.3. Улогата на авторското право и сродните права во борбата против дезинформациите во рамки на Европската унија

Дезинформацијата претставува намерно создадена и/или распространета неточна или манипулативна содржина со цел економска или политичка корист или доведување на јавноста во заблуда, која може да предизвика општествена штета. За разлика од тоа, мисинформацијата претставува ненамерно ширење неточна содржина без намера за измама. Во дигиталната средина, двете појави се засилени преку алгоритамска дистрибуција, анонимност и брза репродукција на содржини.

Дигиталните платформи и социјалните мрежи овозможуваат брзо ширење на лажни или манипулирани содржини, често потпомогнати од алгоритми и злонамерни актери. Во оваа сложена дигитална средина, авторското право и сродните права играат важна улога во борбата против дезинформациите преку регулирање на неовластеното користење не само на авторски содржини, туку и на предмети на сродни права, како што се аудиовизуелни изведби, фонограми и радиодифузни емисии. Воедно, се промовира автентичноста на содржините и се зајакнува одговорноста на онлајн платформите за материјали што ги нарушуваат авторските и сродните права и придонесуваат за ширење на лажни наративи.

Важно е да се нагласи дека авторското право и сродните права не се инструменти за утврдување на вистинитоста на информациите (fact-checking), туку режими кои регулираат неовластено користење и експлоатација на заштитени содржини. Нивната улога во борбата против дезинформациите е индиректна: се активира кога лажниот наратив се потпира на неовластено преземање, преработка, сечење или контекстуално искривување на заштитени дела и предмети на сродни права.

Со адресирање на прашања како што се манипулацијата со заштитени содржини и економските намери за ширење на дезинформации, механизмите на авторското право можат да го надополнат поширокиот регулаторен оквир насочен кон заштита на информацискиот екосистем на ЕУ (European Commission, 2020).

Во пракса, многу често дезинформациите се шират преку повторна употреба на содржините. Ова вклучува сечење или вадење од контекст на аудиовизуелни содржини заштитени со сродни права, како што се телевизиски прилози, интервјуа, видеоснимки и

други изведби, кои се реобјавуваат на социјалните мрежи без дозвола и со изменета наративна рамка.

ЕУ во изминатите години усвои важни правни документи со цел унапредување на заштитата на авторското право и сродните права. Оттука, како примарен документ во напорите за борба против дезинформациите се истакнува DSM директивата. Оваа директива има за цел да воспостави рамнотежа меѓу правата на авторите и носителите на сродни права и одговорностите на онлајн платформите, создавајќи дигитална средина во која се зајакнува заштитата на автентични содржини и се ограничува нивната неовластена и манипулативна употреба. Како што авторското право се преплетува со технолошките напредоци и управувањето со платформите, неговиот потенцијал за поддршка на транспарентноста и одговорноста станува очигледен (Geiger, Frosio, & Bulayenko, 2021). Особено значајно е што механизмите на DSM директивата се применуваат и на аудиовизуелни и музички содржини, каде што носителите на сродни права често се директно погодени од манипулативно реобјавување и контекстуално искривување на заштитени содржини.

Во овој контекст се анализира улогата на авторското право и сродните права во борбата против дезинформациите во рамките на ЕУ, преку испитување на релевантната правна рамка, нејзините импликации врз функционирањето на дигиталните платформи и регулаторните механизми на ЕУ насочени кон спречување на ширењето на лажни и манипулативни информации. Во тој контекст, прашањата на точноста и транспарентноста на информациите во дигиталната средина се нераздвојно поврзани со правните и етичките принципи на заштита на интелектуалната сопственост, како и со градењето на култура на интегритет и одговорност во дигиталниот простор.

Како резултат на зголемувањето на обемот на вести и содржини што се пласираат преку дигиталните медиуми, како и зголемената пристапност на онлајн просторот, во последната деценија е евидентен пораст на манипулациите, пропагандните наративи и ширењето на лажни информации и дезинформации на интернет. Овој тренд е особено изразен со постепеното преземање на приматот на онлајн медиумите како основен извор на информирање, наспроти традиционалните медиуми.

Прашањето на справувањето со дезинформациите е тесно поврзано со слободата на изразување. Иако слободата на изразување претставува темелно човеково право, утврдено

со член 11 од CFR, ширењето на дезинформации не може автоматски да се оправда со повикување на ова право. Содржината, намерата и ефектите на таквите материјали се клучни фактори при оцената дали станува збор за легитимно изразување или за повреда на други заштитени права и јавни интереси. Во таа насока, сè поголем број држави-членки ја вклучуваат медиумската писменост во образовните програми, со цел развивање на критички капацитети кај младите и нивно оспособување за одговорно користење и толкување на медиумските содржини.

Од друга страна, авторското право претставува законска заштита дадена на оригиналните дела од литературната, уметничката, научната и другите креативни сфери, со која на авторите им се обезбедуваат исклучиви права за користење и дистрибуција на нивните дела за определен временски период. Ова право ја опфаќа контролата врз репродукцијата, дистрибуцијата, јавното изведување и прикажување, како и адаптацијата на делата, обезбедувајќи им на авторите економска и морална заштита. Според Светската организација за интелектуална сопственост (WIPO), авторското право „штити оригинални дела на авторството, како што се книги, музика, слики, скулптури, филмови, компјутерски програми, бази на податоци, реклами, мапи и технички цртежи“ (WIPO, n.d.).

Во дигиталната средина, дезинформациите често вклучуваат материјали заштитени не само со авторско право, туку и со сродни права, како што се изведби, фонограми, видеограми и радиодифузни содржини. Таквите материјали неретко се изменуваат, вадат од контекст или погрешно се претставуваат, при што се создаваат манипулативни или лажни наративи со потенцијално сериозни последици врз јавноста и демократските процеси.

Во таа смисла, авторското право и сродните права играат значајна улога во справувањето со дезинформациите, особено кога заштитените содржини, текстови, фотографии, аудиовизуелни материјали и медиумски записи се злоупотребуваат за создавање или ширење лажни информации. Злоупотребата на ваквите содржини вклучува нивно неовластено користење, модифицирање или селективно прикажување, со што се нарушува нивната автентичност и се поттикнува ширење на дезинформации (Geiger, Frosio, & Bulayenko, 2021).

ЕУ, преку DSM директивата воспоставува регулаторна рамка која индиректно придонесува кон справувањето со дезинформациите, преку зајакнување на заштитата на

носителите на права и воведување зголемени обврски за онлајн платформите во однос на неовластеното користење и ставање на располагање на заштитени содржини. Овие обврски се насочени кон зачувување на автентичноста на содржините и спречување на нивна злоупотреба во дигиталната средина.

Дополнително, авторското право и сродните права овозможуваат механизми за граѓанскоправна заштита и правна реакција против платформите и поединците кои неовластено користат заштитени материјали за ширење дезинформации. Преку судски и административни постапки, носителите на права можат да го заштитат својот интелектуален и креативен придонес, а истовремено индиректно да придонесат кон намалување на обемот и влијанието на дезинформациите во дигиталниот простор (WIPO, n.d.).

Анализата на документите кои го регулираат авторското право и сродните права покажува дека тие директно не ги препознаваат како средство за справување со дезинформациите. Сепак, со пошироко толкување и прилагодување на новиот контекст каде што новите медиуми се место за ширење на материјали заштитени со авторско право и сродни права нивната примена има голем потенцијал за регулирање на содржините што се користат во дезинформации. Ова ја прави авторскоправната заштита важна алатка во пошироката стратегија за справување со дезинформациите.

На пример, измените, манипулациите или вадење од контекст на фотографии, музика и други материјали заштитени со авторско право и сродни права, можат да ја доведат јавноста во заблуда и да создадат искривена слика за реалноста предизвикувајќи штета на авторот на делото и носителите на сродни права.

ЕУ воспостави цврста правна рамка на регулација на авторското право и сродните права како и дистрибуирањето на материјалите во дигиталниот свет и игра важна улога во справувањето на ширењето на дезинформации.

Оваа тема е многу малку третирана од страна на академските кругови, медиумските експерти и стручниот кадар, па можеби ова поле претставува „плодна почва“ за клучни реформи за успешно справување во дезинформациите, синцир во алката за борба против оваа појава и заштита на интересите на производителите, но и потрошувачите.

Според Flash Eurobarometer 464 за лажните вести и онлајн дезинформациите, спроведен во февруари 2018 година, 85% од граѓаните на ЕУ сметаат дека лажните вести се

проблем за нивната земја, а 83% дека претставуваат проблем за демократијата воопшто. Истовремено, 37% од испитаниците изјавиле дека се среќаваат со лажни вести секој ден или речиси секој ден. Ова покажува дека дезинформациите имаат значајно влијание врз довербата на јавноста и информираноста (European Commission, 2018).

Во односот авторско право и сродни права и дезинформации важен е членот 17 кој ги обврзува дигиталните платформи да обезбедат дека содржините заштитени со авторско право не се незаконски користени или дистрибуирани. Ова вклучува примена на технологии за препознавање содржини, дизајнирани за идентификување и отстранување на материјали кои ги кршат правата пред тие да се прошират (European Commission, 2019). Преку воведување и примена на мерки насочени кон спречување на неовластеното користење на материјали заштитени со авторско право и сродни права, спроведувањето на авторскоправната заштита може да помогне во намалувањето на дезинформациите кои се потпираат на ваквите содржини.

Дезинформациите всушност се изобличена и изменета реалност, штетна содржина користејќи ги изменетите материјалите за различни мотиви, како што се зголемен број на кликови, намерна зла објава за стекнување на некоја економска корист и слично чиј исход е негативна слика врз оригиналниот автор на делото. Со спроведување на законите за авторско право, ЕУ може да ја намали достапноста и видливоста на манипулираните материјали, со што се намалува влијанието на дезинформациите врз јавната дебата. На пример, кога неовластено се репродуцираат статии заштитени со авторско право и се комбинираат со манипулативни наслови или коментари, се изобличува оригиналната намера на содржината, што ја поткопува довербата во легитимните извори на информации (Geiger, Frosio, & Bulayenko, 2021). Почитувањето на правилата, постоењето на силни контролни механизми, но и строгото санкционирање гарантира дека ваквите практики ќе имаат одвратувачки ефект за оние што се занимаваат со кампањи за дезинформации.

Исто така, правната рамка е усогласена со пошироките иницијативи на ЕУ за промовирање транспарентност и отчетност во дигиталната сфера. Преку преземање одговорност на платформите за дистрибуцијата на содржини што ги нарушуваат авторското право и сродните права, ЕУ го зајакнува интегритетот на онлајн информациските екосистеми. Овој пристап го одразува посветувањето на ЕУ за зачувување на демократските

вредности и спречување на ерозијата на јавната доверба предизвикана од ширењето на лажни наративи (European Parliament, 2020).

При анализа, правната рамка на ЕУ нуди значајни алатки за справување со дезинформациите. Со насочување кон спречување на злоупотребата на содржини заштитени со авторско право, ЕУ не само што ја заштитува интелектуалната сопственост, туку и ја зајакнува довербата и автентичноста на информациите во дигиталниот простор.

Оттука, како механизми за користење на авторското право и сродните права во борбата против дезинформациите може да се наведат:

- барања за отстранување,
- користење на технологии за препознавање на содржини и
- преземање на превентивни мерки од страна на платформите.

Носителите на авторските права можат да поднесат барања за отстранување на содржини кои ги нарушуваат нивните права согласно DSM директивата. Кога дезинформациите се потпираат на заштитени содржини, барањата за отстранување нудат правен механизам за отстранување на таквата содржина. Илустративен е случајот од јуни 2020 година, кога од платформата Twitter беше отстрането манипулирано видео што содржеше лажен натпис на CNN и изменета содржина со цел ширење на провокативен наратив (Fingas, 2020; Kelly, 2020). Видеото беше оневозможено не врз основа на политиките за дезинформации, туку по барање за отстранување согласно Digital Millennium Copyright Act, поднесено од Jukin Media како носител на дистрибутивната лиценца за оригиналната снимка. Случајот покажува како механизмите на авторското право можат индиректно да доведат до отстранување на манипулативна содржина, дури и кога субјектот погоден од наративот не е носител на авторското право. Овој пример илустрира како механизмите на авторското право можат индиректно да придонесат кон ограничување на ширењето на дезинформации кога тие се потпираат на заштитени материјали.

Платформи како YouTube и Facebook користат технологии за препознавање на содржини со цел откривање и блокирање на неовластено користење на заштитени материјали. Овие алатки можат да помогнат во идентификување и ограничување на ширењето на дезинформации кои злоупотребуваат такви содржини.

Платформите можат да спроведат построги политики за авторско право, осигурувајќи дека корисниците ги верифицираат изворите на поставените содржини.

Ваквите мерки се усогласени со фокусот на ЕУ за преземање одговорност од платформите за содржините кои се споделуваат на нивните услуги (DSM директива, чл. 17).

ЕК по однос на справувањето со ширењето на онлајн дезинформациите со цел заштита на европските вредности во 2018 го усвои Кодексот за борба против дезинформациите. Овој кодекс, ЕК и Групата на високи експерти ја дефинираат „дезинформацијата“ како „потврдено лажна или погрешна информација“, која: (а) „е создадена, презентирана и распространета за економска добивка или за намерно измамување на јавноста“ и (б) може да предизвика јавна штета вклучувајќи „закани за демократските политички процеси и процесите на креирање политики, како и јавни добра како што се заштитата на здравјето на граѓаните на ЕУ, животната средина или безбедноста“.

Заедно, Кодексот и политиката за авторско право и сродни права ја потенцираат одговорноста на платформите за содржините што ги хостираат. Според Кодексот, платформите мора да преземат мерки за намалување на видливоста на дезинформациите и зајакнување на транспарентноста на политичкото и проблемски базираното рекламирање. Ова е во согласност со обврските од Член 17 на DSM директивата кои ги обврзуваат платформите да спречат неовластено користење на заштитени содржини.

Една од главните цели на Кодексот е да се намали економскиот поттик за ширење дезинформации. Авторското право придонесува кон ова преку ограничување на монетизацијата на содржини што ги нарушуваат правата на авторите. Пример е користењето на технологии за препознавање на содржини за спречување на рекламирање на веб-страници кои злоупотребуваат заштитени материјали за економска добивка.

Обемот на автоматизираното спроведување на авторското право е илустриран со податоците од извештаите за транспарентност на самите платформи. Според првиот извештај за транспарентност во областа на авторското право на YouTube, во периодот од 1 јануари до 30 јуни 2021 година преку системот Content ID биле поднесени 722.649.569 барања, што претставува просек од околу четири милиони дневно и над 99% од сите авторскоправни дејствија на платформата (YouTube, 2021). Со оглед на тоа што Content ID функционира како автоматизиран систем за техничко совпаѓање, овие податоци укажуваат дека спроведувањето на авторското право на најголемата платформа за споделување видеосодржини во суштина се одвива автоматизирано. Податоците не овозможуваат

утврдување на уделот на содржини поврзани со дезинформации, но ги покажуваат размерите на автоматизираното модерирање и соодветниот ризик од прекумерно блокирање.

Политиката за авторско право поттикнува заштита и промоција на автентични информации преку заштита на авторските права на новинарите, креаторите на содржини и медиумите. Кодексот ја надополнува оваа цел со повикување на платформите да приоритизираат веродостојни извори на информации и да ги намалат видливоста и распространетоста на манипулираните содржини.

Поврзаноста меѓу Кодексот и политиката за авторско право и сродни права лежи во нивната заедничка мисија за заштита на интегритетот на дигиталната сфера. Со комбинирање на правните механизми и препораките за регулирање на платформите, ЕУ обезбедува холистички пристап кон справување со дезинформациите, истовремено заштитувајќи ги правата на авторите и носителите на сродни права и јавниот интерес.

Ширењето на информациите во дигиталниот простор се одвива со голема брзина, а нивната достапност во најголем дел не е ограничена. Оттука, особено значајни се вистинитоста на споделените материјали и кредибилитетот на нивниот извор. Во таков контекст, дезинформациите претставуваат клучна алатка на одредени актери за креирање искривена или лажна слика во јавноста со цел стекнување одредени придобивки.

Во рамки на Европската унија, но и во пошироки меѓународни размери, справувањето со дезинформациите првенствено се третира од аспект на медиумската писменост, како основна алатка за подигнување на нивото на едукација на граѓаните и развој на критички вештини. Меѓутоа, авторското право и сродните права претставуваат важна алка во синцирот на справување со дезинформациите, бидејќи обезбедуваат заштита на материјали кои можат да бидат злоупотребени во дигиталниот простор, не само од аспект на неовластено користење, туку и во поглед на зачувувањето на автентичноста, интегритетот и контекстот на заштитените содржини.

Сепак, поврзаноста меѓу политиките за справување со дезинформации и политиките за авторско и сродни права останува недоволно истражено поле, што ја наметнува потребата од поттикнување на поширока јавна дебата и поголемо усогласување на стратешките и регулаторните определби на ниво на Европската унија.

Едукацијата на граѓаните за авторското право и сродните права и дезинформациите може да ги оспособи критички да ја оценуваат дигиталната содржина. Програмите за медиумска писменост треба да вклучуваат посебни модули за препознавање на неовластено користење на материјали заштитени со авторско и сродни права, кои често се користат како носители или засилувачи на дезинформации во дигиталниот медиумски простор. За важноста од концептот на медиумската писменост говорат и резултатите од Media Literacy Index, според кој Финска и другите нордиски земји континуирано се рангираат највисоко по отпорност кон дезинформации, што се објаснува со квалитетот на образовниот систем, слободата на медиумите и високото ниво на општествена доверба (Media Literacy Index, 2022).

Со насочување кон неовластената употреба на заштитени содржини, може да се наруши ширењето на погрешни информации и да се зајакне интегритетот на дигиталните платформи. Geiger и Jütte (2021) укажуваат дека член 17 од DSM директивата претставува значајна промена во режимот на одговорност на онлајн платформите. Новиот режим создава силен поттик за користење автоматизирани механизми за препознавање и филтрирање на содржини, но истовремено отвора сериозни прашања во однос на ризикот од прекумерно отстранување или блокирање на легитимно корисничко поставување, особено во случаи во кои се применуваат исклучоците и ограничувањата на авторското право.

Сепак, неговата примена мора внимателно да се балансира со етичките размислувања, осигурувајќи дека спроведувањето не го нарушува правото на слобода на изразување или јавниот пристап до информации.

Сепак, примената на авторското право и сродните права како индиректен механизам против дезинформации има јасни граници. Прво, не сите дезинформации користат заштитени материјали. Второ, автоматизираниите системи за препознавање можат да доведат до прекумерно ограничување на законска содржина (цитат, критика, пародија), со потенцијален „chilling effect“ врз слободата на изразување. Затоа, секоја интервенција мора да биде пропорционална и придружена со транспарентни процедури, жалби и човечка ревизија.

Заклучно, авторското право и сродните права не ја заменуваат политиката за медиумска писменост и проверка на факти, но можат да функционираат како важна

индиректна алатка кога дезинформациите се потпираат на неовластено користење или манипулација на заштитени материјали. Преку механизми како отстранување по барање, лиценцирање и ограничување на монетизација, се намалува досегот на одредени манипулативни повторни објавувања. Истовремено, неопходно е спроведувањето да биде пропорционално и да ги почитува фундаменталните права, особено слободата на изразување. Во таа рамнотежа, клучни се транспарентноста, жалбените механизми и човечката ревизија.

ПОГЛАВЈЕ 3. ВЛИЈАНИЕТО НА ДИГИТАЛНИТЕ ПЛАТФОРМИ ВРЗ АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА ВО РАМКИ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Дигиталните платформи претставуваат еден од клучните засегнати страни во современиот медиумски и комуникациски систем, со значително влијание врз начинот на создавање, дистрибуција и користење на авторскоправно заштитени содржини. Нивната улога како посредници помеѓу авторите на содржини, носителите на сродни права и крајните корисници суштински го трансформира традиционалниот модел на функционирање на авторското право и сродните права во рамки на ЕУ. Овие трансформации ја наметнуваат потребата од преиспитување на постојните правни концепти, особено во однос на одговорноста на платформите, механизмите за спроведување на правата и воспоставувањето на правична рамнотежа меѓу засегнатите страни.

Во ова поглавје се анализира влијанието на дигиталните платформи врз авторското право и сродните права преку три меѓусебно поврзани аспекти. Најпрво, се разгледува улогата на платформите во дистрибуцијата на содржини и нивното дејствување како централни точки за пристап до информации и креативни дела. Понатаму, се посветува внимание на прашањето на одговорноста на дигиталните платформи, со посебен акцент на развојот на судската пракса на СПЕУ и нејзиното влијание врз толкувањето и примената на релевантната европска регулатива. Конечно, поглавјето се фокусира на анализата на рамнотежата меѓу интересите на креаторите, носителите на сродни права и корисниците, како едно од најкомплексните и најконтроверзни прашања во дигиталната ера.

Со ваквиот пристап, поглавјето има за цел да покаже дека дигиталните платформи не се само технички посредници, туку активни учесници кои суштински влијаат врз обликувањето на современиот авторскоправен режим во ЕУ, отворајќи прашања поврзани со правната сигурност, спроведувањето на правата и заштитата на основните слободи.

3.1. Дистрибуција на содржини и улогата на платформите

Во современите општества каде дигитализацијата е една од клучните стратешки приоритети на владите, каде комуникација сè повеќе се одвива на социјалните мрежи, каде начинот на работа се трансформира, и каде технологијата се менува многу брзо и бара соодветна адаптација, онлајн платформите се главни точки за пристап до информации и споделување на информации и содржини.

Дигитализацијата и развојот на новите медиуми, како што беше детално опишано погоре во анализата се главните причинители за промената на дистрибуцијата на авторските и сродните дела. Во традиционалниот систем, дистрибуцијата на овие содржини/дела беше преку однапред познати ентитети и тоа: издавачи, радиодифузери и дистрибутери. Од крајот на минатиот век, дистрибуцијата на содржини драстично се промени, па оттука доведе до промена и модернизација на правната рамка со цел обезбедување на заштита на авторите и носителите на сродни права и обезбедување на рамнотежа меѓу креаторите на делата и платформите. Доколку во традиционалната средина авторските и сродните дела се ширеа со ограничена брзина, сега со појавата на новите медиуми достапноста до заштитени содржини е навистина голема.

Дигиталните платформи овозможуваат масовно, непосредно и прекугранично споделување на содржини, при што улогите на автор, дистрибутер и корисник сè повеќе се преклопуваат (Jenkins, 2006). Всушност, пресвртот се случува во моментот кога корисниците не се веќе пасивни приматели на содржини, туку активни учесници во создавањето, ширењето и обликувањето на содржините. За ова зборува и Jenkins и неговата теорија за учество.

Дигиталните платформи овозможуваат брзо ширење на информации и содржини, создаваат „сигурен“ простор за размена на научни, културни, и други информации и овозможуваат идеја да се прошири прекугранично. Тие се техничката инфраструктура која го олеснува и го овозможува прикачувањето, споделувањето и ширењето на содржини, односно ја овозможува дигиталната интеракција.

Но, што се случува со заштитените содржини со авторско и сродно право, кој ги поставува правилата, до каде е одговорноста на платформите, до каде е одговорноста на корисниците креатори и каков е односот меѓу корисниците и платформите освен

„пријателска дигитална средина“ за споделување содржини. Накратко, алгоритмите се клучниот инструмент на платформите, преку кои тие ги поставуваат правилата и ја обликуваат дистрибуцијата и модерирањето на содржините. Алгоритмите се кодирани постапки за трансформирање на влезните податоци во посакуван излез, врз основа на однапред утврдени пресметки или операции за решавање на проблеми (Gillespie, 2014).

Во контекст на дигиталните платформи, алгоритмите ги поставуваат правилата дали и кои содржини ќе бидат прифатени за споделување, ги рангираат содржините по „актуелност“, т.е. го креираат корисничкото искуство на платформата. Тие не се неутрални технички инструменти, напротив, имаат значителни влијанија врз правото на слобода на изразување и авторскоправната регулација (потенцијални ризици за автоматско спречување на законски дозволено користење на заштитени дела, но и може да ги попречат авторите и носителите на сродни права во остварувањето на своите права).

Во научната литература многу малку се зборува за попречувања на авторот во објавувањето на свое дело, а предност се дава на уредување на односите на корисниците кои користат туѓи дела. Од правен аспект и двете ситуации се еднакво важни и проблематични. Со проблем може да се соочи и самиот автор, како и носителите на сродни права при објава на сопствено заштитено дело или фиксација, бидејќи алгоритмите не знаат кој е авторот и не прават разлика меѓу автор што објавува свое дело и корисник на туѓо дело (што повредува туѓо право). Senftleben (2020) нагласува дека алгоритмите имаат улога само да проверат совпаѓање меѓу содржини, а не и да утврдат дали постои авторско право.

Од аспект на автор на делото и блокирање на истото при поставување на дигитална платформа, авторот го има товарот да докаже дека е автор, често без брз, достапен и ефективен правен лек. Без ефективен правен лек значи дека, авторот има на располагање неколку опции за докажување на авторство врз делото. Судската постапка против платформата е една опција на авторот на делото. Но, оваа постапка е долга, скапа и правно сложена. Постојат внатрешни механизми за жалба во рамки на платформите преку кои незадоволните страни може да изјават жалба. Ова всушност е приватна постапка, која се води од страна на платформата против која и засегнатата страна има незадоволство. Оттука, оваа постапка може да биде нетранспарентна и да не се донесе независна одлука, што е клучен елемент на ефективната правна заштита. И најважно од се, ова право на жалба е пропишано во член 17 од DSM директивата, кој всушност во смисла на дигиталните

платформи е централна одредба од ЕУ законодавството. По однос на заштитата, членот 17 предвидува механизам за жалба, потреба од човечки преглед и почитување на исклучоците, но не наведува детали за роковите, стандардите за докажување и санкциите кои следуваат за блокирање содржини. Како резултат на ова, ефективностa на механизмите зависи од внатрешните правила на платформите и праксата поединечно. Ова го отвора прашањето за состојба на доминација на платформите по однос на креирањето на сопствените „правила на игра“.

Дигиталните платформи воспоставуваат форма на приватно уредување преку договорни услови, интерни правила и алгоритамска архитектура, со што фактички ги уредуваат односите, говорот и дистрибуцијата на содржини онлајн надвор од класичните механизми на јавното право (Balkin, 2018; Gillespie, 2018). Дигитална платформа со најголем број на корисници е Facebook, односно околу 37% од светската популација користи Facebook барем еднаш месечно (DataReportal, 2024). YouTube е втора најголема социјална дигитална платформа, со повеќе од 2,7 милијарди месечно активни корисници ширум светот (Global Media Insight, 2024). Овие дигитални платформи во контекст на авторското право и сродните права и новите медиуми ги користат следните алгоритми: Facebook – Rights Manager и News Feed Ranking Algorithm; YouTube – ContentID; Instagram – Image and Video Matching и Engagement-based Ranking Algorithms. Овие алгоритамски системи не се однесуваат исклучиво на авторските дела во тесна смисла, туку во пракса подеднакво ги засегаат и носителите на сродни права, особено изведувачите, продуцентите на фонограми и аудиовизуелни дела, како и радиодифузните организации, чии фиксаци и емисии најчесто се предмет на автоматска детекција и блокирање.

При анализата на овие алгоритми на најголемите дигитални платформи може да се заклучи дека сите алгоритми имаат заеднички карактеристики кои се многу важни за авторскоправната заштита. Алгоритмите функционираат врз основа на техничко совпаѓање на содржините, без да може да се утврди авторство или законитост. Дел од алгоритмите се користат и за рангирање, што директно влијаат врз економската експлоатација, рангирајќи одредени содржини високо на листата врз основа на некои филтри кои се поставуваат или од платформите или како резултат на однесувањето на корисникот на интернет. Колку се ефективни поставените филтри за да понудат голем процент на сигурност на корисниците

дека нема да се случи блокирање на содржината или пак авторите ќе можат да ја постават слободно својата авторска содржина на дигиталните платформи. Одговорот е јасен.

Алгоритмите не се 100% точни токму заради изнесеното погоре – тие работат на принцип на мерење на техничкото совпаѓање, а не врз основа на правна проценка дали одреден чин е законит, дали станува збор за исклучок или дозволено користење на авторско дело. Секако за крајната проверка да биде релевантна е потребна човечка интервенција, особено при одлучување по жалби (до платформите). Филтрите не нудат висок степен на сигурност дека содржината која е легално поставена нема да биде блокирана или отстранета.

Токму поради тоа што правната рамка на ЕУ ја препознава одговорноста на платформите не само како казнена одговорност, туку и како регулаторна, особено преку членот 17 од DSM директивата. Според членот 17, платформите вршат акт на соопштување на делата до јавноста во смисла на членот 3 од InfoSoc директивата, со што може директно да се одговорни за повреда на авторскоправната заштита во дигиталниот контекст. Меѓутоа, важно е да се потенцира дека тие немаат апсолутна одговорност, туку обврска за докажат дека сториле најдобри напори за лиценци, дека ги преземале сите соодветни мерки во насока на отстранување и/или блокирање на содржини кои го повредуваат авторскоправниот режим и имаат воспоставено механизми за жалби, како и човечки преглед на содржините. Токму поради недоволната дефиниција и прецизност на термините, платформите го користат алгоритмите со автоматски филтри кои не дозволуваат поставување на таква содржина.

Иако алатките за филтрирање имаат јасни предности, се поставува прашањето дали тие сè уште се целосно соодветни за својата намена. Особено, постои ризик алгоритмите за филтрирање да детектираат и блокираат не само содржини што го повредуваат авторското право, туку и содржини што се законски поставени на платформите, феномен познат како прекумерно блокирање (Notar, 2023).

Целта на прекумерното блокирање е заштита од одговорност на платформите како онлајн посредници на информации и содржини. Затоа, сосема е релевантно да се заклучи дека платформите во дигиталниот простор дејствуваат како приватни регулатори кои преку алгоритмите креираат правила и даваат насоки кои содржини ќе бидат објавени, блокирани или отстранети. Ова несомнено создава ризик врз заштитата на авторите и носителите на

сродни права во дигиталниот контекст. Особено се засегнати изведувачите, продуцентите на фонограми и радиодифузните организации, чии фиксациии често се автоматски блокираат без разликување меѓу законито користење, лиценцирана содржина и повреда на права.

Особен проблем може да биде користењето на кратки форми на изразување кои алгоритмите потешко ги препознаваат, бидејќи тие бараат правна проценка (Senftleben, 2020). Оттука, платформите ги искористија своите „Услови за користење“ како форма на регулирање на содржините кои ќе се пласираат на интернет, со што создава сива зона и ризик за повреда на правото на слобода на изразување на корисниците на платформите. Потврда на ова тврдење е и првиот извештај за транспарентност во областа на авторското право на платформата YouTube за првата половина на 2021 година. Во извештајот, YouTube изнесуваат информации во кои се вели дека 722 милиони барања за авторски права биле пристигнати преку ContentID за периодот од јануари до јуни 2021 година. Голем дел од овие барања се обработени автоматски, што го зголемува ризикот од прекумерно блокирање и автоматско модерирање на содржини. Примарната обработка на барањата за заштита на авторското право се врши автоматизирано, преку ContentID, врз поставената содржина и датотеките доставени од носителите на права. Во пракса, значителен дел од овие барања потекнуваат од носители на сродни права, особено продуценти на фонограми и аудиовизуелни продуценти, што укажува дека прекумерното блокирање директно влијае и врз остварувањето на сродните права во дигиталната средина. Само во случај доколку корисникот поднесе жалба против автоматската одлука се активира човечка интервенција за правна оценка, како *ex post* постапка. Слично на овој пример, и податоците од извештајот за транспарентност на Meta (Facebook и Instagram) покажуваат дека голем дел од содржината е отстранета со автоматско филтрирање.

Поставените услови за користење се всушност алатка на платформите за нивна заштита, а корисниците немаат никаква преговарачка моќ, туку само можат да одлучат дали ќе ги прифатат или не. Неприфатањето значи неможност за користење на платформата. Платформите повеќе не се пасивни посредници, туку активни креатори на регулаторниот модел онлајн, па оттука предизвикот на ЕУ за регулација или поставување нови „правила на игра“ е голем. Целта е да се обезбеди соодветна заштита на авторите, носителите на сродни права, како и основните загарантирани права, без притоа да се наруши улогата на дигиталните платформи.

Анализата на дигиталните платформи во дистрибуцијата на содржини покажува дека традиционалниот модел речиси е заменет со појавата на новите медиуми. Дигиталните платформи се активни актери во влијанието на достапноста на содржините и економската експлоатација на авторските и сродните дела, особено аудиовизуелните содржини, фонограмите и изведбите. Употребата на автоматизирани системи, како и секундарната улога на човекот дополнително ја засилуваат моќта на платформите во однос на авторите и носителите на сродни права.

Автоматските филтри не се усовршени до степен да препознаат законито објавување или користење, туку само можат да извршат техничка проверка на содржината. Оттука, ризикот за прекумерно блокирање и забрана за објава на законски содржини е голем. Затоа, законодавецот, во овој случај ЕУ, има на располагање неколку мерки кои можат да се преземат за намалување на гореспоменатите ризици.

Прецизирањето на терминот „најдобри напори“ е важен чекор кој треба да се преземе. Односно, платформите за да се заштитат однапред поставуваат автоматски филтри кои можат да создадат проблем на прекумерно блокирање на содржини и загрозување на правото на слобода на изразување. Членот 17 од DSM директивата државите-членки имаат обврска да го транспонираат во националното законодавство, но најголемиот дел држави го сторија тоа без прецизно да утврдат што значи терминот „најдобри напори“. Државите-членки имаат право да го дефинираат терминот и со тоа да воведат построги или појасни стандарди за платформите. Сепак националното законодавство не е решението на овој проблем. Најголем дел од платформите дејствуваат транснационално, на глобално ниво. Решението на овој проблем е многу сензитивно прашање, имајќи ги предвид различните модели, и донесувањето на решение на меѓународно ниво би значело постигнување на консензус меѓу различни држави како САД, Кина и ЕУ со различни уредувања.

Можно поволно сценарио би било доколку ЕУ во соработка со меѓународната организација WIPO би можела да иницира развој на меѓународни насоки или инструменти на мекото право за појаснување на поимот „најдобри напори“ и минималните стандарди за постапување на платформите. Таквиот пристап не би подразбирал директно навлегување во техничките спецификации на платформите, туку воспоставување на заеднички правни принципи и стандарди, кои би служеле како ориентација за националните и регионалните регулаторни рамки.

Понатаму, зајакнувањето на човечкиот фактор е неопходно да се случи *ex ante*, не само по поднесена жалба. Ова значи менување на политиката на дигиталните платформи со која ќе се ограничат содржини кои очигледно се идентични. Сите сомнителни содржини или содржини кога корисникот се идентификува како автор мора да бидат прегледани од човечки фактор. Затоа е добро да се направи рангирање на ризичните содржини: содржини од низок ризик каде постои минимално совпаѓање, среден ризик каде постои делумно совпаѓање, висок ризик односно содржини кои претставуваат повреда на авторското право и сродните права, согласно референтните датотеки доставени од носителите на права. Со воведување на правилото доколку при прикачување на содржината, корисникот изјави дека е автор или носител на сродно право пример изведувач или продуцент, тогаш мора да се користи човечкиот фактор за оценка на законитоста. Воведувањето на хибриден модел *ex ante* би ја зајакнал рамнотежата. Исто така, како проблем тука се јавува што при класифицирање на ризиците, не може строго процентуално да се каже совпаѓањето на содржината, бидејќи алгоритмите ценат само техничка сличност. Senftleben (2020) директно укажува дека алгоритмите не можат да применуваат правни стандарди, ниту да работат со проценти во правна смисла.

Трето, жалбените механизми се недоволно уредени. Ова значи дека законодавецот нема утврдено јасни рокови за одлучување и што е тоа што може да се смета за доказ. Доколку се направат измени во оваа насока, жалбите би биле ефективен правен лек за авторите и корисниците. Имајќи ги предвид детектираните слабости, СПЕУ игра голема улога во обликувањето на правната рамка преку своите пресуди. Судот воспоставува рамнотежа меѓу авторскоправната заштита, улогата на платформите и правото на слобода на изразување. Затоа, во продолжение ќе бидат анализирани судски пресуди во кои една од странките е дигитална платформа.

3.2. Одговорност на платформите и судска пракса на Судот на правдата на Европската унија

Секундарното законодавство на ЕУ ја воспоставува рамката за уредување на авторскоправните односи во контекст на новите медиуми, но како резултат на бројните нејаснотии, улогата на СПЕУ значително се зајакна. Судската пракса стана значаен дел од правната традиција со цел разјаснување на правните нејаснотии особено прашањата поврзани со функционирањето на дигиталните платформи.

СПЕУ го толкува правото на ЕУ за да се обезбеди иста примена во сите држави на ЕУ. Исто така, судот решава правни спорови меѓу владите на ЕУ и институциите на ЕУ. Поединци, компании или организации може исто така да имаат свои предмети пред СПЕУ доколку чувствуваат дека нивните права биле повредени од некоја од институциите на ЕУ (Судот на правдата на Европската унија, n.d.). Судот се состои од Судот на правдата и Општиот суд, при што Судот на правдата има надлежност да одлучува по претходни прашања, постапки за повреда и тужби за поништување на акти на институциите на ЕУ (Craig & de Búrca, 2020).

Во областа на авторското право, СПЕУ има исклучителна улога во толкувањето на правните правила, нивната примена и доразработување на правните празнини и нејаснотии. Целта на Судот е да обезбеди рамнотежа во заштитата на авторското право и сродните права, заштитата на основните права загарантирани со меѓународните документи, интересите на платформите и корисниците. Судската пракса е важен сегмент во обликувањето на однесувањето на актерите во авторскоправните односи со значајно влијание врз развојот на авторскоправното законодавство на ниво на ЕУ.

Во оваа точка се детектирани четири главни проблеми или ризици во законодавната рамка во односот авторскоправна заштита и дигитални платформи, и тоа: недоволна прецизна дефиниција на поимот „најдобри напори“ (best efforts), недоволно прецизирана жалбена постапка, прекумерно блокирање и нејасна улога и одговорност на платформите. Во оваа насока, ќе се анализираат две судски пресуди со цел да се согледаат ставовите на СПЕУ по однос на правните нејаснотии кои ги има поставено законодавецот во регулаторната рамка, и да се разгледаат можни посакувани сценарија како одговор на детектираните нормативни слабости. Воедно, анализата на судската пракса овозможува да

се прикаже практичниот аспект на примената на законодавството на ЕУ и правните слабости на системот.

Релевантен пример е спорот покренат од страна на Полска пред СПЕУ, каде се оспорува членот 17 од DSM директивата. Важно е да се истакне дека членот 17 од DSM директивата, вклучително и оспорените ставови (4)(b) и (4)(c), не се однесува исклучиво на авторските права, туку подеднакво ги опфаќа и сродните права, бидејќи се применува на „дела заштитени со авторско право и друг заштитен предмет“, што ги вклучува изведбите, фонограмите, аудиовизуелните фиксаци и емитувањата.

Конкретно, Полска поднесе тужба против Европскиот парламент и Советот во која бара поништување на делови од член 17 и тоа: (4)(b) и (4)(c). Конкретните одредби се однесуваат на барањето на дигиталните платформи да вложат „најдобри напори“ во спречувањето на неовластени дејствија на соопштување на јавноста на дела заштитени со авторско право. Конкретно, во членот 17 „Доколку не е дадено одобрение, давателите на услуги за онлајн споделување содржини одговараат за неовластени дејствија на соопштување на јавноста, вклучително и ставање на располагање на јавноста, на дела заштитени со авторско право и друг заштитен предмет, освен ако давателите на услуги не докажат дека:

(б) презеле, во согласност со високите индустриски стандарди на професионална должност, најдобри напори за да ја обезбедат достапноста на конкретни дела и друг заштитен предмет за кои носителите на правата им ги доставиле на давателите на услуги релевантните и неопходни информации; и во секој случај

(в) постапиле итно, по приемот на доволно поткрепено известување од носителите на правата, со цел да го оневозможат пристапот до или да ги отстранат од своите интернет-страници пријавените дела или друг заштитен предмет, како и да презеле најдобри напори за спречување на нивното идно прикачување во согласност со точка (б)“. Всушност, одредбите бараат од платформите да вложат најдобри напори во обезбедувањето достапност на заштитени содржини и да спречат идни прикачувања на заштитени содржини што веќе биле пријавени.

Во конкретниот случај Полска тврдеше дека овие одредби ги принудуваат дигиталните платформи да користат автоматски филтри за препознавање на содржини и тоа може да доведе до прекумерно филтрирање на содржината, односно ризик од блокирање на

законска содржина, особено видливо кај исклучоците и ограничувањата, предвидени во членот 17(7) од Директивата (како што се: пародија, пастиш, критика и цитат) и е премногу нејасен. Иако членот 17 формално не пропишува задолжителна употреба на автоматски филтри, Полска тврдеше дека, во пракса, исполнувањето на обврската за спречување на повторно прикачување на содржини е можно единствено преку автоматизирани системи за препознавање на содржини. Филтрирањето не може да процени дали содржината е законска, особено кај цитатите, бидејќи ја оценува единствено техничката спецификација на содржината, и со тоа може да се постигне состојба на прекумерно блокирање на законски содржини.

Тужени страни се Европскиот парламент и Советот на ЕУ кои како аргументи истакнаа дека целта на членот 17 е легитимна и дека служи за заштита на интелектуалната сопственост, и дека во DSM директивата има механизми за заштита и тоа: ограничувањата и исклучоците, правото на жалба и човечката интервенција. Според тужените, целта е легитимна бидејќи служи за заштита на цел од општ интерес, односно интелектуалната сопственост согласно член 17(2) од CFR е основно право кое е заштитено. Европскиот парламент и Советот истакнаа дека ограничувањето на слободата на изразување е последица на вака поставениот член и има за цел да спречи незаконско ширење на содржини со јавноста и секако да го поттикне лиценцирањето како легитимен инструмент. Аргументите на Европскиот парламент и на Советот беа во насока на толкување на членот 17 како целина во рамки на Директивата, бидејќи предвидува задолжителни ограничувања и исклучоци кои го спречуваат прекумерното блокирање. Исто така, за механизмите за жалба, секоја оспорена содржина мора да биде предмет на човечко разгледување и мора да може да биде оспорена. Односно, техничките грешки на алгоритмите не се грешки кои не можат да се коригираат. Исто така, тужените тврдеа дека платформите немаат обврска за автоматско филтрирање, туку обврска за заштита на авторскоправно заштитените содржини, при што слободно избираат кои технички механизми ќе ги применат.

СПЕУ и покрај тврдењата на Полска за слабостите на членот 17, го потврди членот. СПЕУ во пресудата утврди дека членот 17 е во согласност со член 11 од CFR, но само под услов неговата примена да не доведе до автоматско блокирање на законски содржини. СПЕУ експлицитно нагласи дека платформите не смеат да применуваат мерки кои не прават

разлика меѓу незаконска содржина и содржина опфатена со исклучоци и ограничувања, како што се цитат, критика, пародија и пастиш.

Според Судот, секоја мерка што може да доведе до прекумерно блокирање би била неспоива со слободата на изразување. Оттука, и покрај потврдата на членот 17, останува отворено прашањето дали постојните алгоритамски системи се технички и правно способни да прават разлика меѓу незаконска содржина и законско користење засновано на исклучоци и ограничувања, како и дали жалбените механизми обезбедуваат ефективна и навремена заштита на слободата на изразување.

СПЕУ не ја оценува техничката спремност на алгоритмите, туку прашањето дали законодавната рамка може да се применува на уставно дозволен начин, односно дали им наложува на платформите да ги почитуваат основните права и да спречуваат повреди. Членот 17 јасно го предвидува ова. Судот утврди дека проблемот не се алгоритмите или технологијата, туку нивна неправилна употреба. Жалбените механизми со човечки преглед се поставени и со тоа СПЕУ сметаше дека основните гаранции се запазени и вградени во Директивата. Со тоа, тежината се префрла на националните системи, платформите и идната судска пракса да ги доразвијат овие правила. Иако се потврди валидноста на членот 17, останува фактот дека директивата не обезбедува доволно прецизни стандарди, што создава правна несигурност во практичната примена.

Директивата ја формира рамката за регулација на авторскоправните односи, а транспонирањето и доуредувањето зависи од националното право на државите. Членот 17 не е проблематичен по однос на целта, туку по однос на отсуството на прецизни стандарди, што доведува до потенцијалните ризици како што се: прекумерно блокирање и нееднаква заштита за авторите и носителите на права.

Мнозинство од државите-членки одбраа пристап на воздржаност во доуредување на овие правила, со цел да не навлезат во прекумерна регулација која би можела да доведе до неусогласеност со правото на ЕУ и потенцијално загрозување на слободата на изразување.

Холандија е класичен пример за ваков минималистички пристап, во чие законодавство нема прецизни рокови за жалбите, не се дефинирани „најдобри напори“ и нема воспоставено стандарди за релевантни докази за содржината. Холандија се одлучи товарот на „дефинирањето“ на овие правила да биде на платформите и секако судската пракса (Taylor Wessing, 2022).

Од друга страна пак, Германија е класичен пример за регулација на овие ризици (Taylor Wessing, 2022). Националниот законодавец се обиде да ги адресира сите правни празнини и да ги прецизира, со што во научната литература отвори дебата за усогласеноста на националното законодавство со законодавството на ЕУ. Оттука, Senftleben експлицитно анализира дека германската имплементација оди „подалеку“ од минимумот на директивата и отвора прашања за усогласеност со правото на ЕУ. Меѓутоа, германскиот пристап сепак може да биде оправдан бидејќи ги конкретизира поимите кои можат да доведат до прекумерно блокирање, ја намалува дискрецијата на платформите и обезбедува поголема правна сигурност на корисниците.

Најсоодветна опција би било да се воведат минимални стандарди за дефинирање на проблематичните термини, со што би се ограничил просторот на национална дискреција, би се намалила слободата на регулација на платформите и би се зголемила правната сигурност за корисниците.

Во контекст на главното истражувачко прашање, постојната правна рамка на ЕУ делумно обезбедува соодветна и одржлива рамнотежа меѓу заштитата носителите на авторските и сродните права и слободите на корисниците во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи. Оттука, потребно е воведување на предложените минимални стандарди. Во однос на првата хипотеза, правната недоуреденост создава простор за значителна дискреција на платформите и продлабочува јаз меѓу декларативната заложба за заштита на авторските и сродните права и нивната практична примена, особено во делот на жалбените механизми и автоматското филтрирање на содржини, што директно ја потврдува втората истражувачка хипотеза.

Вториот утврден проблем во законодавната рамка на ЕУ е недоволно прецизирана жалбена постапка. СПЕУ нема конкретен случај во кој директно утврдува дека жалбената постапка во контекст на членот 17 од DSM не е валидна, односно постапката не е доволно прецизирана. Меѓутоа, постојат пресуди кои индиректно го нотираат овој недостаток. Оттука, повторно ќе се навратиме на анализа на судската пресуда *Republic of Poland v European Parliament and Council of the European Union* (Case C-401/19).

Меѓу другото, Полска тврдеше дека жалбената постапка не е доволно прецизирана и тоа создава правна несигурност, повреда на член 11 од CFR и може да доведе до прекумерно блокирање на содржини. Жалбата настанува *ex post*, додека пак повредата на

правото на слобода на изразување настанува *ex ante*, всушност овој механизам се активира од кога ќе се случи блокирањето на содржината. Жалбата дејствува како коректив на веќе сторената штета, а не како механизам кој ќе ја спречи штетата. Оваа правна несигурност не влијае само врз корисниците и авторите, туку и врз носителите на сродни права, особено продуцентите на фонограми и видеограми и радиодифузните организации, кои во пракса најчесто се потпираат на автоматизирани системи за заштита и имаат легитимен економски интерес за брзо спречување на неовластено користење на нивниот заштитен предмет.

Исто така, Полска истакна дека во Директивата не се прецизирани рокови за жалбата, кои докази се доволни за да се докаже законитоста на содржината и не утврдува санкции за платформите доколку се утврди дека е сторена повреда.

Воедно, по жалбената постапка одлучува платформата, против која е и жалбата. Платформата истовремено е и странка и „судија“, за чија одлука непристрасноста е дискутабилен принцип. Членот 17 посочува дека човечка интервенција се јавува само ако корисникот поднесе жалба, без претходно да имаат обврска платформите да воведат човечка интервенција пред блокирање на содржината, каде алгоритмите е јасно дека не можат да направат висока и точна проценка на законската содржина, особено кога се работи за кратки делови.

Од друга страна пак, Европскиот парламент и Советот на ЕУ како аргументи ја изнесоа главната цел на Директивата, и тоа: жалбена постапка е предвидена како правен лек, задолжителен човечки преглед при жалба и можност од вонсудска и судска заштита.

Тужените тврдеа дека не е целта на законодавецот да ги предвиди во детали сите процесни елементи, туку се остава на слободата на националните законодавства да ги прецизираат. Предвиденоста на жалбата како правен лек во Директивата укажува на заштита на правото на жалба. СПЕУ ја отфрли тужбата на Полска и утврди дека оваа одредба е валидна, бидејќи содржи правни механизми за заштита, а ефективноста на тие механизми се во доменот на националните законодавства. Оваа пресуда има големо значење во правната пракса, бидејќи уште еднаш се зајакна улогата на судот – оценувањето на правната можност за правно дозволена примена на одредбите.

Во конкретниот случај СПЕУ утврди дека членот 17 е концептуално усогласен со дигиталната реалност, но не ги прецизира клучните поими кои се ризик за нарушување на рамнотежата, а товарот го префрли на националните законодавства. Со вака донесената

одлука, се потврди поставената хипотеза 1, иако има воспоставена правна рамка усогласена во барањата на современото општество, сепак создава правна несигурност, односно нема воспоставено јасен и унифициран регулаторен модел за платформите. Во однос на хипотеза 2, СПЕУ тргнува од претпоставката дека правилото е воспоставено, а државите, националните судови и платформите ќе обезбедат примена и почитување на членот 17.

Но, во праксата корисниците и авторите се соочуваат со ситуации на блокирање на содржини и нејасни процедури за жалба, со што постои јаз меѓу нормативно утврдената заштита на авторското право во правото на ЕУ и перцепцијата на корисниците и практичарите за нејзината примена на дигиталните платформи. Тоа е еден од проблемите во примената на оваа одредба, конкретно во делот на жалбената постапка. Дали државите-членки ја имаат доуредена оваа материја во нивните законодавства е важен сегмент.

Генерално, државите-членки имаат различен регулаторен модел, како што е примерот на Холандија и Германија. Холандија е пример на држави без прецизно доуредување, односно со минималистичка интервенција. Во Холандија, Директивата беше речиси препишана без значителни интервенции (член 29с од Закон за авторско право), па оттука жалбената постапка е оставена на платформите и судската пракса. Не се воведени рокови за жалба, нема задолжителна човечка интервенција *ex ante*, нема предвидено санкции и нема прифатено кои докази се релевантни за постапката.

Наспроти ова, германскиот систем се карактеризира со висока регулаторна прецизност, особено преку посебното уредување на постапката за приговори и жалби во *Urheberrechts-Diensteanbieter-Gesetz (UrhDaG)*. Законот предвидува ефикасна, бесплатна и брза постапка за приговори против одлуките за блокирање или јавно прикажување на содржини, при што согласно § 14(3) *UrhDaG*, за приговорот треба да се одлучи најдоцна во рок од една недела од неговото поднесување. Дополнително, согласно § 14(5) *UrhDaG*, одлуките во постапката по приговор ги донесуваат непристрасни физички лица, со што се обезбедува задолжителен човечки преглед на оспорената одлука. Овој режим соодветно се применува и на сродните права и нивните носители согласно § 21 *UrhDaG*, со што процесните гаранции не се ограничени исклучиво на авторските права.

Дополнителна заштита од прекумерно блокирање е предвидена со § 9 *UrhDaG*, кој уредува посебен режим за т.н. „претпоставено дозволени користења“ (*mutmaßlich erlaubte Nutzungen*). Кога се исполнети законските услови, таквата содржина по правило останува

јавно достапна до завршувањето на жалбената постапка. На овој начин се намалува ризикот од автоматизирано блокирање на користења кои може да претставуваат законски дозволени форми на користење, вклучително и цитирање, карикатура, пародија и *pastiche*. Сепак, оваа заштита не е апсолутна, бидејќи § 14(4) UrhDaG предвидува можност за привремено блокирање во определени случаи по човечка проверка.

Во поглед на информирањето на корисниците, UrhDaG предвидува обврска тие да бидат информирани за блокирањето и за можноста за поднесување приговор, додека § 13(4) UrhDaG изречно утврдува дека правото на обраќање до судовите останува незасегнато. Оттука, германскиот модел воспоставува повеќеслојна процесна заштита: човечки преглед на оспорените одлуки, краток рок за одлучување по приговорот, посебен режим за претпоставено дозволени користења и зачувување на можноста за судска заштита.

Во научната теорија има ставови кои ја подржуваат германската регулација на недореченостите во Директивата, но има и ставови кои тврдат дека регулацијата оди предалеку и наметнува нови обврски, па дури и го отвора прашањето за неусогласеност со правото на ЕУ, за што говори и Husovec.

Повторно, како посакувано решение и можеби идеално сценарио, да се надмине правната несигурност, недоволната прецизност на термините и постапките, како и различната регулација во државите-членки би било воведување на минимални стандарди од страна на ЕУ што ќе важат во сите држави. Ова значи меѓу другото и дефинирање на „најдобри напори“, воведување на минимални рокови за жалби и стандарди за докази (кои докази ќе се сметаат за релевантни).

Исто така, како што беше погоре образложено, *ex ante* блокирањето на содржини е дозволено само кај содржини од висок ризик, а за секоја друга содржина неопходно би било човечка интервенција за проверка пред блокирање на содржината. За да се избегне блокирање на авторски содржини, прикачени од самиот автор, посакуваната регулаторна опција би била воведување на механизам за човечка проверка на авторството веднаш при прикачување на содржината и „потпишување на изјавата за авторство“, за да се избегне блокирање на авторска содржина.

По однос на жалбената постапка, за да се обезбеди почитување на принципите на транспарентност и независност во одлучувањето, воспоставување на независни тела кои ќе решаваат по жалби би било посакувано решение.

Исто така, спроведување на ревизија еднаш годишно на постапките од страна на независен ревизор би овозможило проверка на почитување на правилата. Системот на казни и корективниот систем воопшто не се опфатени во важечката Директива, па по наодот од ревизијата платформите да бидат обврзани да спроведат корективни мерки за детектираните активности, додека пак системот на казни би се применувал при сериозни процесни пропусти, како и за пропуштање на роковите. Со вака поставениот систем ќе се овозможи унапредување на правната извесност и ќе се зголеми извесноста на делување на платформите, корисниците и авторите и носителите на права.

По однос на ризикот и реалниот проблем на прекумерно блокирање на содржини, релевантна за анализа во овој контекст е истата судска пресуда. По однос на ова прашање, Полска тврдеше дека во контекст на членот 17, слободата на изразување се ограничува уште пред да биде остварена, бидејќи платформите со цел да се заштитат користат филтри кои всушност работат на техничко совпаѓање, а не вршат правна проценка. Користењето на автоматски филтри не е избор, бидејќи обврските кои ги задава членот 17 и тоа: „да преземат најдобри напори за да обезбедат достапност“ и „да преземат најдобри напори за спречување на идни прикачувања“ *de facto* е возможно само преку автоматски филтри.

Потребата од автоматски филтри е очигледна. Се работи за огромен број на содржини кои се споделуваат во дигиталната средина, а човечкиот преглед *ex ante* е невозможен. Клучниот став на Европскиот парламент и Советот на ЕУ беше дека Директивата директно не наметнува обврска за автоматски филтри, туку дека тие се избор за платформите. Тие имаат флексибилност да изберат какви механизми ќе користат во препознавање на содржините. СПЕУ експлицитно го призна ризикот од прекумерно блокирање на содржини, но не го прогласи за неуставен. За оваа цел, Судот постави граница во која утврди дека законската содржина не смее да биде блокирана. Односно, државите мора да обезбедат гаранции за почитување на исклучоците и жалбените механизми и човечката интервенција. Повторно префрлајќи го ова прашање во доменот на националните законодавства, платформите и судската пракса.

Повторно, анализата води кон националните законодавства на државите-членки на ЕУ. Дел од државите-членки имаат воспоставено минимален регулаторен модел како што беше анализирано погоре, додека пак дел имаат воспоставено јасно дефиниран модел на правните празнини кои ги поставува Директивата. Холандскиот систем ова прашање

експлицитно го остава на доработка на судската пракса и платформите, додека пак германскиот систем има јасно дефинирани правила преку воведување на задолжителен човечки преглед, забрани за автоматско блокирање кога корисникот се идентификува како автор и дефинирани рокови за жалба и задолжително известување на корисниците за правата по однос на жалбената постапка и можноста од судска заштита.

Како решение кои би понудило поголем степен на извесност повторно би било усвојување од страна на ЕУ на минимални стандарди што ќе важат во сите држави. Овие минимални стандарди мора да содржат повеќе аспекти опфаќајќи и сите гореспоменати.

Од анализата произлегува дека за обезбедување на поголема правна сигурност и извесност во спроведувањето на одредбите потребно е прецизирање на повеќе правни празнини и унификација на ниво на ЕУ. Се работи за ризици кои се меѓусебно поврзани и се условуваат еден со друг, и тоа: недоволната прецизност на поимот „најдобри напори“, нејасно и нееднакво уредената жалбена постапка, а како резултат на ова појавата на прекумерно блокирање на законски дозволени содржини. Овие слабости не можат да се разгледуваат изолирано, бидејќи произлегуваат од ист системски проблем – пренесување на значителна регулаторна дискреција врз дигиталните платформи и судската пракса, што упатува на потреба од заедничко и координирано регулаторно решение на ниво на ЕУ.

3.3. Рамнотежа меѓу креаторите, носителите на сродни права и корисниците

Во правната литература не постои унифицирана дефиниција за поимите креатор и корисник. Овие поими се централни аналитички категории врз кои се темели целокупната аргументација во истражувањето, па затоа, за да се обезбеди јасност и дистинкција ќе се дефинираат овие поими согласно позитивното право и правната теорија.

Во позитивното право на ЕУ, наместо поимот креатор, се користи терминот „автор“ кој се донесува на физичко лице што создава оригинално авторско дело и е носител на авторските права. Ова поимно разбирање произлегува од директивите на ЕУ и Бернската конвенција.

Во современата авторскоправна теорија сè повеќе се користи терминот „креатор“ и ги опфаќа авторите и другите субјекти што создаваат оригинални или трансформативни креативни содржини, особено во дигиталната средина (Gervais, 2016; Lessig, 2008). Во таа смисла, терминот креатор е поширок и интердисциплинарен поим кој ги опфаќа авторите, изведувачите и дигиталните креатори. Во ова пошироко поимно разбирање, за целите на анализата, индиректно се вклучуваат и носителите на сродни права (продуценти на фонограми и видеограми и радиодифузни организации), како субјекти чиј творечки или организациски придонес е предмет на правна заштита во дигиталната средина.

СПЕУ во своите пресуди го користи терминот автор, бидејќи тој толкува и применува директиви, регулативи и меѓународни документи кои во својата правна доктрина го имаат прифатено терминот автор, а не креатор.

Од друга страна, терминот „корисник“ е дефиниран индиректно во правните документи на ЕУ, и тоа InfoSoc директивата и се однесува на лице кое пристапува, користи или комуницира со заштитено дело.

Во теоретската литература, корисниците се дефинираат како поединци кои пристапуваат до, консумираат, повторно користат и комуницираат авторски заштитени дела (Netanel, 2008). Исто така, СПЕУ, во судската пракса дава дефиниција на јавноста како неодреден број потенцијални приматели, што подразбира релативно голем број лица (Case C-466/12, Svensson, para. 21). Оттука, корисникот е дел од јавноста кој пристапува до авторски заштитена содржина. Во контекст на дигиталните платформи, поимот корисник не се сведува само на пасивен примател на содржини, туку опфаќа и активни корисници

кои прикачуваат, споделуваат и повторно користат заштитени дела, при што можат да се најдат во позиција на легитимни корисници или потенцијални повредувачи на авторските и сродните права.

Токму поради тоа што позитивното право на ЕУ, но и меѓународните документи, не го користат терминот креатор, туку автор, при анализата на правните документи и судската пракса во оваа дисертација се користи поимот автор, додека пак за поширока теоретска анализа на дигиталните медиуми и културата на учество се користи терминот креатор.

Поимот корисник е помалку проблематичен од нормативен и поимен аспект бидејќи Судот на правдата веќе го има прифатено преку концептот на јавност, додека пак поимот креатор не е формално правен поим во позитивното право.

Во контекст на новите медиуми, прашањето на рамнотежа меѓу креаторите и корисниците е едно од главните прашања, поради „притисокот“ на обезбедување на истовремена заштита на носителите на авторски и сродни права и обезбедување на слободен пристап до содржини.

Целта на авторското право и сродните права е да обезбеди заштита на авторите и нивните интелектуални творби, како и нивна економска валоризација. Европските стандарди за ограничување на слободата на изразување бараат секое ограничување „да биде предвидено со закон, да има легитимна цел и да биде неопходно во демократско општество“ (Petrushevska, Bachovska Nedikj & Gligorova, 2019, стр. 119). Ова е особено релевантно при оценувањето на мерките што ги преземаат дигиталните платформи во борбата против повреди на авторското право и сродните права, со цел да се избегне непропорционално ограничување на легитимните содржини.

Легитимноста на авторското право и сродните права се оценува во контекст на CFR, од каде произлегува дека ова право мора да се усогласи со другите загарантирани основни права. Членот 17 од CFR директно го регулира правото на интелектуална сопственост. Во оваа насока и СПЕУ во својата судска пракса нагласува дека државите-членки при имплементацијата на авторското право и сродните права се должни да ги почитуваат и другите основни права, со цел обезбедување на рамнотежа. За ова тврдење карактеристична е судската пресуда *Promusicae v Telefónica* (C-275/06).

Конкретно во предметот организацијата за колективни права *Promusicae* упатува барање до интернет провајдерот *Telefónica* да достави лични податоци за корисници за кои

има сомневање дека неовластено разменуваале авторски заштитени музички дела. Бидејќи станува збор за организација за колективно управување, предметот не се однесува исклучиво на авторските права, туку и на сродните права на изведувачите и продуцентите, кои исто така се дел од поимот интелектуална сопственост во смисла на правото на ЕУ.

Барањето од страна на организацијата за колективни права е за откривање на идентитет на корисници, со што се отвора прашањето за правото на приватност и заштита на податоци. Во конкретниот случај од една страна е заштитата на интелектуалната сопственост и правото на приватност и заштита на лични податоци, како општи начела на правото на ЕУ и како права заштитени со Европската конвенција за заштита на човековите права.

Судот утврди дека правото на интелектуална сопственост не е апсолутно право, и не ужива повисок третман за разлика од другите основни права. Затоа, важна е рамнотежата во заштитата на правата. Оттука, правото на ЕУ не наложува на државите-членки да откриваат идентитети на корисниците во рамки на граѓанска постапка за заштита на авторското право. Државите-членки мора да обезбедат рамнотежа меѓу правото на интелектуална сопственост и другите основни права, односно се остава простор на слободна проценка на државите-членки во своите законодавства да го доуредат ова прашање и да предвидат механизми за откривање на лични податоци, секако под услов да се почитуваат основните права.

Оваа судска пресуда е многу важна за авторскоправната пракса бидејќи ја потврдува и афирмира релативната природа на авторското право, и важноста од обезбедување на рамнотежа со другите основни права. Важно е да се напомене дека оваа пресуда е донесена во 2008 година, пред стапување на сила на CFR во 2009 година со Договорот од Лисабон. Конечно, рамнотежата меѓу правото на интелектуална сопственост и другите основни права е важен елемент на правото на ЕУ.

Развојот на новите медиуми драстично ја промени интеракцијата во дигиталниот простор, со што се променија начините на создавање, дистрибуција и користење на авторските дела и други предмети на заштита. Пристапот до авторско заштитена содржина е олеснет, а авторите и носителите на сродни права се соочуваат со зголемен ризик од неовластено користење на своите дела. На пример, изведувачите и продуцентите на фонограми често се соочуваат со неовластено прикачување и повторно користење на

нивните изведби и снимки на платформа како YouTube, при што заштитата и остварувањето на сродните права зависи од автоматизирани системи за препознавање и лиценцирање. Затоа, обезбедувањето на рамнотежа е голем предизвик на законодавецот во оваа област.

Ефективната заштита на креаторите е многу важна од повеќе аспекти. Авторското право функционира како механизам за заштита на креативната индустрија и дела и нуди заштита и контрола на авторите каде и кога ќе бидат дистрибуирани нивните дела. Како таква, авторскоправната заштита нуди и економска заштита на креаторите за нивните дела, обезбедувајќи правичен надомест за нивниот труд и посветеност. Односно, ова обезбедува и стимулација за понатамошен развој на нови дела и го поттикнува развојот на науката, уметноста и музиката.

Доколку правната рамка не го препознава авторското право и заштитата на овие дела, фактичката ситуација би била многу поинаква, а крајниот резултат би бил нарушена пазарната рамнотежа во креативните индустрии. Доколку не постои ефективна авторскоправна заштита на авторите, тоа би можело да значи и намалена мотивација на авторите во создавањето на дела, намалување на финансиските средства на авторите, односно намалување на економската функција на авторското право, ризик од зголемено и неконтролирано ширење на авторски дела без дозвола со што би се создало нерамноправни услови меѓу субјектите што инвестираат во креативната индустрија и оние кои ги експлоатираат делата. На долг рок, ова би значело намалени инвестиции од страна на институциите, меѓународната заедница и приватни компании во креативната индустрија и ќе создаде негативни последици врз културниот и уметничкиот развој на државите.

Навистина, ефективната авторскоправна заштита е многу важна не само за заштита на индивидуалните интереси на авторите, туку и за поширокото општество, обезбедувајќи развој на културата, литературата, науката, музиката и другите сектори на креативната индустрија (Gervais, 2016).

Во праксата има неколку случаи на „тест на последиците“ кои произлегуваат од намалена регулаторна функција на авторското право, односно намалена авторскоправна заштита, преку кои се потврдува потребата од заменски механизми на заштита, бидејќи намалена или неефективна авторскоправна заштита носи последици врз економската одржливост и развојот на креативните индустрии. Во таа насока, моделот на Creative Commons (CC) ќе се анализира, меѓутоа не како класичен пример за намалување или

неефективна авторскоправна заштита, туку како доброволен пристап преку кој се согледуваат економските ефекти од функционалното намалување на ексклузивната авторскоправната заштита.

Creative Commons се воведува во 2001 година како иницијатива за создавање на лиценцен систем кој овозможува на авторите доброволно да дозволат да се користат нивните авторски дела во форма на дистрибуција, репродукција или преработка без потреба од индивидуална дозвола. Односно, авторите не го губат своето авторско право, туку преку доброволна дозвола – лиценца се ограничува ексклузивната контрола на авторот со што се намалува економската и регулаторна функција на авторското право. Всушност, во оваа смисла се создава потреба од механизми за обезбедување на економска одржливост на креаторите.

Доброволното користење на содржини преку CC лиценца, најчесто е со услови, како наведување на авторство, забрана за комерцијална употреба, забрана за преработка и преработените дела мора да бидат под иста лиценца. Во традиционалниот модел, авторството по автоматизам создава целосна ексклузивност на авторот, додека пак со CC преку лиценци однапред се дозволува одредени форми на користење. Авторот прави свесна одлука што дозволува, под кои услови и за кои корисници. Секој корисник може да ја прифати лиценцата без да се направи поединечен договор, а лиценцата е важно да се истакне дека е на јавна понуда од страна на авторот.

CC не ја укинува правната заштита, ниту пак ги одзема авторските права, туку само ја ограничува ексклузивната контрола на авторот. Главната цел зошто авторите одбираат користење на CC е зголемување на видливоста на содржините, а комерцијалната експлоатација не им е примарна цел. Затоа, најчесто го користат образовни институции чија цел им е пристап до знаење и ресурси, а не профит, невладини институции, јавни институции и индивидуални креатори со цел зголемување на видливоста. Овој систем во пракса бара постоење на заменски механизми за обезбедување на економска одржливост на креаторите. Овие механизми најчесто се: приходи од настапи, спонзорирање и грантови. Заклучно, CC не претставува намалување на авторскоправната заштита во нормативна смисла, туку доброволно редуцирање на ексклузивноста на правата.

Намалувањето на регулаторната строгост не го елиминира создавањето на вредност, туку ја пренасочува од правна ексклузивност кон пазарна и платформска зависност, што

јасно ја потврдува потребата од внимателно калибрирана авторскоправна рамка. Конкретен пример дека воспоставена ефективна рамка за авторскоправна заштита е многу важна е создавањето на научна и стручна литература. Ова е процес кој бара големи истражувања, располагање со голема литература и општествена опсервација, а истражувањата често се многу скапи.

Во оваа смисла, авторското право е механизам за заштита на научното издаваштво, во спротивно би се создало состојба на неконтролирана експлоатација на делата, а со тоа економската одржливост би се нарушила. Ова ќе доведе до состојба на намален број на публикации, а тоа би дејствувало врз општествените сфери.

Голем број од наставните програми се изработуваат врз основа на валидни истражувања и теориски концепти, а креирањето на јавни политики во голема мера е засновано врз докази изведени од научни истражувања. Дури и современите концепти за отворен пристап не го негираат постоењето на регулаторниот модел, бидејќи авторското право е основен механизам за заштита на издаваштвото, односно условите под кои се авторските дела се достапни, а по однос на економската експлоатација оваа состојба укажува на потреба од заменски механизми за зајакнување на финансирањето, со цел обезбедување на одржлив развој на науката. Во таа смисла, за современиот концепт за отворен пристап Gervais истакнува дека овие модели бараат дополнителни институционални и финансиски механизми (Gervais, 2016).

Од друга страна, корисниците, односно припадниците на јавноста, имаат легитимно право на пристап до содржините што се поставуваат во дигиталниот простор, како и оправдан интерес за користење на авторски заштитени дела, особено за целите на образование, култура и информирање. Во услови на прекумерна регулација на авторските права постои ризик од создавање на т.н. „ладен ефект“ (*chilling effect*), при што корисниците се воздржуваат од легитимно користење на содржините поради страв од правни последици (Schauer, 1978).

Оттука, од суштинско значење е воспоставување на јасна и предвидлива правна рамка, која ќе обезбеди високо ниво на правна сигурност и ќе спречи неоправдано ограничување на слободата на изразување и пристапот до информации. Регулаторната слобода што ЕУ ја остава во доменот на националните законодавства, особено во отсуство на усогласени дефиниции за клучните спорни поими, во пракса често доведува до

фрагментација и правна несигурност. Таквата состојба, особено кога националните законодавства се определуваат за минимални регулаторни решенија, може да има одвратувачки ефект врз корисниците.

Дополнително, со развојот на новите медиуми, корисниците сè почесто ја преземаат двојната улога на истовремени корисници и креатори, преку создавање преработки, пародии и други трансформативни облици на користење на содржините. Оваа трансформација дополнително ја нагласува потребата од внимателно калибрирана рамнотежа меѓу заштитата на авторските права и правата и интересите на корисниците во дигиталната средина.

Односот креатор – корисник е динамичен однос кој бара континуирано усогласување на интересите. За креаторите е важно обезбедување на заштита на нивниот труд и економските интереси, додека пак за корисниците пристап и користење на содржините во дигиталниот простор. ЕУ оваа рамнотежа ја обезбедува преку воведувањето на ограничувања и исклучоци, принцип на пропорционалност и исклучиви права. Овие механизми не се однесуваат исклучиво на авторските права, туку соодветно се применуваат и на сродните права, имајќи ја предвид нивната економска и комуникациска функција во дигиталниот простор.

Исклучивите права, ЕУ ги регулира директно во InfoSoc директивата, и тоа во членот 2, членот 3 и членот 4. Сепак, темелот на исклучивите права ги поставува Бернската конвенција преку директно признавање на субјективните права на авторите, воспоставување на минимални стандарди што националните законодавства мора да ги имплементираат и обврска на државите-потписнички да обезбедат правна заштита. Конвенцијата ги утврдува правото на репродукција, правото на јавно соопштување и правото на преработка.

Судската пракса на Судот на правдата на ЕУ игра важна улога во толкувањето и утврдувањето на овие права. Принципот на пропорционалност е еден од начелата на ЕУ согласно Договорот за Европската унија (ДЕУ). Во контекст на авторското право и сродните права, мерката мора реално да придонесува кон остварување на легитимна цел, односно да придонесува за заштита на носителите на права, мерката треба да биде најмалку ригорозна од сите алтернативни мерки и заштитата не смее да доведе до прекумерно ограничување на слободата на изразување. Оттука, принципот на пропорционалност обезбедува мерките за

заштита на авторското право да бидат соодветни и да не го задушјуваат просторот и интересите на корисниците.

Судската пракса на ЕУ исто така истакнува дека интелектуалната сопственост не е апсолутно право и мора да обезбеди рамнотежа со другите основни права, како што е правото на слобода на изразување и правото на заштита на лични податоци.

Ограничувањата и исклучоците во рамки на ЕУ се регулирани во InfoSoc директивата и се механизам со кој се ограничува ексклузивната природа на авторското право, со цел обезбедување на рамнотежа и заштита на корисниците. Тие се подетално регулирани во членот 5 од директивата, а анализирани во поглавјето 2.

Обезбедувањето на рамнотежа меѓу креаторите и корисниците е особено многу важна во современото и дигитализирано општество, имајќи предвид дека корисниците сè почесто ја преземаат двојната улогата на истовремени креатори и корисници преку трансформативните облици на користење. Целта на воспоставувањето и одржувањето на ефективна рамнотежа е обезбедување одржлив развој на креативните индустрии, поттикнување на издаваштвото и зајакнување на општествената улогата на авторското право.

ПОГЛАВЈЕ 4. ЕМПИРИСКО ИСТРАЖУВАЊЕ: МЕТОДОЛОГИЈА, ПРИМЕНЕТИ ИНСТРУМЕНТИ И КЛУЧНИ НАОДИ

Во ова поглавје се опишани целите и примерокот на емпириското истражување, добиените резултати и нивната интерпретација во однос на влијанието на новите медиуми врз авторското право и сродните права. Емпириското истражување е спроведено со цел да се надополни и провери нормативната анализа на правната рамка на ЕУ, преку согледување на практичните аспекти на примена на правилата за авторското право и сродните права, како и нивото на свесност на корисниците за оваа правна рамка. Дополнително, истражувањето има за цел да ги идентификува потенцијалните ризици кои можат да ја нарушат рамнотежата меѓу заштитата на авторите и носителите на сродни права и слободите на корисниците во дигиталниот простор.

Истражувањето се темели на комбиниран методолошки пристап и тоа: спроведување на квантитативно истражување преку дистрибуиран онлајн прашалник и квалитативно истражување преку спроведени седум полуструктурирани интервјуа.

Комбинираниот методолошки пристап, кој ги обединува нормативната анализа спроведена во Поголавје 2 и емпириското истражување во ова поглавје овозможува методолошка триангулација на податоците. Ваквиот пристап доведува до поголема релевантност и доверливост на податоците, резултатите и изнесените ставови, како и до поголемо разбирање на односот меѓу нормативното уредување и практичната примена на правилата за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми.

Преку емпириското истражување се овозможува систематски преглед и анализа на однесувањето и перцепциите на корисниците и практичарите, како и практична проверка на истражувачкото прашање и поставените хипотези во контекст на функционирањето на новите медиуми и дигиталните платформи.

Поради комплексноста на истражувачкото прашање, истражувањето е дизајнирано како експлораторна студија со објаснувачки елементи, реализирана преку комбиниран пристап.

4.1. Цел, методолошки пристап и примерок на истражувањето

За целите на докторската дисертација и придонес кон научната дебата за влијанието на новите медиуми врз авторското право и сродните права се спроведе емпириско истражување, кое се темели на комбиниран методолошки пристап. Истражувањето се спроведе со цел да се даде одговор на главното истражувачко прашање: „Дали постојната правна рамка на Европската унија за авторското право и сродните права обезбедува соодветна и одржлива рамнотежа меѓу заштитата на носителите на права и слободите на корисниците во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи?“.

Истражувачкото прашање е комплексно бидејќи бара детална правна анализа, мерење на перцепцијата на засегнатите страни и утврдување на слабостите и потенцијалните ризици на актуелниот правен систем во рамки на ЕУ. Оттука, користен е комбиниран методолошки пристап со собирање на квантитативни и квалитативни податоци.

Од друга страна, како што е напоменато во Воведот, нормативната анализа е клучниот истражувачки инструмент со чија примена се анализира развојот, содржината, структурата и потенцијалните ризици на правната рамка на ЕУ за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми. Нормативната анализа овозможи детален осврт на клучните членови од релевантните директиви, регулативи, национално законодавство на државите-членки и правната пракса на СПЕУ. Целта е да се утврди дали постојните правни правила на авторското право и сродните права се усогласени со барањата на новите медиуми и дигиталната реалност, притоа обезбедувајќи правна сигурност и извесност во постапувањето на корисниците, платформите и заштитата на авторите и носителите на сродни права. Емпириското истражување во оваа насока има комплементарна улога, односно служи за илустрација и проверка на заклучоците во практичниот контекст на користење на новите медиуми.

Емпириското истражување е неопходно со цел да се надмине исклучиво нормативниот пристап и да се провери дали правните решенија и судската пракса на ЕУ се перципираат и функционираат во реалниот дигитален контекст. Во методолошка смисла, истражувањето е дизајнирано како експлораторна студија со објаснувачки елементи, со примена на комбиниран (mixed-methods) истражувачки пристап.

Квантитативниот дел од истражувањето, спроведен преку онлајн прашалник е насочен кон собирање на податоци за однесувањето, навиките и перцепциите на корисниците на новите медиуми. Фокусот е ставен на интензитетот на медиумската потрошувачка, изложеноста на содржини создадени од корисници и нивото на свесност за авторското право и сродните права. Прашалникот е директно поврзан со хипотезата 3: „Колку е поголема неделната потрошувачка на медиуми во дигиталната средина, толку е поголема изложеноста на содржини создадени од корисници, без пропорционално зголемување на свесноста за авторското право и сродните права“. Всушност, од резултатите на прашалникот произлегуваат важни заклучоци и препораки кои на краток, среден и долг рок би имале позитивни ефекти врз детектираните состојби. Секако, спроведената анкета има индиректна поврзаност и со проверка на хипотезата 2: „Постои јаз меѓу нормативно утврдената заштита на авторското право и сродните права во правото на Европската унија и начинот на кој корисниците и практичарите ја перципираат и доживуваат нивната примена на дигиталните платформи. “. Прашалникот е составен од 27 прашања и 6 тематски целини, и тоа: демографија, пристап и уреди, неделна потрошувачка на медиуми, платформи и содржини, содржини создадени од корисници и интеракција и авторско право. Прашалникот се спроведе онлајн преку Google Forms и опфати вкупно 55 испитаници со различни демографски карактеристики, со цел обезбедување на разновидност и поголема релевантност на собраните податоци. Иако бројот на испитаници не овозможува статистичка репрезентативност, сепак бројот е релевантен за целите на квантитативното истражување, насочено кон идентификување на трендовите на однесување и нивото на свесност за авторското право кај активните корисници на новите медиуми.

Ограничувањата на примерокот се неколку и мора експлицитно да се земат предвид при толкувањето на резултатите. Прво, станува збор за пригоден примерок регрутиран онлајн, што значи дека наодите не се генерализираат на пошироката популација. Второ, во примерокот нема ниту еден испитаник од возрасната група 18-24 години, што е особено значајно ограничување имајќи предвид дека токму таа кохорта е најинтензивен создавач и корисник на содржини создадени од корисници; тоа е видливо и во ниската застапеност на платформи како TikTok во добиените одговори. Трето, примерокот е изразито хомоген во однос на образованието (околу 89% со високо или магистерско образование) и работниот статус (87,3% вработени), што дополнително ја ограничува варијабилноста на податоците.

Од тие причини, квантитативните наоди во ова истражување се третираат како експлораторни индикации, а не како основа за статистичко заклучување.

Квалитативното истражување беше спроведено преку полуструктурирани интервјуа на седум испитаници од различни професионални профили, релевантни за темата на докторската дисертација. Бројот на интервјуа е определен според достапноста на релевантни соговорници од четирите целни групи и според експлораторната цел на квалитативниот дел од истражувањето. Ограничување на овој пристап е тоа што категоријата носители на сродни права е застапена со еден испитаник, поради што наодите за сродните права се третираат како илустративни, а не како основа за генерализација.

Се избраа четири категории на лица: правници и експерти кои работат во областа авторско право и сродни права, уредници на медиуми, автори и носители на сродни права. Целта на интервјуата беше да се направи длабинска анализа и споредба со праксата за односот авторско право и сродни права и нови медиуми, особено за: примената на правната рамка во праксата, реалните тензии меѓу заштитата на авторските права и сродните права и слободата на корисниците, и улогата на дигиталните платформи како посредници. Преку интервјуата се идентификуваат реалните искуства во примената на правото, се анализира како различните субјекти ја доживуваат улогата на платформите и дали правото дејствува како механизам за обезбедување на рамнотежа или создава несигурност, со што интервјуата обезбедуваат директна квалитативна поддршка и длабинско објаснување на хипотезата 2. Исто така, квалитативно ја потврдуваат нормативната анализа направена во претходните поглавја и се надополнува во објаснувањето на хипотезата 1. Особено интервјуата со правниците и медиумските уредници придонесуваат кон практичната проверка на нормативната анализа, овозможувајќи увид во тоа дали правилата се јасни, применливи и предвидливи и ги идентификуваат проблемите поврзани со правната несигурност.

Емпириското истражување е спроведено со испитаници и интервјуирани лица од Република Северна Македонија. Ова е релевантно од аспект што во докторската дисертација предмет на истражување е правната рамка на ЕУ, а не националниот правен систем. Граѓаните на Северна Македонија постојано користат платформи што се регулирани од правото на ЕУ, а новите медиуми и дигиталните платформи се користат на ист начин како и граѓаните на ЕУ. Исто така, државата е кандидат за членство во ЕУ, па оттука процесот на хармонизација со европското законодавство е многу релевантен. И на

самиот крај, ЕУ не се анализира географски, туку како регулаторен модел кој функционира во прекуграничниот дигитален простор. Истражувањето нема за цел да обезбеди компаративна анализа меѓу национални правни системи, туку анализа на функционирањето на правото на ЕУ како регулаторен модел во контекст на новите медиуми.

Испитаниците пред почетокот на интервјуто беа целосно запознаени со целите на истражувањето, доброволноста на учеството, намената на добиените податоци и доверливоста на процесот. Затоа, пред почетокот на интервјуата испитаниците потпишаа изјава за согласност за учество во научно истражување. Од спроведени вкупно седум полуструктурирани интервјуа, пет беа во живо, а два онлајн.

Податоците се обработени анонимно и исклучиво за научни цели, во согласност со етичките стандарди за научно истражување.

4.2. Анализа на резултатите од прашалникот

Прашалникот се изработи на техничката платформа за собирање податоци Google Forms, и се дистрибуираше онлајн. Прашањата се формулираа на тој начин да бидат лесни за читање за испитаниците, да не одземат многу време (околу 6-8 мин.), да ги опфатат сите значајни елементи за да може да се добијат квалитетни одговори од кои ќе произлезат конкретни препораки.

Прашалникот е составен од 27 прашања и 6 тематски целини, и тоа: демографија, пристап и уреди, неделна потрошувачка на медиуми, платформи и содржини, содржини создадени од корисници и интеракција и авторско право. На самиот почеток, пред формално прикажување на анкетните прашања, се постави кратко објаснување за целта на прашалникот, доброволниот карактер за учество, анонимноста на учесниците и согласноста за учество.

Тематската целина „*Демографија*“ содржи основни демографски прашања (возраст, пол, образование, работен статус и место на живеење), со цел подобро да се разберат и анализираат медиумските навики на различни групи испитаници.

Тематската целина „*Пристап и уреди*“ опфаќа прашања поврзани со пристапот до интернет и типовите уреди што испитаниците ги користат за пристап и користење на медиумски и дигитални содржини. Податоците се користат за подобро разбирање на технолошкиот контекст во кој се одвива медиумската потрошувачка.

Тематската целина „*Неделна потрошувачка на медиуми*“ содржи прашања поврзани со времето што испитаниците го поминуваат неделно во користење различни видови медиуми и дигитални платформи. Целта е да се утврди интензитетот и структурата на неделната медиумска потрошувачка.

Тематската целина „*Платформи и содржини*“ содржи прашања за дигиталните платформи што најчесто ги користат испитаниците и типовите медиумски содржини што ги користат.

Тематската целина „*Содржини создадени од корисници и интеракција*“ има за цел да ги анализира формите на онлајн интеракција и степенот на учество на корисниците во создавањето и споделувањето на содржини во рамки на дигиталните платформи.

Тематската целина „Авторско право“ има за цел да го процени нивото на познавање и перцепција на авторското право во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи.

Во првата тематската целина „Демографија“ се вклучени следните прашања:

 Демографија				
Возраст*	Пол*	Ниво на образование*	Работен статус*	Град/населено место
18 - 24	М	Средно	Вработен/а	
25 - 34	Ж	Вишо/Високо	Невработен/а	
35 - 44	Друго	Магистер	Студент/ка	
45 - 54	Не сакам да одговорам	Докторски	Самовработен/а	
55 +		Друго	Друго	

Сите прашања со исклучок на прашањето град/населено место беа задолжителни за одговарање. Ова е со цел да се обезбеди заштита на анонимноста.

Во втората тематска целина „Пристап и уреди“ се вклучени следните прашања:

 Пристап и уреди			
Кој уред го користите најчесто?	Колку е стабилен вашиот интернет пристап?	Каде најчесто ги користите медиумите?	Користите ли мобилен интернет секојдневно?
Паметен телефон	Многу стабилен	Дома	Да Не Понекогаш
Лаптоп/PC	Стабилен	На работа	
Таблет	Понекогаш нестабилен	Во движење	
Smart TV	Често нестабилен	Јавни места	
Друго		Друго	

Сите прашања во втората тематска целина беа задолжителни за одговарање, со опција за избирање на само еден одговор.

Во третата тематска целина „Неделна потрошувачка на медиуми“ се вклучени следните прашања:

 Неделна потрошувачка на медиуми				
Колку часа дневно поминувате на интернет?	Колку часа неделно користите медиумска содржина онлајн?	Колку часа неделно гледате видеа (YouTube, TikTok, и друго)?	Колку часа неделно читате вести/статии?	Колку часа неделно слушате музика/подкасти?
<1	<5	<2	0 - 1	0
1 - 2	5 - 10	2 - 5	1 - 3	<2
2 - 3	10 - 15	5 - 10	3 - 5	2 - 5
3 - 4	15 - 20	10 - 15	5 - 7	5 - 10
4 - 6	20 - 30	>15	>7	>10
>6	>30			

Сите прашања во третата тематска целина беа задолжителни за одговарање, со опција за избирање на само еден одговор.

Во четвртата тематска целина „Платформи и содржини“ се вклучени следните прашања:

 Платформи и содржини				
Кои платформи ги користите најчесто?*	Кои типови содржини најчесто ги користите?*	Главна причина за користење на медиуми*	Колку често проверувате вести?*	Колку често гледате содржина препорачана од алгоритам?*
Facebook Instagram TikTok YouTube X LinkedIn Reddit Онлајн портали Апликации за размена на пораки (Viber, WhatsApp и сл.)	Вести Забава Образование Спорт Политика Култура Технологија	Информирање Релаксација Работа/учење Социјална поврзаност Навика	Повеќе пати дневно Еднаш дневно Неколку пати неделно Ретко Никогаш	Секогаш Често Понекогаш Ретко Никогаш

Сите прашања во четвртата тематска целина беа задолжителни за одговарање, со опција за избирање на повеќе одговори, и тоа: на првото прашања три одговори, на второто прашање два одговори, на третото прашање два одговори и четвртото и петтото прашање на по само еден одговор.

Во петтата тематска целина „Содржини создадени од корисници и интеракција“ се вклучени следните прашања:

 Содржини создадени од корисници и интеракција			
Вашата улога онлајн е најчесто:*	Колку често споделувате туѓа содржина?	Дали објавувате сопствени содржини?	Дали следите профили што реобјавуваат туѓи содржини?
Пасивен корисник Коментатор/споделувач Активен создавач на содржини	Дневно Неколку пати неделно Еднаш неделно Ретко Никогаш	Често Понекогаш Ретко Никогаш	Да Не Не сум сигурен/на

Сите прашања во петтата тематска целина беа задолжителни за одговарање, со опција за избирање на по само еден одговор.

Во шестата тематска целина „Авторско право“ се вклучени следните прашања:

 Авторско право			
Колку сте запознаени со основните правила за авторско право при онлајн користење на содржини?	Кога споделувате или преземате содржина, размислувате ли дали е заштитена со авторско право?	Колку често проверувате дали содржината што ја користите или споделувате има дозвола или лиценца (на пр. наведување извор, Creative Commons, дозвола за користење)?	Дали сметате дека постојната правна рамка на Европската унија за авторското право е соодветна на начинот на кој денес се користат дигиталните платформи?

Воопшто не	Воопшто не	Никогаш	Воопшто не е соодветна
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
Целосно сум запознаен/а	Секогаш	Секогаш	Целосно е соодветна

Сите прашања во шестата тематска целина беа задолжителни за одговарање, со опција за избирање на по само еден одговор.

Вкупен број на испитаници кои го одговориле прашалникот изнесува 55. Најголем број од испитаниците се на возраст од 25 до 34 години (41,8%), а потоа се лицата на возраст од 35 до 44 години (29,1%), што укажува дека најголемиот дел од примерокот го сочинуваат активни корисници на дигитални медиуми во работоспособна возраст. Значајно е да се напомене дека на прашалникот одговорице лица од сите понудени опции за возраст, освен од 18 до 24 години. Најголем дел од испитаниците се жени (65,5%), додека пак сите останати 19 испитаници (34,5%) се мажи. По однос на образованието, 33 испитаници (60%) се со завршено вишо/високо образование, 16 (29,1%) со завршени магистерски студии, 4 (7,3%) испитаници со завршено средно образование и 2 испитаници (3,6%) со завршени докторски студии. Најголем дел од испитаниците или 48 испитаници (87,3%) од 55 се вработени, а 3 (5,5%) се самовработени, а друго одговорице 4 испитаници или 7,3%.

Најголем дел од испитаниците или 47 (85,5%) најчесто користат паметен телефон, додека пак само 8 испитаници (14,5%) најчесто користат лаптоп/РС, што е во согласност со трендот на висока мобилна медиумска потрошувачка. Сепак, овие наоди се однесуваат на ограничен и нерепрезентативен примерок и не дозволуваат генерализација за пошироката популација.

Интернет пристапот според самооценката на испитаниците, е оценет за многу стабилен од најголем број на испитаниците и тоа 32 (58,2%), додека пак 21 (38,2%) го оцениле за стабилен и 2 испитаници (3,6%) за понекогаш нестабилен. Ова укажува дека во рамки на примерокот, техничките ограничувања не се доминантен фактор за користење на новите медиуми и дека инфраструктурата е многу стабилна и изложеноста на дигитални

содржини не е ограничена. Оттука, стабилниот интернет претставува предуслов за интензивна медиумска потрошувачка и континуирана изложеност на дигитални содржини преку платформите, што е релевантно за рамката на НЗ.

Од вкупно 55 испитаници, 40 испитаници (72,7%) одговориле дека најчесто дома ги користат медиумите, 10 (18,2%) на работа, 3 (5,5%) во движење, 1 (1,8%) на јавни места и 1 испитаник (1,8%) одговорил друго. Овој резултат покажува дека користењето на дигиталните медиумите најчесто се одвива во приватен контекст, а медиумската потрошувачка е рутинска и секојдневна. Ова е важно бидејќи користењето медиуми во приватен контекст сугерира почеста изложеност на неформални канали (социјални мрежи и реобјавувања), при што проверката на извор/лиценца не е секогаш систематска, што е конзистентно со наодот дека значаен дел од испитаниците воопшто не проверуваат дозвола или лиценца при користење/споделување содржини. Овој податок покажува дека авторското право „егзистира“ во приватниот простор, па оттука правната рамка мора да биде разбирлива за обичниот корисник, а не само за професионалците од оваа област. Ова дополнително ја поддржува хипотезата 3 за дисбалансот меѓу интензитетот на медиумската потрошувачка и нивото на свесност за авторското право. Како целина, користењето медиуми дома значи почеста интеракција со социјалните мрежи и платформи и подолги периоди на онлајн изложеност. Сите испитаници одговориле дека користат мобилен интернет секојдневно, што упатува на постојана онлајн присутност и честа интеракција со дигиталните платформи. Во комбинација со доминантното користење на социјални мрежи и алгоритамски препорачана содржина, ова сугерира повисока индиректна изложеност на реобјавени и содржини создадени од корисници (UGC) во рамки на платформскиот екосистем. Ова значи дека корисниците постојано дејствуваат во регулаторната средина и дека авторското право е постојана, но често неприметна норма, со што дополнително се поддржува хипотезата три. Овој заклучок се темели на индиректни индикатори за типот на изложеност и не вклучува директно мерење на конкретни форми на содржини создадени од корисници.

Најголем дел од испитаниците, 20 испитаници од 55 или 36,4% одговориле дека 2 до 3 часа дневно поминуваат на интернет. По 11 испитаници (20%) одговориле дека 3-4 и 4-6 часа дневно поминуваат на интернет, 7 (12,7%) испитаници поминуваат 1 до 2 часа на интернет, додека пак 6 испитаници (10,9%) поминуваат повеќе од 6 часа дневно. Интересно

е што ниту еден испитаник не одговорил дека поминува помалку од 1 час на интернет. Фактот што 100% од испитаниците поминуваат повеќе од 1 час дневно на интернет укажува дека станува збор за активни корисници на новите медиуми, со што колку повеќе време дневно поминуваат на интернет толку е поголема изложеноста на авторско-правни содржини и толку е поголема веројатноста за споделување на такви содржини без запазување на правилата. Долгото дневно време поминато на интернет не значи и голема свесност за авторското право. Овие резултати укажуваат дека интернетот претставува доминантен медиум во секојдневниот живот на испитаниците и создава услови за континуирана изложеност на содржини создадени од корисници, што е конзистентно со насоката на хипотезата 3 за дисбалансот меѓу интензитетот на медиумската потрошувачка и нивото на свесност за авторското право. Овој заклучок е конзистентен со наодот дека 43,6% од испитаниците воопшто не проверуваат лиценца/дозвола. Иако високата медиумска потрошувачка укажува на зголемена изложеност на дигитални содржини, истражувањето не овозможува утврдување на причинско-последична врска меѓу времето поминато онлајн и конкретните практики на користење авторски заштитени содржини.

Најголем број од испитаниците или 14 испитаници (25,5%) одговориле дека 5 до 10 часа неделно користат медиумска содржина онлајн. По 10 испитаници (18,2%) одговориле дека помалку од 5 часа, од 15 до 20 часа и од 20 до 30 часа користат медиумска содржина онлајн. Седум испитаници (12,7%) одговориле дека 10 до 15 часа неделно користат медиумска содржина онлајн, а 4 (7,3%) повеќе од 30 часа неделно. Овие податоци укажуваат дека 56,4% од испитаниците поминуваат повеќе од 10 часа неделно конзумирајќи медиумска содржина онлајн. Согласно и со претходните резултати наодот укажува дека медиумската потрошувачка онлајн е всушност редовна медиумска навика. Повторно и според овој податок, колку е повисока изложеноста во онлајн светот, толку корисниците повеќе се изложени на содржина создадена од корисници и се во допир со авторскоправната материја. Всушност, над четири петтини од испитаниците (45 од 55, или 81,8%) поминуваат повеќе од пет часа неделно користејќи онлајн медиумска содржина, што значи редовна медиумска изложеност. Високото неделно користење на медиумска содржина онлајн дополнително го актуелизира прашањето за ефективност на правната рамка и потребата од едукација и подигање на свеста на граѓаните за оваа материја. Овој податок претставува значаен индикатор во насока на поддршка на хипотезата 3.

Според одговорите на прашањето „Колку часа неделно гледате видео“, може да се заклучи дека гледањето видеото е значаен дел од медиумската потрошувачка на испитаниците. Во најголем процент, односно 17 испитаници (30,9%) одговориле дека гледаат видеа 2 до 5 часа неделно, 13 испитаници (23,6%) одговориле дека гледаат помалку од 2 часа неделно, 12 испитаници (21,8%) од 5 до 10 часа неделно, 7 испитаници (12,7%) повеќе од 15 часа неделно и 6 испитаници (10,9%) гледаат видеа од 10 до 15 часа неделно. Податоците покажуваат дека повеќе од 45% од испитаниците гледаат видеа повеќе од 5 часа неделно. Со оглед што поголемиот број на содржини се содржини создадени од корисници, изложеноста на содржина создадена од корисници е на умерен до висок интензитет, што сугерира умерен до повисок интензитет на изложеност на платформи каде UGC е доминантен формат (индиректно мерено), што е конзистентно со насоката на хипотезата 3.

На прашањето „Колку часа неделно читате вести/статии“, најголем дел од испитаниците или 20 испитаници (36,4%) одговориле дека 1 до 3 часа неделно читаат вести/статии. Дванаесет испитаници одговориле 3 до 5 часа (21,8%), по 9 испитаници (16,4%) одговориле од 0 до 1 час и од 5 до 7 часа, додека пак 5 испитаници (9,1%) одговориле дека повеќе од 7 часа неделно читаат вести/статии. Анализата на одговорите покажува дека вестите/статииите како медиумска содржина сè уште се консумираат, но во умерен интензитет, за разлика од видео содржините. Испитаниците преферираат дигитални видео содржини.

Од анализата на прашањето „Колку часа неделно слушате музика/подкасти?“, најголем број од испитаниците или 21 испитаник (38,2%) одговориле дека од 2 до 5 часа неделно слушаат музика/подкасти. Од 55 испитаници, 16 (29,1%) одговориле дека неделно слушаат повеќе од 10 часа, 11 испитаници (20%) помалку од два часа, 6 испитаници (10,9%) слушаат од пет до десет часа, додека пак само еден испитаник одговорил дека неделно воопшто не слуша музика/подкасти. Може да се заклучи дека музиката/подкастите се високо присутен формат на медиумска содржина и се дел од медиумските навики на испитаниците. Распределбата на интензитетот на слушање музика/подкасти укажува на извесна поларизација меѓу умерени и интензивни корисници, со што укажува на специфичноста на овие медиуми, како „позадински“ медиуми што овозможуваат паралелно извршување и на други активности. Овие резултати имаат значителна тежина за авторското право, бидејќи укажуваат на високо ниво на медиумска потрошувачка, односно постојана

употреба на авторски заштитени аудио дела. Оттука, се потенцира важноста од воспоставување на ефективен систем на рамнотежа меѓу креаторите и корисниците во дигиталниот простор. Овие резултати укажуваат на висока употреба на авторски заштитени аудио-визуелни содржини, но не овозможуваат прецизно разграничување меѓу лиценцирано, дозволено и потенцијално повредувачко користење.

Во тематска целината „Платформи и содржини“ се поставени вкупно пет прашања за дигиталните платформи што најчесто ги користат испитаниците, како и типовите медиумски содржини. На првото прашање „Кои платформи ги користите најчесто?“ испитаниците имаа можност да одберат три платформи. Резултатите укажуваат на изразена доминација на водечките социјални мрежи и апликациите за размена на пораки. Односно, 37 испитаници (67,3%) најчесто користат Facebook, што укажува на водечката улога на оваа социјална мрежа, како централно место за споделување содржини, комуникација и информирање. Потоа, следуваат апликациите за размена на пораки со 65,5% или 36 испитаници одговориле дека најчесто користат апликации од овој тип. Instagram е исто така високо позиционирана социјална мрежа, со 35 одговори (63,6%), што укажува на значајна застапеност на визуелните и кратки формати на содржини. Веднаш потоа, 34 испитаници (61,8%) одговориле дека користат YouTube, што исто така е висок процент по однос на претходните одговори. Ова укажува дека аудио-визуелните содржини се важен сегмент во неделната медиумска потрошувачка на испитаниците. Онлајн порталите ги користат само 9 испитаници (16,4%) што укажува на значително пониска застапеност, за разлика од социјалните мрежи. LinkedIn, TikTok, X и Reddit ги користат многу мал број на испитаници, односно LinkedIn само 7 (12,7%), TikTok само 5 (9,1%), X и Reddit ги користат по само еден испитаник (1,8%). Ниското користење на овие платформи може да се поврзе со нивната специфичност за целите за употреба или јазични бариери. Испитаниците паралелно користат различни дигитални канали и овој податок е особено релевантен бидејќи укажува дека авторски заштитените содржини се создаваат, шират и користат преку повеќе платформи со различни техники и регулаторни карактеристики, што дополнително ја усложнува авторскоправната заштита.

На прашањето „Кои типови содржини најчесто ги користите?“ испитаниците имаа можност да изберат два типа на содржини кои најчесто ги користат, со што се овозможува увид во нивните доминантни интереси и медиумски приоритети во дигиталниот простор.

Најголем дел од испитаниците или 35 испитаници одговориле дека најчесто користат вести, со што укажува дека дигиталните платформи се примарен извор на информирање за актуелните случувања. Втор најзастапен тип на содржини се забавните содржини, избрани од 30 испитаници (54,5%), додека пак содржините од областа на културата ги користат 14 испитаници (25,5%). Овие податоци укажуваат дека дигиталните медиуми за голем број на испитаници се користат како средство за информирање и забава, додека културните содржини заземаат забележливо, но значително помало место. Образовните и политичките содржини имаат подеднаква и ограничена застапеност - по 9 испитаници (16,4%) за секој од двата типа. Технолошките содржини се избрани од 8 испитаници (14,5%), што укажува на специфичен, но не доминантен интерес за оваа област. Најниска застапеност имаат спортските содржини, со 5 испитаници (9,1%), што може да се поврзе со карактеристиките на примерокот и индивидуалните интереси на испитаниците. Овие податоци се релевантни и од аспект на авторското право, бидејќи укажуваат дека корисниците најчесто доаѓаат во допир со авторски заштитени содржини од забавен и информативен карактер. Особено кај вестите е значајно прашањето на „регулација“ на ширењето, повторна употреба и трансформативното користење.

Резултатите од прашањето „Главна причина за користење на медиуми“ укажува дека главната причина за користење на медиумите кај огромното мнозинство, односно кај (85,5%) испитаници е информирањето. Ова укажува на силната перцепција на испитаниците за улогата медиумите како извор на информации. Значителен број, или 24 испитаници (43,6%) ги користат медиуми за релаксација, што ја нагласува нивната перцепција како средство за забава и одмор. Деветнаесет испитаници (34,5%) ги користат медиумите за работа/учење, што укажува на нивната силна функција во развојот на образованието и професионалниот развој и извршување на работни задачи. Додека пак, по само 10 испитаници (18,2%) одговориле дека главна причина за користење на медиумите им се социјалната поврзаност и навика. Ова укажува дека потрошувачката на медиумите е целно ориентирана, а не пасивна или како дел од навиката на испитаниците. Повторно, корисниците највеќе се соочуваат со авторско заштитени содржини со цел информирање, учење и работа, со што се потенцира важноста од јасно поставена регулаторна рамка за нивно користење.

На прашањето „Колку често проверувате вести?“, мнозинството од испитаниците или 30 испитаници (54,5%) одговориле дека повеќе пати дневно проверуваат вести, што укажува на фактот дека испитуваната група има високо ниво на информираност, и изложеност на информативни содржини. Дополнително, 14 испитаници (25,5%) само еднаш дневно проверуваат вести, или вкупно 80% од испитаниците најмалку еднаш дневно проверуваат вести, што укажува дека дигиталните медиуми се редовен извор на информации на испитуваната група. Многу мал дел од испитаниците ретко проверуваат вести или 6 испитаници (10,9%), додека пак неколку пати неделно само 5 испитаници (9,1%). Ниту еден испитаник не одговорил дека никогаш не проверува вести. Ова укажува на силно присуство на медиумски содржини од информативен карактер, односно не е изјавена изолација од вакви содржини во секојдневната интеракција со медиумите.

Резултатите од прашањето „Колку често гледате содржина препорачана од алгоритам?“ укажуваат на високо ниво на изложеност на алгоритми во медиумската потрошувачка на корисниците. Често и понекогаш гледаат по 19 испитаници (34,5%), што, заедно со еден испитаник (1,8%) кој одговорил „секогаш“, значи дека вкупно 70,9% редовно доаѓаат во допир со алгоритамски препорачана содржина.

Тринаесет испитаници (23,6%) изјавиле дека ретко гледаат содржина препорачана од алгоритам, додека пак многу мал процент или само три испитаници (5,5%) изјавиле дека никогаш не гледаат ваква содржина и само еден испитаник (1,8%) дека секогаш гледа. Овој наод е особено релевантен бидејќи се потенцира големата изложеност на алгоритамските препораки преку кои се постигнува поголема видливост и опфат на содржините, како и економска вредност на авторски заштитените содржини. Во тој контекст, резултатите ја нагласуваат важноста од регулаторни механизми кои ќе обезбедат транспарентност, пропорционалност и правна сигурност во функционирањето на алгоритамските системи, со цел да се спречи прекумерно влијание врз изборот на корисниците и пазарната позиција на креаторите. Ова е релевантно и за дискусијата во Поглавје 3, каде алгоритамските системи влијаат врз видливоста, монетизацијата и потенцијалното блокирање на содржините.

Во претпоследната тематска целина „*Содржини создадени од корисници и интеракција*“, се поставија четири прашања чија цел е да се анализираат формите на онлајн интеракција и степенот на учество на корисниците во создавањето и споделувањето на содржини во рамки на дигиталните платформи. Изложеноста на содржини создадени од

корисници во ова истражување се согледува индиректно, преку доминантното користење на социјални мрежи, следењето профили што реобјавуваат туѓи содржини и високата изложеност на алгоритамски препорачана содржина, а не преку директно мерење на фреквенцијата на содржини создадени од корисници. На првото прашање од оваа тематска целина „Вашата улога онлајн е најчесто“, најголем број од испитаниците или 48 (87,3%) одговориле пасивен корисник. Ова значи дека најголем број од испитаниците се идентификуваат како пасивни корисници, лице кои само консумираат информации и содржини, и кои не учествуваат во нивното создавање. Само четири испитаници (7,3%) се идентификуваат како коментатор/споделувач, додека пак три испитаници (5,5%) како активни создавачи на содржини. Овие податоци укажуваат дека многу мал број од примерокот имаат креативна улога во дигиталниот простор. Исто така, ова укажува дека фокусот сè уште е регулација на односот меѓу професионалните креатори на содржини и јавноста како поширок поим, со што се нагласува важноста од правна рамка која нема да создаде одвратувачки ефект на потенцијалните креатори на содржини во иднина.

Одговорите на прашањето „Колку често споделувате туѓа содржина“ укажуваат на ниско ниво на активна дистрибуција на содржини во дигиталниот простор. Триесет и шест испитаници (65,5%) од вкупно 55 одговориле дека ретко споделуваат туѓа содржина, а осум (14,5%) дека никогаш не споделуваат. Ова укажува дека кај мнозинството испитаници има пасивен однос кон дистрибуцијата на медиумски содржини. Мал дел од испитаниците или пет (9,1%) на дневна основа споделуваат содржини, четири (7,3%) неколку пати неделно и само два испитаници (3,6%) еднаш неделно споделуваат туѓа содржина. Анализата на ова прашање покажува дека иако дигиталните платформи овозможуваат лесно и брзо ширење на содржини, корисниците остануваат пасивни приматели на информации. Ова може да се поврзе со ограничен интерес за јавно изразување и со можеби правна несигурност која корисниците ја чувствуваат и отворање на прашањето на „ладен ефект“ (chilling effect).

На прашањето „Дали објавувате сопствени содржини“, повторно мнозинството од испитаниците или 20 испитаници (36,4%) одговориле дека ретко објавуваат сопствени содржини, а 19 (34,5%) дека понекогаш објавуваат сопствени содржини, што укажува на преовладувачки пасивната улога на корисниците, кои главно се приматели на информации, а не креатори. Само шест испитаници (10,9%) често споделуваат сопствени содржини, а 10 (18,2%) никогаш. Всушност, активното корисничко создавање на содржини не претставува

доминантна пракса, односно корисниците ретко ја преземаат улогата на активни креатори на содржини. Во тој контекст, правната рамка мора да биде доволно јасна и пропорционална за да не создава одвратувачки ефект врз корисниците кои би можеле да учествуваат во трансформативно и креативно користење на содржините.

На прашањето „Дали следите профили што реобјавуваат туѓи содржини?“, 27 испитаници (49,1%) одговориле дека следат такви профили. Петнаесет испитаници (27,3%) не се сигурни и тринаесет испитаници (23,6%) не следат профили што реобјавуваат туѓа содржина. Анализата на одговорите на прашањата покажува дека има голем број на испитаници кои не се воопшто свесни за потеклото и авторството на содржината. Оттука, може да се заклучи дека корисниците индиректно доаѓаат во допир со авторска содржина преку профили кои вршат повторна дистрибуција. Ова ја потенцира важноста од постоење на јасни правила за нагласување на авторството (изворот) и условите на користење. Следењето на вакви профили укажува за сложеноста на дигиталниот екосистем во кој границите на оригиналното создавање на содржини, повторната дистрибуција и пасивна консумација сè повеќе се замаглуваат.

Последната тематска целина е составена од сет на прашања кои директно се поставени за мерење на свесноста и знаењето на испитаниците за авторското право. Резултатите на првото прашање „Колку сте запознаени со основните правила за авторско право при онлајн користење на содржини“ укажуваат на умерена свесност на испитаниците за авторското право. Четиринаесет испитаници (25,5%) ја оцениле својата запознаеност со средна оценка. Клучен е податокот дека 22 испитаници, односно 40% од примерокот, ја оцениле својата запознаеност со најниските оценки 1 и 2, што укажува на недоволно познавање на правилата за авторско право при онлајн користење на содржини. Само седум испитаници (12,7%) ја оцениле својата запознаеност на највисоко ниво, што е многу низок број за разлика од вкупниот број на испитаници. Дванаесет испитаници (21,8%) ја оцениле својата запознаеност со оцена 4. Збирно, овој резултат укажува на потребата од зајакнати механизми за промоција на авторското право и правилата за користење на онлајн содржини, особено во дигиталниот контекст. Во овој контекст, резултатите укажуваат и на потребата од достапна и појасна правна рамка која ќе ја зајакне правната сигурност.

На второто прашање од оваа тематска целина, „Кога споделувате или преземате содржина, размислувате ли дали е заштитена со авторско право?“, најголем број од

испитаниците или 17 испитаници (30,9%) одговориле дека ретко или воопшто не водат сметка дали содржината е заштитена со авторско право. Дополнително, 15 испитаници (27,3%) одговориле дека секогаш водат сметка дали содржината е заштитена со авторско право, а 12 испитаници (21,8%) ја оцениле својата свесност со оцена 3. Шест испитаници (10,9%) ја оцениле својата свесност со оцена 4, додека пак пет испитаници (9,1%) со оцена 2. Вака добиените резултати укажуваат дека 40% од испитаниците (22 од 55) имаат ниско ниво на свесност (оцени 1 и 2) за заштитените содржини и авторското право, додека дополнителни 21,8% се на средно ниво. Ова е особено важно доколку се земе предвид високата фреквенција на користење на медиуми и следење на профили што реобјавуваат туѓи содржини.

На прашањето „Колку често проверувате дали содржината што ја користите или споделувате има дозвола и лиценца (на пр. наведување извор, Creative Commons, дозвола за користење)?“ мнозинството испитаници или 24 испитаници (43,6%) изјавиле дека воопшто не проверуваат. Ова укажува на ниското ниво на практична примена на авторскоправната свесност. Иако претходно, дел од испитаниците изјавија дека се запознаени со авторските правила, во пракса не ги применуваат, што се создава голем ризик од несвесни повреди на авторското право. Единаесет испитаници (20%) својата пракса на проверка ја оцениле со средна оцена 3, а по седум испитаници (12,7%) ја оцениле својата пракса со оцена два и оцена 5. Шест испитаници (10,9%) ја оцениле својата пракса со оцена четири. Ова значи дека само околу една четвртина од испитаниците имаат развиено пракса и навика за проверка на содржините, а над 76% од испитаниците ретко или повремено проверуваат дали содржината има дозвола или лиценца. Резултатите укажуваат дека декларативната изјава за запознаеност со авторскоправниот режим е поголем, за разлика од практичната примена. Се поставува прашањето дали се потребни поедноставни правила и решенија за регулирање на материјата кои ќе овозможат поефикасна рамнотежа меѓу заштитата на креаторите и интересите на јавноста. Исто така, потребно е зајакнување на механизмите за подигнување на свеста на корисниците за лиценците или правилата за наведување извор, што ќе ја зголеми правната сигурност и ќе ги поттикне корисниците од пасивни приматели на содржина да преминат во активни креатори или автори.

На последното прашање од прашалникот „Дали сметате дека постојната правна рамка на Европската унија за авторското право е соодветна на начинот на кој денес се

користат дигиталните платформи?“, најголем број од испитаниците или 21 испитаник (38,2%) одговориле со средна оцена 3. По еднаесет испитаници (20%) одговориле со најниска оцена 1, и оцена 2, што укажува на значителна критичка перцепција за правната рамка на ЕУ. Само седум испитаници (12,7%) ја оцениле правната рамка како соодветна со оцена 4, додека пак најмалку или пет испитаници (9,1%) ја оцениле како целосно соодветна. При толкувањето на овој наод мора да се земе предвид дека истиот прашалник покажува ниско до умерено ниво на познавање на авторскоправните правила кај значителен дел од испитаниците. Оттука, добиените оценки не треба да се читаат како информирана евалуација на конкретни одредби од правото на ЕУ, туку како индикатор за перцепција на нејасност и непредвидливост на правилата што само по себе е релевантно за Хипотезата 2. Овие резултати се особено значајни во контекст на утврдената висока медиумска потрошувачка во дигиталниот простор, малиот број на испитаници кои внимаваат на авторските правила при користење на содржини, малиот број на испитаници кои реобјавуваат содржини онлајн и големиот број на испитаници кои гледаат алгоритамски препорачана содржина. Во овој контекст, резултатите укажуваат на постоење на јаз меѓу нормативниот модел на авторското право и практичната примена, што ја потенцира можната потреба од промена на регулаторниот модел и унапредувањето на знаењето на граѓаните за оваа област.

Сумарно, резултатите од спроведениот прашалник за медиумските навики и користењето на дигитални платформи укажуваат на наоди релевантни за проверка и поддршка на хипотезата 3: Колку е поголема неделната потрошувачка на медиуми во дигиталната средина, толку е поголема изложеноста на содржини создадени од корисници, без пропорционално зголемување на свесноста за авторското право.

Резултатите покажуваат на висок интензитет на изложеност на дигитални платформи, доминација на мобилните телефони и домот како место на најчесто користење на дигиталните платформи. Интернетот се користи секојдневно, со што ниту еден испитаник не користи интернет помалку од еден час дневно. Медиумските содржини се консумираат секојдневно, особено во форма на аудио-визуелни содржини како музика и подкасти, каде во праксата дистрибуцијата на авторска содржина и заштитата е многу комплексна согласно правната анализата на законодавството на ЕУ.

Алгоритмите имаат значително влијание врз обликувањето на содржините што корисниците ќе ги гледаат според резултатите од нивната изложеност и реално користење. Исто така, социјалните мрежи и апликациите за размена на пораки доминираат во однос на другите платформи, што покажува дека информирањето се одвива преку платформски посредувани неформални канали, за разлика од традиционалните извори. Овој модел на користење најчесто значи дека содржините се повторно објавени, споделени или алгоритамски селектирани.

Клучниот податок е дека иако корисниците се високо изложени на медиумски содржини, тие сепак остануваат пасивни актери во дигиталната средина, односно ретко објавуваат свои содржини и ретко споделуваат туѓи содржини. Истовремено, пасивните корисници (испитаниците) следат профили кои повторно објавуваат (реобјавуваат) туѓи содржини, без голем процент на свесност за авторството. Високата изложеност на содржини препорачани од алгоритми и нивната гледаност значи дека платформите директно ги обликуваат медиумските навики на испитаниците, со што има директни импликации врз економската вредност на содржините.

Познавањето на авторското право останува декларативна изјава на испитаниците, а примената на правилата во пракса укажуваат на висок степен на несоодветна примена. Односно, мнозинството од испитаниците не проверуваат дозволи и лиценци, со што корисниците дејствуваат во дигиталниот простор без примена на авторските правила. Оттука, се поставува прашањето за јасноста на правилата, едукацијата и информираноста на граѓаните за авторското право и правната сигурност која ја поставува важечкиот правен систем. Затоа и ризикот од несвесни повреди е реален проблем.

Испитаниците ја перцепираат правната рамка за авторското право на ЕУ како нецелосно усогласена со дигиталната средина, исто како и нивото на нивната запознаеност со правилата, а при споделување на содржини не се води доволно грижа за заштитата на содржините. Резултатите од анализата на квантитативното истражување овозможуваат аргументиран заклучок дека постои јаз меѓу поставениот нормативен модел и праксата. Ова упатува на потребата да се подигне нивото на свесност на граѓаните за авторското право и сродните права, да се зголеми правната сигурност и да се направи подостапна и појасна правната рамка, што е конзистентно со хипотезата 3.

Конкретно, високата неделна и дневна изложеност на медиумски содржини, не значи зголемена авторскоправна свесност и навики за проверка. Зголемената медиумска потрошувачка ја зголемува изложеноста на повторно објавени содржини и алгоритамски содржини, без пропорционално зголемување на свеста за користење на правилата на авторското право и заштита на авторите од една страна и корисниците од друга страна.

4.3. Анализа на квалитативните наоди од интервјуата

Покрај квантитативната анализа се спроведе и квалитативна анализа преку полуструктурирани интервјуа со четири категории на лица – автори, носители на сродни права, уредници на медиуми и практичари од областа. Вкупниот бројот на испитаници е седум, од кои двајца автори, двајца уредници на медиуми, еден носител на сродно право и двајца експерти од областа на правото на интелектуална сопственост.

Интервјуата се спроведоа во мешан формат, во живо и онлајн, во согласност со можностите за спроведување на интервјуто со конкретните лица. За секоја категорија се изработија сет на прашања прилагодени на нивната професионална улога и релевантно искуство, со цел да се добијат подетални информации за практичната примена на авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми. Исто така, целта на интервјуата беше и мерење на нивните перцепции и критички осврт на примената на авторскоправната рамка, влијанието и нивото на предвидливост на правилата, како лица кои директно се засегнати во примената и заштитата.

Испитаниците се лица од Република Северна Македонија и нивниот избор е методолошки оправдан поради неколку причини. Прво, правото на ЕУ од областа на авторското право и сродните права е водечка правна рамка која има голем степен на влијание врз националните правни системи, особено на државите со статус кандидат за членство во ЕУ. Конкретно, Република Северна Македонија има обврска за усогласување на законодавството, а оваа област е дел од Кластер 2 - Внатрешен пазар (Поглавје 7 - Право на интелектуална сопственост) од преговарачката рамка за Северна Македонија. Испитаниците дејствуваат во практичниот контекст каде европските принципи се применуваат преку институционални практики и преку нивното секојдневно професионално постапување. Во оваа смисла, изборот на испитаници овозможува идентификација на потенцијалната неусогласеност на нормативните правила и европски принципи и нивната практична имплементација, што е од особена важност за проверка на поставените хипотези.

Интервјуата примарно се спроведени за анализа и проверка на хипотезата 1 и хипотезата 2. Во однос на хипотезата 1, интервјуата служат за индиректна емпирска проверка на јасноста, функционалноста и правната сигурност (предвидливоста) на

европската правна рамка. Ставовите на интервјуираните лица овозможува подлабок увид дали концептуалната поставеност овозможува практична применливост на правилата. Во однос на анализа и утврдување на хипотеза 2, оваа квалитативна анализа има директно и најголемо влијание. Со квалитативното истражување директно се утврдува перцепцијата на засегнатите страни за ефективноста на авторскоправната заштита, односно применливоста на правилата во пракса, како и причините за евентуалните неусогласувања. Хипотезата 3 се однесува на односот на потрошувачката на медиуми и свесноста за авторското право, па оттука, квантитативната анализа е директен инструмент за анализа и евентуална потврда на хипотезата. Меѓутоа, и интервјуата индиректно придонесуваат во дел од анализата на оваа хипотеза, но нивното влијание е секундарно.

Пред спроведувањето на интервјуата, лицата беа запознаени за целите на истражувањето, доброволноста на учеството, доверливоста на информациите и начинот на користење на податоците. Испитаниците се лица кои уживаат висока репутација во нашето општество, а нивната посветеност, професионалност и позитивен однос кон целокупниот процес беше на највисоко ниво. Пред почетокот на интервјуата кои се одржаа во живо испитаниците потпишаа изјава за согласност за учество во истражувањето, а оние кое се одржаа онлајн, изречита согласност се обезбеди преку електронска пошта. Во прилог на оваа докторска дисертација се доставени и записниците од сите седум интервјуа.

Квалитативните наоди од спроведените интервјуа се многу важни од аспект на согледување на искуствата, перцепцијата и ризиците со кои се соочуваат испитаниците во практичната примена, а се релевантни за темата на докторската дисертација.

Квалитативните наоди од полуструктурираните интервјуа овозможуваат длабинско разбирање на функционирањето на авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи, преку искуствата и ставовите на клучни актери кои директно учествуваат во создавањето, уредувањето, користењето и правната заштита на авторски и сродноправно заштитени содржини. Анализата на интервјуата покажува дека постои релативно високо ниво на концептуална согласност околу основните цели на авторското право, но и длабоки структурни разлики во начинот на кој овие правила се разбираат, применуваат и доживуваат во праксата.

Во однос на истражувачкото прашање, дали постојната правна рамка обезбедува соодветна и одржлива рамнотежа меѓу заштитата на носителите на права и слободите на

корисниците, резултатите од интервјуата укажуваат дека рамнотежата постои на нормативно ниво, но се нарушува во практичната примена, особено во дигиталната средина. Овој наод ја потврдува логиката на поставените хипотези и ја разјаснува нивната меѓусебна поврзаност.

Од аспект на авторите, интервјуата покажуваат дека тие генерално располагаат со солидно познавање на основните принципи на авторското право и сродните права, особено кога станува збор за сопствените морални и економски права. Сепак, авторите го доживуваат системот како формално воспоставен, но недоволно функционален во имплементацијата.

Иако законската рамка теоретски нуди заштита, во праксата таа ретко обезбедува навремена, ефективна и достапна правна заштита, особено за индивидуалните автори. Ова чувство на правна несигурност е дополнително засилено од перцепцијата дека државните институции не располагаат со јасни и превентивни механизми за спречување и санкционирање на повредите, туку реагираат доцна или воопшто не реагираат.

Брзината на онлајн дистрибуцијата, можноста која новите медиуми ја даваат за масовно и неконтролирано споделување, како и отсуството на ефективни филтри, создаваат чувство дека авторското дело лесно се „одвојува“ од авторот. Оттука, заштитата на правото се сведува на индивидуална борба, која бара финансиски ресурси, време и психолошка издржливост што многу автори не ги поседуваат. Истовремено, авторите изразуваат загриженост дека прекумерната или автоматизирана регулација, особено преку платформски механизми, може да создаде ризик од прекумерно ограничување на слободата на изразување, што укажува на потребата од внимателно калибриран регулаторен пристап.

Перспективата на уредниците и медиумските практичари ја надополнува оваа слика, но ја префрла тежишната точка од индивидуалната заштита кон системската нерамнотежа во медиумскиот екосистем.

Интервјуираните уредници нагласуваат дека професионалните медиуми, особено оние кои се занимаваат со истражувачко новинарство, функционираат во услови на зголемена претпазливост, развиени внатрешни правила и високи етички стандарди. Во тие рамки, авторското право и сродните права се третираат како составен дел од уредничката одговорност, а не како формална пречка.

Сепак, уредниците укажуваат дека ваквиот пристап ги става професионалните редакции во структурно понеповолна позиција во однос на голем број онлајн портали кои функционираат без вработени новинари, без внатрешни правила и без реална одговорност.

Масовното преземање на содржини, плагијатот и непочитувањето на изворите не се доживуваат како исклучок, туку како доминантна пракса. Во тој контекст, правната рамка не се доживува како рестриктивна, туку како недоволно применета како резултат на повеќе фактори.

Според уредниците, проблемот не е тоа што правото ја ограничува слободата на медиумите, туку тоа што неговото отсуство во пракса создава состојба во кој се наградуваат непрофесионалноста и правната неодговорност.

Особено значаен наод од интервјуата со уредници е улогата на дигиталните платформи, кои се доживуваат како де факто регулатори на медиумската содржина. Иако платформите формално се претставуваат како технички посредници, нивните алгоритми и правила за модерирање имаат директно влијание врз тоа кои содржини ќе бидат видливи, ограничени или отстранети. Уредниците укажуваат дека овие механизми често функционираат автоматизирано и без јасна разлика меѓу јавен интерес и формално прекршување, што создава дополнителен притисок врз уредничките одлуки и ја усложнува примената на исклучоците и ограничувањата.

Наодите од интервјуата со правните практичари ја систематизираат оваа емпириска слика и ја поставуваат во поширок правно-институционален контекст. Адвокатите укажуваат дека постои изразен јаз меѓу нормативната конструкција на авторското право и сродните права и нивната процесна изводливост во дигитална средина.

Иако законската рамка формално постои, таа е фрагментирана, недоволно операционализирана и проследена со отсуство на стабилна и конзистентна судска пракса. Ова резултира со ниска предвидливост на исходите од евентуални постапки и ја обесхрабрува правната заштита, особено кај индивидуалните автори.

Практичарите посебно ја нагласуваат сложеноста на доказната постапка во дигиталниот контекст: прашањата за тоа кој е носител на правото, кој е одговорен за повредата, против кого треба да се поведе постапка и каков доказ е доволен, често остануваат нејасни. Дополнително, иако платформите располагаат со механизми за пријавување и отстранување содржини, нивната ефикасност е ограничена поради можноста

за повторно прикачување, што ја релативизира заштитата и ја префрла тежината на континуиран мониторинг врз носителите на права.

Во однос на исклучоците и ограничувањата, интервјуата покажуваат дека тие се препознаваат како неопходен инструмент за заштита на правото на слобода на изразување, но истовремено претставуваат една од најпроблематичните области во практичната примена. Иако на нормативно ниво тие се релативно јасно дефинирани, во дигиталната средина нивната примена често зависи од субјективна проценка, што создава простор за злоупотреби.

Сите категории испитаници, без исклучок, укажуваат на ниското ниво на правна и медиумска писменост кај корисниците, но и кај дел од медиумските страни. Интернетот и социјалните мрежи сè почесто се доживуваат како простор во кој содржините се „јавно достапни“ и затоа слободни за користење, при што се губи разликата меѓу факт и авторско дело, како и меѓу дозволено користење и повреда на право. Оваа култура на преземање се идентификува како еден од клучните фактори што ја поткопуваат ефективностa на авторското право и сродните права во дигиталниот екосистем.

Во однос на сродните права, резултатите од спроведеното интервју укажуваат дека овие права и понатаму остануваат значително помалку видливи и помалку разбрани во споредба со авторското право. Иако испитаникот е професионално активен во музичката индустрија повеќе од една деценија и редовно ги користи современите дигитални платформи за дистрибуција на музички содржини, неговото разбирање на поимот „сродни права“ е ограничено и недоволно диференцирано од авторските права. Сродните права се перципираат на општо и интуитивно ниво, без јасна свест за нивната правна природа, обем и специфичните категории на носители.

Прашањата поврзани со правата на музичките изведувачи, продуцентите и радиодифузните организации најчесто се појавуваат индиректно, преку практики на користење аудиовизуелни содржини, содржини создадени од корисници и снимки од јавни настани, без јасно разбирање на правните последици што произлегуваат од таквото користење. Ова укажува дека сродните права ретко се препознаваат како автономен правен режим, туку се третираат како секундарен или подразбран елемент во поширокиот процес на дигитална дистрибуција на содржини.

Дополнително, интервјуто открива отсуство на свесност за постоењето на јасна разлика меѓу заштитата на авторите и заштитата на носителите на сродни права во онлајн средината. Испитаникот не препознава практични механизми кои би ја издвојувале позицијата на изведувачите и продуцентите од позицијата на авторите, што упатува на недоволна видливост на сродните права во рамки на дигиталните платформи. Оваа перцепција дополнително се засилува со ограниченото познавање на правната рамка на ЕУ и нејзината примена во националниот контекст.

Во практична смисла, интервјуираното лице - носител на сродни права нема директно искуство со неовластено користење на неговите изведби или фонограми, ниту со формални постапки за заштита на правата. Ова отсуство на практична интеракција со механизмите за спроведување на правата може да се толкува како резултат на ниската видливост на сродните права, но и како индикатор за ограничена информираност за достапните правни и технички инструменти за нивна заштита. Наместо тоа, доминира перцепцијата дека технолошките системи на платформите автоматски обезбедуваат одредено ниво на контрола, без јасна свест за правната логика што стои зад тие процеси.

Од аспект на рамнотежата меѓу заштитата на правата и слободата на корисниците, интервјуто укажува на чувство дека дигиталната средина овозможува широка и често неконтролирана употреба на музички содржини. Музиката се доживува како лесно достапна и употреблива без надоместок, што дополнително ја релативизира вредноста на сродните права и ја потиснува нивната правна функција. Ова е особено изразено во контекст на UGC, каде што корисниците, според перцепцијата на испитаникот, најчесто не се свесни дека нивната активност може да биде поврзана со повреда на авторски или сродни права.

На нормативно ниво, интервјуто укажува и на структурен јаз меѓу постојната регулатива и нејзината практична перцепција кај носителите на сродни права. Иако испитаникот не може да даде детална оценка за слабостите на регулативата на ЕУ, јасно го идентификува проблемот на нискиот финансиски надомест за изведувачите и авторите во дигиталната економија, особено во споредба со економската моќ на дигиталните платформи. Ова укажува дека прашањето на сродните права во дигиталната средина не се перципира првенствено како правно, туку како економско и структурно прашање.

Во целина, интервјуто со носител на сродни права потврдува дека сродните права и понатаму се маргинализирани во дигиталниот правен и практичен дискурс. Недоволната

информираност, ограничената практична примена и ниската свесност кај корисниците придонесуваат кон состојба во која сродните права постојат формално, но нивната реална улога во дигиталната средина останува нејасна и недоволно артикулирана.

Во рамките на интервјуата, еден од испитаниците експлицитно го отвора и прашањето на вештачката интелигенција како нов и сè поизразен предизвик за авторското право, особено во држави како Република Северна Македонија, каде регулаторната и институционалната подготвеност за ваквите технологии е ограничена. Според овој став, постојната авторскоправна рамка на национално и на европско ниво не нуди доволно јасни одговори во однос на користењето на авторски дела за тренирање на ВИ системи, генерирањето содржини со помош на ВИ и утврдувањето на авторството и одговорноста во вакви случаи.

Заеднички заклучок на испитаниците е дека европската перспектива претставува неопходна, но не и доволна основа за ефективна авторскоправна заштита. Без паралелно јакнење на институционалниот капацитет, правната и медиумската писменост, како и без навремено адресирање на новите технолошки предизвици, усогласувањето со правото на ЕУ останува ограничено на формално ниво. Ова е особено релевантно во претпристапниот контекст, каде одржливоста на реформите зависи од нивната реална применливост, а не само од нивната нормативна усогласеност.

Сумирано, квалитативните наоди од интервјуата јасно укажуваат дека постојната правна рамка за авторското право и сродните права е концептуално усогласена со дигиталната реалност, но не обезбедува јасен, предвидлив и ефективен регулаторен модел во пракса. Главниот предизвик не лежи во недостигот на норми, туку во нивната операционализација, институционална примена и усогласување со реалните практики на медиумите, платформите и корисниците.

Резултатите од спроведените интервјуа обезбедуваат силна емпириска поддршка за истражувачкото прашање и ги потврдуваат поставените хипотези, создавајќи цврста основа за препораките и идните насоки, но и заклучоците во завршниот дел од докторската дисертација.

Наодите од интервјуата укажуваат на јасна концептуална усогласеност на правната рамка со современите дигитални предизвици, што е во линија со Хипотезата 1, но истовремено и на изразен и системски јаз меѓу нормативното уредување и неговата

практична примена, што ја потврдува Хипотезата 2. Дополнително, интервјуата откриваат дека ниската свесност и правна писменост кај корисниците и дел од медиумските актери претставуваат еден од клучните фактори за нарушување на рамнотежата меѓу заштитата и слободата, што директно се поврзува со Хипотезата 3.

ПОГЛАВЈЕ 5. УТВРДЕНИ ПРАВНИ ПРАЗНИНИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ

Во ова поглавје подетално се идентификуваат правните празнини во постојната рамка на ЕУ за авторското право и сродните права во контекст на новите медиуми, со цел утврдување на елементите кои во спроведувањето на авторскоправната заштита создаваат правна несигурност и ризик од нарушување на рамнотежата меѓу заштитата на авторите и носителите на сродните правата и обезбедување на правото на слобода на изразување. Воедно, при утврдување на правните празнини земено се предвид принципите на функционирање на дигиталниот единствен пазар кои имаат додадена вредност во почитувањето на основните слободи на ЕУ.

Понатаму, преку компаративна анализа се прави илустративен осврт на законодавната авторскоправна рамка во САД, наспроти правото на ЕУ. Целта е да се согледа ефикасноста на практичната примена на правните правила, улогата на судовите во САД и принципите на кои се потпира авторскоправната заштита. Овие два модели значително се разликуваат во пристапот кон ограничувањата, каде карактеристичен правен институт во правото на САД е „праведната употреба“ (fair use). Од друга страна пак, преку нормативната анализа на правото во рамки на ЕУ се утврди дека ЕУ се потпира на затворен систем на законски утврдени исклучоци и ограничувања. Измената и прилагодувањето на авторскоправната рамка е динамичен процес со оглед на брзата експанзија на технологијата, па оттука значајно е да се согледаат принципите на функционирање на американскиот правен систем.

Конечно, врз основа на претходното истражување, детално се предложени препораки и идни насоки на развој за ефективна авторскоправна заштита. Препораките се категоризирани како краткорочни, среднорочни и долгорочни препораки согласно инструментите и активностите кои треба да се преземат за нивно реално остварување.

Ова поглавје е од значителна важност бидејќи може да придонесе кон научната дебата за креирање на јавниот и академски дискурс за унапредување на утврдените ризици и состојби.

5.1. Идентификувани правни празнини во постојната рамка на Европската унија

Правната рамка за авторското право и сродните права на ЕУ во контекст на новите медиуми и развојот на дигиталната средина е значително усогласена и обезбедува генерални правила и насоки кои го обликуваат „однесувањето“ на авторите, носителите на сродни права, платформите и корисниците во дигиталниот простор. Затоа, значаен чекор беше усвојувањето на DSM директивата во 2019 година од страна на Европскиот парламент и Советот на ЕУ.

Авторскоправната заштита, како што е анализирана во поглавјето 2, на ниво на ЕУ се обезбедува преку секундарното законодавство - директивите и меѓународните договори. Бернската конвенција е основниот меѓународен документ кој ја поставува основата за понатамошен развој на нормативната рамка за авторското право и сродните права во рамки на ЕУ. Значителни законодавни текстови во контекст на новите медиуми се InfoSoc директивата и DSM директивата. Меѓутоа, судската пракса на СПЕУ исто така е важен извор на правото во контекст на толкувањето, примената и оцена на валидноста на овие секундарни извори.

Со цел утврдување на поставеното истражувачко прашање и трите поставени хипотези, во претходните поглавја се направи детална нормативна анализа и се спроведе емпириско истражување. Во овој контекст, со анализата се утврдија недостатоци и правни празнини кои ја намалуваат предвидливоста и кохерентноста на примената на правните правила, и создаваат состојба на правна несигурност во дигиталниот простор.

Утврдените правни празнини создаваат ризик за ненамерни повреди на авторскоправната заштита, што може да доведат до неосвистување на правото на заштита на авторите и носителите на сродни права. Дополнително, ризиците може да доведат до прекумерна цензура како резултат на зголемената претпазливост на платформите, несигурност на корисникот во законитоста на активностите, загрозување на основните права и нарушување на економската позиција на авторите и носителите на сродни права и платформите. Од економски аспект, спроведувањето на авторското и сродните права има директно влијание врз нивото на пиратерија, пристапот до заштитените содржини и

пазарната рамнотежа, при што недоволната или прекумерната заштита може да резултира со негативни ефекти врз иновациите и економскиот развој (Stojkov et al., 2013).

Правната рамка на ЕУ има воспоставено сет на правила за однесувањето во дигиталната средина, но правната празнина е согледана во недостатокот од нивно поимно определување, прецизирање и еднаква примена во државите-членки на ЕУ. Всушност, има недоволна операционализација со што се создава јаз меѓу правната заштита и практичната примена во дигиталниот простор кој има изразен прекуграничен карактер.

Правните празнини се резултат и на несоодветното прилагодување на традиционалните правни концепти кон динамиката на новите медиуми. Како што истакнува Hugenholtz, европската рамка честопати воспоставува општи принципи и цели, но остава значителен простор за интерпретација и имплементација, што резултира со правна несигурност и нееднаква примена на правилата во прекуграничниот дигитален простор (Hugenholtz, 2019). Според Senftleben, клучен предизвик на правото на ЕУ во дигиталната средина е постоењето на регулаторни празнини кои се појавуваат токму во фазата на практична примена, особено кога спроведувањето на авторското право е делумно пренесено на приватни актери преку технички и алгоритамски механизми. Овие празнини, според авторот, ја поткопуваат правната сигурност и ја усложнуваат рамнотежата меѓу заштитата на правата и основните слободи (Senftleben, 2020).

Економската анализа на авторското право укажува дека заштитените содржини имаат карактеристики на јавно добро, при што прекумерната заштита може да доведе до ограничен пристап и значителни општествени трошоци, додека недоволната заштита резултира со намалени поттикнувања за креативно создавање (Stojkov, Naumovski, & Naumovski, 2013).

Во овој контекст, согласно нормативната анализа и емпириското истражување детектирани се вкупно шест правни празнини во важечката правна рамка на ЕУ кои создаваат висок степен на ризик за погрешна примена на правилата, одвратувачки ефект за корисниците и повреда на правата.

Првата правна празнина се однесува на *недоволната прецизност на законодавецот во нормативното утврдување на стандардите за дигиталните платформи*. Ова се однесува на воспоставените „отворени“ правни стандарди за дигиталните платформи кои

всушност претставуваат механизми за заштита на авторите и носителите на права во дигиталниот контекст.

Конкретно, членот 17(4) од DSM директивата ги утврдува стандардите за дигиталните платформи, преку кои дигиталните платформи може да избегнат одговорност доколку: докажале дека сториле „најдобри напори“ за добивање согласност, вложиле „најдобри напори“ во согласност со високи индустриски стандарди на професионална грижа, за спречување на ставање на располагање на конкретно идентификувани дела, и постапиле веднаш по приемот на известувањето, вклучително и со преземање на активности за спречување на повторно прикачување.

Конкретната правна празнина е дефинирањето/прецизирањето на стандардот “best efforts”. Што всушност значат „најдобри напори“, кои се „високите индустриски стандарди на професионална грижа“? Кои се минималните гаранции во исполнувањето на стандардите кои ќе создадат состојба на сигурност и извесност во постапувањето на платформите, но и на авторите и носителите на права? Дигиталната реалност е многу сложена, големината и обемот на содржини кои циркулираат на платформите се различни, како и алатките и филтрите кои ги применуваат.

Во праксата, платформите овие недоречености ги толкуваат преку склучување на договори со колективни организации и големи носители на права и воспоставување на технички алатки за *ex ante* идентификација на заштитени содржини. Сите платформи користат алатки за автоматско препознавање на содржини, која ја споредува содржината со референтните бази доставени од носители на права. Оттука, и Senftleben нагласува дека „best efforts“ е динамичен стандард, кој мора да се толкува во однос на технолошките можности и обемот на платформата, а не како обврска за апсолутна контрола (Senftleben, 2020). Ова го нагласува и Geiger, кој укажува дека член 17 се потпира на рамка која ја поврзува пропорционалноста со обемот на „best efforts“, што нужно создава правна несигурност и варијабилност при оценката што точно се бара од платформите во конкретни случаи (Geiger, 2020).

Правото на автентично дефинирање и толкување на поимите ѝ припаѓа на правната автономија на правото на ЕУ, бидејќи поимите како “best efforts” се автономни поими на правото на ЕУ и ниту државите-членки, ниту платформите имаат право да ги редефинираат суштински. Во овој случај може да се создаде ризик од неусогласеност со правото на ЕУ.

СПЕУ е единствениот орган кој има надлежност да даде автентично правно толкување (интерпретација) на поимите. Државите-членки смеат да ги доразработат правилата, без притоа да се косат со СПЕУ, и не смеат да ја нарушат рамнотежата, конкретно предвидена во членот 17(7) и (9). Од друга страна, платформите можат само да ја операционализираат оваа одредба, без да дефинираат, преку воведување на внатрешни механизми (алатки и процедури).

Поимот високи индустриски стандарди на професионална грижа не е дефиниран во Директивата, со што и тука се остава широк простор за интерпретација. Платформите сами по себе се разликуваат најпрвин по обемот и тоа на мали и големи платформи. Во пракса, високите индустриски стандарди на професионална грижа значат дека автоматското детектирање на авторско заштитена содржина не смее да биде само со примена на технологија, туку и со примена на човечки фактор како дел од ефективните гаранции, особено кај случаите како што се кратки извадоци, критика, пародија и пастиш. Ова го потврдува и СПЕУ со пресудата во случајот *Republic of Poland v European Parliament and Council*, во која утврди дека автоматските филтри се дозволени само ако се придружени со ефективни гаранции (Court of Justice of the European Union, 2022).

Со цел намалување на утврдената правна празнина од страна на засегнатите страни, ЕК во 2021 година усвои помошен инструмент за примена на членот 17 – „Насоки за примена на членот 17“ со карактер на меко право, најпрвин насочен за државите-членки за да им помогне во процесот на транспонирање на Директивата во националните законодавства (European Commission, 2021).

Во овој контекст, Насоките појаснуваат дека обврската за „најдобри напори“ е обврска за платформите да вложат пропорционални и разумни напори со цел да се минимизира ризикот од повреда на авторските и сродните права. Конкретно, платформите треба да вложат разумни мерки во рамки на своите капацитети. При оценката дали платформите вложили „најдобри напори“ се зема предвид големината на платформата, достапноста, економскиот капацитет, техничките средства за препознавање на содржини и природата на платформата. ЕК упатува дека централниот критериум за оцена е пропорционалноста, а примената на членот 17 мора да обезбеди рамнотежа меѓу ефективната заштита на авторските и сродните права и заштита на основните права, како што е правото на слобода на изразување. Од ова произлегува дека еден и единствен

технички стандард не е соодветен за сите платформи, и во овој контекст се остава на слободата на платформите преку внатрешни правила да утврдат кој стандард за нив е најсоодветен за обезбедување на ефективна заштита.

Насоките, исто така ја појаснуваат и забраната на обврската за надзор. ЕК нагласува дека со цел обезбедување на предвремена сигурност, платформите не смеат да вршат надзор врз корисничките содржини. Исто така, СПЕУ во својата судска пракса постојано укажува дека автоматизираното следење на содржини носи голем ризик за цензура. За прв пат, Судот, во пресудата *Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)* (C-70/10) од 24 ноември 2011 година, експлицитно утврди дека барањето на националниот суд до интернет-провајдерот Scarlet да воспостави систем за филтрирање на сите електронски комуникации на своите корисници, со цел превентивно спречување на повреди на авторското право е воспоставување на општа обврска за надзор (Court of Justice of the European Union, 2011).

Забраната за наметнување општа обврска за надзор првично беше утврдена со членот 15 од Директива 2000/31/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 8 јуни 2000 година за одредени правни аспекти на услугите на информатичкото општество, особено електронската трговија, на внатрешниот пазар. Со стапувањето во примена на Актот за дигитални услуги, членовите 12–15 од таа директива се избришани (член 89 од Регулатива (ЕУ) 2022/2065), а забраната за општа обврска за надзор денес е содржана во членот 8 од DSA. Оваа мерка би довела до нарушување на рамнотежата со основните права, конкретно правото на слобода на изразување и правото на заштита на личните податоци, загарантирани со CFR.

Недоволната прецизност на правните стандарди создава неколку клучни последици, меѓу која е и правната несигурност на корисниците и носителите на права. Различни платформи применуваат различни правила (алатки, процедури за жалба, прагови за толеранција) што *de facto* значи различен исход за исти реални ситуации. Од друга страна, платформите заради страв од одговорност може да применуваат построги превентивни мерки, па што доведува до прекумерно блокирање на содржините.

Во услови на брза експанзија на новите медиуми и зголемената употреба на алгоритмите, отсуството на минимални и унифицирани техничко-правни услови се одразува на зголемување на правната празнина и несигурност по постапувањето.

Утврдената недоволна прецизност на стандардот „најдобри напори“ и поврзаните индустриски стандарди на професионална грижа ја потврдува Хипотезата 1, според која постојната правна рамка на ЕУ, иако концептуално усогласена со дигиталната реалност, не обезбедува доволно јасен и предвидлив регулаторен модел за дигиталните платформи. Истовремено, варијабилната примена на овие стандарди во праксата, преку различни технички и организациски решенија на платформите, укажува на постоење на јаз меѓу нормативно утврдената заштита и нејзината практична имплементација, што е во директна поврзаност со Хипотезата 2.

Втората правна празнина е *ризикот од прекумерно блокирање кое води до нарушувањето на рамнотежата меѓу заштитата на правата на авторите и носителите на правата и слободите на корисниците*. Овој ризик произлегува од практичната примена на членот 17 од DSM директивата.

Во текстот на DSM директивата, конкретно во членот 17(7) експлицитно се наведува дека примената на мерките за заштита на авторското право не смее да резултира со спречување на легитимни употреби, вклучувајќи ги и кратките извадоци. Со ова, законодавецот јасно ја предвидел рамнотежата која мора да се запази, преку почитување на основните права.

Во пракса, платформите користат автоматизирани технички решенија за препознавање на содржини, кои функционираат преку однапред утврдени и поставени параметри. Со цел намалување на одговорноста платформите често пристапуваат кон моделот на превентивна рестрикција која блокира содржини со случаи на сомнеж. Овој ризик е препознаен и од СПЕУ во пресудата *Poland v Parliament and Council (C-401/19)*.

СПЕУ, со цел заштита на правото загарантирано со член 11 од CFR, утврди дека платформите не смеат автоматски да блокираат содржини за кои не е очигледно дека се незаконски, како и дека мора да се обезбедат соодветни механизми за исправка на погрешните одлуки за блокирање. Всушност, Судот со пресудата признава дека имплементацијата на членот 17 може да доведе до прекумерно блокирање на законски содржини и да ја наруши рамнотежата со правото на слобода на изразување.

За оваа цел, Комисијата во документот „Насоки за примена на членот 17“ се обидува да ја појасни примената со цел намалување на појавата на потенцијалниот ризик. ЕК утврдува дека автоматизираниите алатки не треба да бидат единственото средство за

утврдување на законитоста на содржината. Односно, потребна е и човечка интервенција во случаите како што се кратки извадоци и цитати. Оттука, исклучоците и ограничувањата не треба да се блокираат автоматски во процесот на прикачување, туку потребна е проценка од страна на човечки фактор. Потребно е да постојат аларми во самите автоматски филтри кои ќе алармираат за ваквиот тип на содржини, по што ќе биде потребна човечка интервенција.

Алгоритмите не можат сами по себе да го оценат контекстот и законската можност, туку само техничката спецификација на содржините. Доколку содржината сепак е блокирана ex ante, тогаш платформите е потребно да имаат механизми за брза и ефективна жалба од страна на корисникот. Одлуката по жалбата потребно е да биде донесена од страна на човечки фактор. ЕК, во Насоките јасно наведува дека автоматизирани филтри не смеат да одлучуваат по исклучоците како главен фактор, туку се применуваат како помошна алатка. Автоматското блокирање е дозволено кога незаконитоста е очигледна.

Правната празнина се согледува во тоа што во пракса платформите прво блокираат, потоа дозволуваат жалба. За ова говори и начинот на функционирање на ContentID, со што прво содржината се ограничува или блокира, а потоа се користи механизмот на жалба. Иако членот 17(9) предвидува механизам за жалба, жалбата за правен лек не е доволно прецизирана и зависи од брзината на платформите, практично од нивната „посветеност и волја“.

Недоволна прецизираност има во рокот на постапување, формата на одлуките и последиците од одложено постапување од страна на платформите. Оваа слобода е оставена на волјата и внатрешните правила на платформите и националните законодавства на државите-членки чии решенија се разликуваат. Оттука, и покрај нормативното уредување на рамнотежата меѓу заштитата на правата на авторите и правото на слобода на изразување на корисниците, практичната примена на членот 17 покажува дека отсуството од постоење на унифицирани стандарди за жалбените постапки и автоматското филтрирање на содржини создава состојба на прекумерно блокирање на законски содржини.

Оваа состојба ја потврдува хипотезата 1, според која постојната правна рамка на ЕУ е концептуално усогласена со дигиталниот контекст, но не обезбедува доволно јасен и предвидлив регулаторен модел за практична примена, особено во однос на автоматизираното модерирање на содржини.

Истовремено, ризикот од прекумерно блокирање ја потврдува и хипотезата 2, бидејќи укажува на постоење на значителен јаз меѓу нормативно утврдената заштита и гаранциите за законско користење на содржини, и практичната примена на овие правила од страна на дигиталните платформи, што резултира со правна несигурност за корисниците и креаторите.

Третата утврдена правна празнина е *недоволна операционализација на исклучоците и ограничувањата во автоматизираната дигитална средина*. Исклучоците и ограничувањата се многу важни во дигиталниот контекст, со појавата на новите медиуми. Овие механизми не се однесуваат исклучиво на авторските права, туку соодветно се применуваат и на сродните права, имајќи предвид дека автоматизирани системи не прават разлика меѓу различните категории на заштитени предмети. Тие овозможуваат одржување на рамнотежата во авторскоправната заштита и заштитата на основните права и обезбедуваат процесни гаранции за корисниците за законитоста на нивната содржина.

Исклучоците и ограничувањата се регулирани во InfoSoc директивата, а понатаму пренесени во DSM директивата, но без притоа да се обезбедат насоки за нивна примена во автоматизираната дигитална средина. Алгоритмите за препознавање на содржина функционираат врз основа на техничка спецификација кои не можат да го оценат контекстот, и затоа е потребна човечка интервенција. Како резултат на ова, одлуките дали содржината е дозволена се носат *ex ante*, а корисниците ретроактивно ја докажуваат законитоста преку употреба на жалбата како механизам за правна заштита.

СПЕУ, јасно во пресудата *Poland v Parliament and Council (C-401/19)* утврди дека автоматизираното блокирање на содржини кои спаѓаат во исклучоците и ограничувањата носат ризик од нарушување на рамнотежата. Платформите не смеат да блокираат содржини за кои не е јасно и очигледно дека се незаконски. Иако судот и законодавството на ЕУ утврдуваат дека платформите не смеат да блокираат вакви содржини, сепак не се понудени основни техничко-правни механизми што би го спречило ова во пракса.

Платформите сè уште блокираат и ограничуваат содржини од овој тип, а токму тука се согледува правната празнина. Јадрото на проблемот е тоа што СПЕУ вели не смеат, а не пропишува правила како да се дизајнира алгоритмот, кога треба да има човечка интервенција и не пропишува стандарди. Платформите се во состојба на притисок од одговорноста спрема авторите и носителите на права и ризик од повреда на правата на

корисниците. Оваа граница единствено може да ја операционализира Европскиот парламент и Советот со јасни процедури и правила. Во овој случај законодавецот не ја доразработил правната граница која Судот ја признава.

ЕК може да помогне во операционализацијата преку предлагање на правила, но тие се во форма на меко право и не се обврзувачки за државите-членки и за платформите. Националните законодавства можат да воведат процесни гаранции, но тие важат на територијата на државата, и најчесто се разликуваат согласно националниот правен систем. Како што укажува Husoves, проблемот не лежи во формалното признавање на исклучоците, туку во нивната примена во автоматизирани системи, каде што алгоритмите не се способни да ја оценат контекстуалната дозволеност на употребата, што води кон системски ризик од прекумерни ограничувања (Husoves, 2023).

Во овој контекст, утврдената недоволна операционализација на исклучоците и ограничувањата ја потврдува Хипотезата 1, според која постојната правна рамка на ЕУ е концептуално усогласена со дигиталната реалност, но не обезбедува доволно јасен и предвидлив регулаторен модел за практична примена во автоматизирана средина.

Истовремено, оваа правна празнина е во директна поврзаност со Хипотезата 2, бидејќи покажува дека постои значителен јаз меѓу нормативно утврдената дозволеност на одредени форми на користење и практичната перцепција и искуство на корисниците и креаторите, кои во реалноста се соочуваат со автоматско блокирање и правна несигурност.

Четвртата утврдена правна празнина е *приватното нормирање или de facto регулација од страна на дигиталните платформи преку условите за користење*. ЕУ преку законодавството креира правила на однесување кои е потребно да се почитуваат од сите засегнати страни. Праксата покажува дека конкретно платформите донесуваат свои внатрешни правила и користат алгоритми при донесувањето на одлуки. Односно, платформите одлучуваат што ќе биде дозволено, поради тоа што законодавството на ЕУ не управува со секојдневната работа на платформите, а платформите мора секојдневно и масовно да одлучуваат за милиони содржини.

Корисниците при користење на дигиталните платформи склучуваат договори директно со платформите преку „Условите за користење“ кои ги креираат платформите. Условите за користење постојат од причина што законите се општи и не креираат точни и прецизни правила, како на пример какво однесување е точно дозволено и кога.

Воедно, поради големината, фреквенцијата и опсегот, платформите користат алгоритми за препознавање на содржини, споредување и блокирање, бидејќи не е возможно човекот да ги контролира сите содржини во дигиталниот простор. Важно е да се истакне дека алгоритмите се развиени и прилагодени на самите платформи и не постои еден унифициран „посакуван и идеален“ модел на алгоритам кој ќе обезбеди ефективна авторскоправна заштита.

Исто така, платформите сами ги уредуваат правилата на жалбената постапка, и оттука секоја платформа може да има дизајнирано различна процедура на жалба. Правото на ЕУ ова го дозволува, бидејќи обврската за допрецизирање на правилата ја пренесува на платформите. Ова може да биде и сива зона, бидејќи од една страна платформите имаат индиректна обврска (доколку сакаат да функционираат на законит начин) да создадат свои правила, и на тој начин да одлучуваат. Затоа, корисникот првенствено се соочува со правилата на платформите, а не со законодавството на ЕУ. Ова е всушност *de facto* приватно нормирање од страна на платформите.

Алгоритмот при прикачување на одредена содржина детектира дека има „поклопување“ со авторски заштитено дело и прикачената содржина ја блокира или монетизира во корист на носителот на правата. По овие активности, корисникот има право на жалба, дури и ако содржината е цитат. Приватното нормирање не е незаконито, туку во конкретниот случај е проблематично решение. Проблем произлегува во практичната примена на правилата кои во дигиталниот контекст ги поставуваат платформите. Условите за користење постојат поради тоа што законодавната рамка е многу општа, а за регулирањето на сложените односи потребни се специфични правила на однесување.

Алгоритмите се прилагодени согласно специфичноста на платформата, со цел да одговараат на нејзиниот обем, цел и природа, со што не постои еден унифициран модел кој би понудил ефективна авторскоправна заштита. Во праксата, случаите на автоматско блокирање на содржини кои се всушност законити и правото на жалба *ex post*, создаваат правна несигурност и одвратувачки ефект врз корисниците.

Оваа состојба ја потврдува Хипотезата 1, според која постојната правна рамка на ЕУ е концептуално усогласена со дигиталниот контекст, но не обезбедува јасен и предвидлив регулаторен модел, при што значителен дел од нормативната конкретизација *de facto* се пренесува на дигиталните платформи.

Истовремено, ваквото приватно нормирање ја потврдува и Хипотезата 2, бидејќи укажува на јасен јаз меѓу нормативно утврдената заштита на авторските и сродните права во правото на ЕУ и практичната примена на тие правила од страна на платформите, како што ја доживуваат корисниците и креаторите во секојдневното користење на дигиталните услуги.

Петтата утврдена правна празнина е *дискрепанцата меѓу воспоставената нормативна заштита на авторското право и сродните права и нивото на свесност на корисниците*. За утврдување на оваа правна празнина покрај деск истражувањето, емпириските наоди беа од големо значење.

Во пракса ефикасноста на правна рамка за авторското право и сродните права, не мора да значи и ефикасна примена и разбирливост на правните норми од страна на засегнатите страни. Во 2023 година, од страна на IPSOS за потребите на Канцеларија за интелектуална сопственост на Европската унија е спроведено големо истражување “European Citizens and Intellectual Property: Perception, Awareness and Behaviour (2023)”. Во истражувањето учествувале 25.824 жители од сите 27 држави-членки на ЕУ. Наодите од истражувањето покажуваат дека 83% од интервјуираните лица изјавиле дека имаат многу добро или релативно добро разбирање на поимот интелектуална сопственост, во кој влегува и авторското право и сродните права. Во извештајот се забележува дека граѓаните на ЕУ често не се сигурни за законитоста на онлајн изворите што ги користат. Конкретно, оние кои пристапиле до онлајн содржини во 2022 година, од нив 41% се запрашале дали изворот што го користеле бил законит или не. Оние кои изјавиле дека намерно користеле нелегални извори за пристап до содржини почесто се запрашувале за законитоста на изворот, во споредба со оние кои користеле исклучиво платени и легални извори – 53 % наспроти 36%. Повисокиот процент кај корисниците на нелегални извори не е изненадувачки, бидејќи тие, по дефиниција, почесто доаѓаат во контакт со нелегални извори и, следствено, почесто се соочуваат со извори чиј правен статус не им е јасен. Сепак, најголемиот дел од лицата кои се запрашале дали изворот што го користеле бил законит, изјавиле дека дополнително ја провериле законитоста на изворите – 67 % наведуваат дека го сториле тоа во последните 12 месеци (European Union Intellectual Property Office [EUIPO], 2023). Извештајот ја потврдува утврдената правна празнина, односно дека луѓето на прв поглед имаат перцепција дека имаат познавање од областа на интелектуалната сопственост,

но во практичната примена се соочуваат со нејаснотии. Односно, се создава проблем во практичната примена на правните правила во реалната средина.

Една од главните цели на правото на ЕУ е воспоставување на рамнотежа меѓу заштитата на носителите на права и правата на корисниците. Во овој систем на обезбедување на рамнотежа многу важни се и исклучоците и ограничувањата, како гаранции за обезбедување на утврдената рамнотежа. Сепак, емпириските податоци покажуваат дека корисниците најчесто и не се свесни за овие гаранции, односно не прават разлика меѓу дозволено користење и авторскоправна повреда. Исто така, фактот дека во пракса, дигиталните платформи се тие што преку свои внатрешни правила и технички спецификации го обликуваат однесувањето на корисниците.

Корисниците најпрвин се соочуваат со правилата на платформите, а не со јавното право. Затоа и авторското право, понекогаш граѓаните го восприемаат како нестабилен систем, како систем кој зависи од внатрешните правила на платформите. Повторно, може да се утврди дека авторскоправната писменост на граѓаните е на ниво кое не соодветствува на сложеноста на правото на ЕУ и сложеноста на функционирањето на новите медиуми.

Како што укажува Husoves, дури и најпрецизните авторскоправни правила имаат ограничен ефект доколку корисниците не можат да ги предвидат последиците од своето однесување или ако перципираат дека одлуките се донесуваат врз основа на интерни политики на платформите, а не врз основа на правото (Husoves, 2023). Поради неизвесноста, која се должи во голема мера од суштинското непознавање на правилата за авторскоправна заштита, корисниците се воздржуваат од легитимна употреба, со што се создава и тој „ладен ефект“.

Исто така, ненамерните повреди се многу чести, за што повторно може да се заклучи дека еден од факторите кои влијаат е ограничената ефективност на правото, што значи дека правните правила постојат, но поради недоволно познавање и едукација на граѓаните (правна писменост) не успева да ја оствари својата цел. Овие наоди дополнително се потврдуваат и преку спроведеното квалитативно истражување. Во интервјуата со уредници, автори, носители на сродни права и правни експерти, сите соговорници укажаа дека корисниците често немаат јасна претстава за тоа кога користењето на содржини е дозволено, а кога претставува повреда на авторското или сродните права. Особено е нагласено дека корисниците ги изедначуваат правилата на платформите со правото, при

што одлуките за дозволеност или забрана на содржини најчесто се перципираат како резултат на „алгоритамски правила“, а не како примена на конкретни правни норми. Ова создава чувство на правна несигурност и недоверба во предвидливоста на авторскоправната заштита. Ова тврдење е утврдено и во Извештајот на Канцеларија за интелектуална сопственост на Европската унија. Воедно, емпириските податоци укажуваат дека зголемената изложеност на содржини создадени од корисници содржини и „масовната“ употреба на дигиталните платформи не е проследено со соодветно зголемување на свесноста за авторското право, што ја потврдува и Хипотезата 3 за отсуство на пропорционалната поврзаност меѓу интензитетот на користење на дигиталните медиуми и нивото на правна писменост на корисниците.

Утврдувањето на правната рамка во оваа област, по автоматизам не значи правилна примена или јасно разбирливи правила за корисниците. Оваа правна празнина несомнено води кон потребата од поголема операционализација на утврдената рамнотежа, која се постигнува со зголемување на правната писменост на граѓаните преку кампањи и кратки и јасни едукативни материјали, како и зголемување на комуникацијата на јасен и разбирлив јазик.

Утврдената дискрепанца меѓу нормативно воспоставената заштита на авторското право и сродните права и нивото на свесност и разбирање кај корисниците директно ја потврдува Хипотезата 2, според која постои значителен јаз меѓу правната рамка и реалната перцепција и однесување на корисниците во дигиталната средина. Иако правните правила формално обезбедуваат механизми за рамнотежа, исклучоци и процесни гаранции, нивната сложеност и недоволна комуникација кон јавноста резултираат со правна несигурност и одвратувачки ефект врз легитимното користење на содржини.

Шестата утврдена правна празнина е *нееднаква национална имплементација на DSM директивата*. Конкретно, членот 17 остава голема слобода на државите во неговата имплементација. Како резултат на националните карактеристики на правните системи на државите-членки, тие имаат различен пристап во имплементацијата на Директивата.

Како што беше анализирано, државите-членки различно пристапуваат кон дефинирањето на обврските на платформите, улогата на човечката интервенција, жалбените постапки, процесните гаранции за корисниците и степенот на интервенција на автоматизирани алатки. На пример, Германија е земја која има воведено построги

правила, односно поголема уреденост на предвидливоста на однесувањето на засегнатите страни, додека пак Холандија остава поголем простор на слобода на платформите.

Повисокиот степен на уредност може да значи и поголема правна сигурност за корисниците, но пак ваквиот пристап на Германија подлежи на критики од научните кругови по однос на можното навлегување во основните правила на функционирањето на ЕУ. Од друга страна, системот на Холандија кој на прв поглед изгледа минималистички по однос на регулацијата, може да создаде правна несигурност и одвратувачки ефект кај корисниците, бидејќи најчесто не се сигурни што е законито однесување во оваа смисла. Главниот проблем е што исто корисничко однесување може да биде законито во една држава, додека пак ограничено или санкционирано во друга држава. Конкретно, во Германија преку донесувањето на UrhDaG вовеле *ex ante* заштита за одредени категории кои не смеат да се блокираат однапред. Потребно е кумулативно исполнување на пропишаните услови, и тоа: некомерцијална употреба, содржината е комбинирана со сопствена содржина и исполнување на еден од поставените квантитативни прагови. Во холандското законодавство само е транспонирана Директивата и нема пропишани детални правила за однесувањето на засегнатите страни. Корисникот е заштитен *ex post*, односно преку жалба.

Фрагментирана имплементација на Директивата создава ризик за функционирањето на Единствениот дигитален пазар, чиј основен принцип е еднакви услови на дејствување. Постоењето на различни национални решенија создава структурна правна празнина која не влијае само на авторите, платформите и корисниците, туку и на ефикасноста на европската рамка во оваа смисла.

Оваа правна празнина директно ја потврдува Хипотезата 1, според која постојната правна рамка на ЕУ за авторското право и сродните права е концептуално усогласена со дигиталниот контекст, но не обезбедува целосно јасен и предвидлив регулаторен модел за дигиталните платформи. Иако членот 17 од DSM директивата воспоставува заеднички нормативни цели и стандарди, оставениот простор за национална имплементација резултира со различни практични решенија, што ја намалува кохерентноста и предвидливоста на примената на правото во прекуграничниот дигитален простор.

Воедно, нееднаквата национална имплементација придонесува кон продлабочување на јазот меѓу нормативната заштита и реалната правна сигурност на корисниците, со што

дополнително се потврдува Хипотезата 2. Корисниците, платформите и носителите на права се соочуваат со различни стандарди на дозволено и недозволено однесување во зависност од националниот правен систем, што ја нарушува можноста за предвидување на правните последици и ја засилува правната несигурност во дигиталната средина.

5.2. Компаративен осврт: Европска унија и САД

Во контекст на анализата на политиките на ЕУ за авторското право и сродните права и новите медиуми, како и утврдувањето на постоечките правните празнини, со цел обезбедување на компаративен преглед кратко ќе се анализира политиката на САД во однос на предметното прашање.

Историски, првиот федерален закон за авторското право е донесен во 1790 година, веднаш по усвојувањето на Уставот на САД. Карактеристично за овој закон е тоа што основната цел на авторското право не е заштитата на авторот како носител на моралното право, туку за остварување на поширока цел – поттикнување на развојот на науката и уметностите. Оваа цел е директно и јасно утврдена во Уставот на САД и тоа во член 1, секција 8, клаузула 8. Преку оваа одредба, Уставот ја делегира законодавната власт на Конгресот да носи закони за авторското право, да одреди колкав е опсегот и времетраењето на заштитата, и да воспостави ограничувања.

Во правниот систем на САД, авторското право е средство за поттикнување на науката и уметностите, а не цел сама по себе. Всушност, овде е и главната разлика во однос на европското право, каде авторското право во Европа се третира како продолжение на личноста на авторот.

Во 1909 година е донесен нов закон - Copyright Act of 1909 (United States Congress, 1909) кој со оглед на контекстот кога е донесен сè уште се фокусира на печатените и аналогни медиуми, а новитетот е во проширувањето на предметот на заштита. Клучниот законодавен акт во контекст на ова истражување е Copyright Act of 1976 (United States Congress, 1976), кој е кодифициран во Title 17 U.S. Code (United States Congress, n.d), и Digital Millennium Copyright Act (DMCA) (United States Congress, 1998) како надградба на Copyright Act of 1976, кој е прилагоден на новите медиуми и дигиталната реалност.

Темелот на современиот авторскоправен модел во САД е Copyright Act of 1976 кој го кодифицира пристапот на „правична употреба“ или англ. “fair use”. Пристапот на „правична употреба“ значи дека американскиот модел дозволува флексибилност во користењето, односно однапред не забранува одредени користења и го штити просторот за критика, цитат, коментар и нови форми на изразување. Се овозможува користење на авторски дела без претходна согласност од авторот, доколку тоа служи за јавниот интерес.

За разлика од затворените исклучоците и ограничувањата во правото на ЕУ, овој пристап не е однапред строго дефиниран и се развива низ судската пракса. При оцената дали користењето е правично, судот врши вкупна оценка во која ги вага четирите фактори утврдени во 17 U.S.C. § 107, и тоа: целта и карактерот на користење, природата на заштитеното дело, обемот и значајноста на преземениот дел и ефектот врз потенцијалниот пазар или вредноста на делото. Овие фактори не се кумулативни услови и не претставуваат затворена листа, ниту еден од нив не е сам по себе одлучувачки, а судот ги оценува во меѓусебна интеракција, во светлината на целите на авторското право.

Конкретно, се оценува дали користењето е за комерцијални цели и дали создава ново значење и контекст. По однос на природата на заштитеното дело, согласно судската пракса на Врховниот суд на САД, конкретно во пресудата *Harper & Row Publishers, Inc. v. Nation Enterprises* (1985), Судот прави разлика меѓу фактички и креативни дела. Користењето на фактички дела има поголема шанса да биде оценето како „правично користење“, бидејќи јавниот интерес за пристап до информации е поголем.

Законот не објаснува што значи природата на заштитеното дело, со цел да се остави поголема слобода на судската пракса. Обемот и значајноста на преземениот дел значи дека не е важна големината на преземената авторска содржина, туку што е преземеното, односно дали ја заменува суштината на делото и го содржи најрепрезентативниот дел од делото (*Harper & Row Publishers, Inc. v. Nation Enterprises*, 1985).

Законот не пропишува како се мери ефектот врз потенцијалниот пазар, но судската пракса ја развива содржината. Судот прави разлика меѓу економскиот ефект и пазарната замена. Оттука, во пресудата *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.* наведува дека ако користењето не го заменува оригиналот и не делува како пазарна замена (не навлегува во пазар кој разумно му припаѓа на носителот на правото), тогаш е поверојатно да се смета за „правична употреба“. Потенцијалниот пазар не се однесува само на постоечкиот пазар, туку и на разумно предвидливи пазари кои носителот на правата би можел легитимно да ги развие. При ваквата поставеност, во новите медиумите, каде дигиталните платформи функционираат врз однапред поставени технички решенија – алгоритми, кои не се способни да го проценат економскиот контекст на потенцијален пазар. Како резултат на оваа неможност, платформите често користат превентивни механизми врз основа на однапред

поставена апстрактна можност за пазарна штета, со што доведува до прекумерно блокирање (Urban, Karaganis, & Schofield, 2017).

Карактеристично е што заштитата се проширува и на новите форми на медиуми, бидејќи користи техничко-неутрална терминологија. Целта на законот била да биде применлив и во новата медиумска средина, со новите средства во иднина.

Формулацијата согласно член 102 од Наслов 17 од Авторско право од Кодексот на САД (17 U.S.C. § 102) „оригиналните авторски дела фиксирани во било која материјална форма на изразување“ или англ. “original works of authorship fixed in any tangible medium of expression, не зависи од развојот и применетата технологија, таксативно не ги набројува медиуми и овозможува заштита на авторските дела без оглед дали се создадени во аналогна или дигитална форма. Со развојот на интернетот и технологијата овој закон се покажал како прилагодлив и применлив во конкретните случаи. Законот се однесува и го регулира дејствието/активноста и односот меѓу авторот, корисникот и јавноста.

Digital Millennium Copyright Act (DMCA, 1998) е донесен како резултат на развојот на дигиталните платформи и дигиталното ширење на содржини. Овој закон воведува „ограничена одговорност“ или англ. “safe harbour” за дигиталните платформи или онлајн посредниците со конкретни услови. Заштитата важи под услов давателот на услугата да нема сознание за повредата и да нема активна улога во изборот или уредувањето на содржината, а штом ќе стекне такво сознание или ќе прими известување од носителот на правата, да постапи веднаш за отстранување или оневозможување на пристапот до содржината. Овој режим е утврден во член 512 од Наслов 17 (од Кодексот на САД (17 U.S.C. § 512).

Со ограничената одговорност, платформите не се обврзани да ја контролираат секоја содржина однапред. Согласно правилата, содржината се објавува, доколку има повреда носителот на права поднесува известување, платформата ја отстранува содржината, а корисникот има право на известување за противење. Овој модел се заснова на претпоставката дека содржината е дозволена, а интервенцијата следува по добиено конкретно известување од страна на носителот на правата (ex post).

Овој режим на ограничена одговорност и ex post интервенција се применува не само на авторските дела, туку и на предметите на сродни права, како што се музичките снимки и изведбите, кои во дигиталната средина се најчесто засегнати од notice-and-takedown

постапките. DMCA не воведува обврска за автоматско филтрирање на содржините при нивното прикачување. Одговорност постои само при добиено известување.

Како резултат на претходно анализираната судска пресуда *Republic of Poland v European Parliament and Council* (C-401/19, 2022), со цел да се согледаат разликите меѓу системот на уредување на авторскоправната заштита во ЕУ и САД, ќе се анализира и пресудата во случајот *Lenz v. Universal Music Corp.*, 815 F.3d 1145 (9th Cir. 2016) која ја истакнува поврзаноста на слободата на изразување со „разумната употреба“, силната судска контрола и *ex post* интервенцијата.

Во овој случај, на платформата YouTube е прикачено видео од 29 секунди од страна на Stephanie Lenz, во кое нејзиното бебе танцува, а во позадина се слуша песна на Prince. Видеото се објавува за непрофитни цели, аудио делот е краток и не го заменува оригиналното музичко дело. Сепак, Universal Music Corp., како носител на правата испраќа известување до YouTube и бара да се отстрани содржината. По известувањето, YouTube ја отстранува содржината од каналот. Stephanie Lenz поднесува тужба против Universal Music Corp. врз основа на 17 U.S.C. § 512(f), тврдејќи дека носителот на правата дал свесно неточна изјава дека содржината претставува повреда, бидејќи пред испраќањето на барањето за отстранување воопшто не ја разгледал можноста за примена на „правичната употреба“. Главното прашања кое е сржта на пресудата во случајот е дали носителот на авторското право, пред да побара отстранување на содржината е потребно да го процени постоењето на „правична употреба“? Апелациониот суд на САД за Деветтиот округ, утврдува дека правниот институт „правична употреба“ е законско право кое мора да се разгледа пред испраќањето на барањето за отстранување на содржината. Оттука, испраќањето на известување без претходна проценка дали постои „правична употреба“ може да значи давање на неточна изјава дека одредена содржина претставува повреда на авторското право, согласно 17 U.S.C. §512(f). Судот јасно ја утврдува улогата на платформата која е реактивна, а не превентивна. Односно, платформата пред испраќање на барањето за отстранување не ја оценува законитоста однапред, туку по добиено известување, *ex post*.

Спорот се решава преку контра-известување и доколку е потребно судска постапка. Оваа административна постапка која се одвива и решава меѓу платформата, носителот на правата и корисникот се одвива на следниот начин: носителот на правата поднесува барање

до платформата за отстранување на содржината, платформата ја отстранува или оневозможува содржината, а корисникот може да поднесе контра-барање до платформата со кое тврди дека отстранувањето е погрешно, нема претходна проценка на „правична употреба“ и дека е подготвен да прифати судска надлежност за решавање на спорот.

Клучни се неколку правни елементи кои го обликуваат текот на случајот. Контра-известувањето се испраќа до носителот на правата од страна на платформата, и чека од 10 до 14 работни дена дали носителот на правата ќе поднесе тужба пред суд. Носителот на правата мора да ја извести платформата дали ќе поднесе тужба пред суд и да ги достави информациите за предметот.

Доколку се поднесе тужба пред суд, содржината останува отстранета, а спорот е во исклучива надлежност на судот. Во случај, да не се покрене тужба од страна на носителот на правата, или платформата не добие известување во законски предвидениот рок, тогаш платформата е законски обврзана да ја врати содржината онлајн. Корисникот, во контекст на DMCA не може да поднесе тужба во оваа фаза на контра-известување. Иницијативата за судска постапка е кај носителот на правата, а не корисникот.

Во конкретниот случај *Lenz v. Universal Music*, не поднесе тужба за враќање на содржината онлајн, туку за злоупотреба на DMCA, врз основа на 17 U.S.C. §512(f) или погрешно прикажување, без носителот на правата за разгледа дали има „правична употреба“. Токму за ова се работи во конкретниот случај. *Ex post* судската контрола го намалува прекумерното блокирање со што примарната функција на судот е обезбедување на рамнотежа меѓу слободата на изразување и авторското право. Од друга страна пак, ЕУ воведува систем на *ex ante* заштита преку исклучоци, каде повторно целта е обезбедување на рамнотежата. Разликата не е во степенот на заштита на авторското право, туку во начинот на обезбедување на рамнотежата. СПЕУ, признава ризик од прекумерно ограничување на слободата на изразување, преку наметнување на обврски на платформите, без притоа да ги операционализира тие правни правила. Единствен начин да се намали овој ризик е постоењето на ефективни гаранции.

Сумарно, во контекст на контроверзниот член 17 на DSM директивата на ЕУ и DMCA на САД, има суштински разлики. Во Американскиот систем, содржината се отстранува *ex post*, по добиено известување од носителот на правата, додека пак во системот на ЕУ често тоа е *ex ante* преку превентивното филтрирање и воведување на мерки од

страна на платформите. Ова значи дека во САД корисникот не мора да оди на суд за да си ја врати содржината, а доколку носителот на правата сака трајна рестрикција, законот го принудува да користи судска заштита.

Во САД, согласно законот, корисникот по отстранувањето на содржината поднесува контра-известување до платформата и чека дали носителот на правата ќе покрене судска постапка, а доколку не покрене, задолжително се враќа содржината онлајн. Во системот на ЕУ, како предвиден правен механизам е жалбената постапка во рамки на платформата. Всушност, во системот на ЕУ, платформите се арбитри во внатрешните постапки, а во системот на САД, судовите се клучното место за решавање на спорите.

Овој компаративен осврт дополнително ја потврдува Хипотезата 1, според која правната рамка на ЕУ е концептуално усогласена со дигиталниот контекст, но не обезбедува целосно јасен и предвидлив регулаторен модел за дигиталните платформи. За разлика од американскиот систем, каде рамнотежата меѓу слободата на изразување и авторското право се обезбедува преку силна *ex post* судска контрола и флексибилниот институт на „правична употреба“, европскиот модел се потпира на *ex ante* механизми и автоматизирани алатки, без доволна операционализација на процесните гаранции.

Ова структурно решение создава ризик од прекумерно блокирање и придонесува кон јазот меѓу нормативната заштита и практичната примена, со што индиректно се засилуваат наодите поврзани со Хипотезата 2.

5.3. Препораки и идни насоки за унапредување

Во анализата на политиките на ЕУ за авторското право и сродните права и новите медиуми преку нормативната анализа, анализа на судските случаи и емпириското истражување, како и илустративниот модел на функционирање ЕУ – САД се забележани предности и недостатоци за остварување на клучниот предизвик кој сам по себе претставува цел на авторскоправната заштита. Се однесува на обезбедување на рамнотежа меѓу слободата на изразување и заштитата на авторското право.

Фокусот е ставен на DSM директивата, бидејќи претставува централниот акт на ЕУ, преку кој авторското право и сродните права се прилагодуваат на појавата на новите медиуми, чија неизбежна поврзаност е предмет на истражување во докторската дисертација. DSM директивата директно ја признава улогата и одговорноста на платформите во дигиталниот контекст, и ја приспособува правната рамка на меѓуграничниот карактер на новите медиуми. Членот 17 е центарот за кого се одвиваат големи дебати во научните кругови и е најтесно поврзан со потенцијалните ризици кои можат да настанат во применувањето на секундарното законодавство, како што е ризикот од прекумерно блокирање.

Нормативната поставеност на Директивата и практичната примена создаваат разлики, кои укажуваат на правната дозволеност, но и на постоењето на ефективни гаранции за постигнување на рамнотежа меѓу ефективната заштита на авторското право и сродните права и заштита на правото на слобода на изразување.

Со цел да се обезбеди појасна систематска прегледност, преку утврдување на ефектот на влијание, препораките и идните насоки се систематизирани како краткорочни, среднорочни и долгорочни. Краткорочните препораки и идни насоки по својата природа може да се имплементираат веднаш, за среднорочните препораки и насоки е потребна институционална адаптација, додека пак за реализација на долгорочните препораки и насоки е потребна системска реформа.

Анализата и идентификуваните правни празнини укажуваат дека клучниот предизвик на законодавството на ЕУ е неговата операционализација, конкретно во оние делови каде има најголем број на контроверзии и неусогласеност или необезбеденост на минимални заеднички правила меѓу државите-членки.

5.3.1. Краткорочни препораки и идни насоки

Унифицирање на „ефективните гаранции“ е првата краткорочна препорака за унапредување на ефективната заштита на авторското право и сродните права во рамки на ЕУ. Конкретно, СПЕУ го потенцира постоењето на „ефективни гаранции“ како предуслов за избегнување на автоматско блокирање на законски содржини онлајн. Овие ефективни гаранции имаат подеднакво значење не само за заштитата на авторските права, туку и за сродните права, особено правата на музичките изведувачи, производителите на фонограми и радиодифузните организации, чии содржини најчесто се предмет на автоматизирани системи за препознавање и блокирање.

DSM директивата не го дефинира поимот „ефективни гаранции“, туку понатаму е доразработен преку судската пракса и во Насоките на Европската комисија. Овие гаранции се процесни механизми кои мора да постојат за да се спречи ризикот од прекумерно ограничување на правото на слобода на изразување при примената на членот 17 од DSM директивата.

СПЕУ, ги поставува ефективните гаранции во пресудата за случајот Republic of Poland v Parliament and Council (C-401/19, 2022), кој утврдува дека примената на членот 17 е прифатлива само ако примената на мерките не доведе до автоматски блокирање на законската содржина и ако се обезбедат ефективни гаранции за корисниците (C-401/19, para. 85–88). Врз основа на судската пракса, Насоките на Европската комисија и членот 17 од DSM директивата може да се дефинираат следните ефективни гаранции: забрана за блокирање на содржини, кога е очигледно дека содржината е законска, примената на исклучоците и ограничувањата, потреба од човечка интервенција (ревизија) во конкретни случаи, брз и ефективен механизам на жалба и конкретно образложение за ограниченоста на содржината.

Конкретно, СПЕУ утврди дека платформите не смеат да блокираат содржините за кои не е очигледно и јасно дека содржината е незаконска, членот 17(7) утврдува дека исклучоците мора да бидат реално применливи, а ЕК во Насоките дава насоки дека содржините кои веројатно спаѓаат во исклучоците не треба да се блокираат ex ante.

Прашањето на „очигледна незаконитост“ е особено чувствително кај сродните права, каде што законитоста на користењето често зависи од контекстот (на пример, кратки

музички исечоци, користење на фонограми во позадина, реемитување или livestream содржини), што дополнително ја нагласува потребата од човечка интервенција и внимателна примена на автоматизирани алатки.

ЕК потенцира дека човечката интервенција е најпотребна кај граничните случаи, а автоматските алатки не смеат да бидат одлучувачки фактор кај ваквите случаи. Членот 17(7) утврдува дека корисниците мора да имаат ефективна правна заштита и брза жалбена постапка. Образложението е потребно за постигнување на ефективна гаранција, и треба да ги содржи клучните информации за ограничувањето на содржината (причина, механизам и правен лек).

Правната празнина во конкретниот случај е тоа што СПЕУ утврдува која е целта која треба да се постигне, без притоа да утврди како тоа да се направи во пракса. Ова создава различна пракса на платформите, различна уреденост во националните правни системи на државите-членки и секако, на крајот создава ризик од прекумерно блокирање на содржини и загрозување на правото на слобода на изразување.

Со цел да се избегнат овие ризици, унифицирањето на ефективните гаранции е многу важно. Унифицирањето не подразбира донесување на нов законодавен акт, туку користење на постојните инструменти. Утврдени се три чекори како да се постигне унифицирање на ефективните гаранции.

Најпрвин, користејќи ги постоечките Насоки на Европската комисија како инструмент. Ова би значело поконзистентна употреба на Насоките, кои имаат карактер на меко право во рамки на ЕУ. Односно, потребно е ЕК во надзорните постапки да се повикува и да ги користи Насоките како референтен документ и критериум за „правилна употреба“ на членот 17.

Во надзорните постапки, ЕК утврдува дали државите-членки правилно ја транспонирале и применуваат DSM директивата, па оттука ЕК преку директно повикување на Насоките, може да создаде ефект на „критериум“ за правилна примена.

Потоа, преку користење на Насоките како основен документ во извештаите и препораките кои ги објавува ЕК, се создава ефект на „добра пракса“, со што тие добиваат практична нормативна тежина. Овој конкретен механизам се има покажано за ефективен во праксата, по однос на прашањето за медиумската регулација. Конкретно, ЕК преку Насоки за примената на AVMSD влијаеше врз унифицираното толкување на поимите како „говор

на омраза“, „заштита на малолетници“ и „видеосподелувачки платформи“, иако самите насоки формално не се правно обврзувачки (European Commission, 2020).

Во контекст на работата на судовите, ЕК може преку свои правни мислења, јавни настапи и промоција на важноста на Насоките, да ги поттикне судовите да ги применуваат во толкувањето, со што се поттикнува тие да станат дел од правната аргументација.

Исто така, за платформите, ЕК може да организира настани за дигиталните платформи на кои ќе се поттикне заедничкиот дијалог и ќе се промовираат Насоките, со цел зголемување на чувството на сигурност на платформите и создавање на заедничка насока на дејствување. Улогата на ЕК во промоцијата и „наметнувањето“ на примената на мекото право, во овој случај Насоките е многу важна за сите ентитети во овој контекст. Таа создава пример преку своите настапи, мислења и документи.

Вториот чекор, по активирањето на Насоките како референтен материјал, поттикнување на судовите да ги користат како дел од правната аргументација и користење во надзорниот процес, потребно е тие да се применат во пракса. Развивањето на добри практики на работа од страна на платформите е клучниот чекор. Добрите практики на работа или однесување значат унифицирање на процесот преку кој ќе се утврди кога е дозволено автоматско блокирање, кога точно е задолжителна човечка интервенција, што конкретно треба да содржи образложението до корисникот и секако утврдување на роковите за жалба.

Со поставување на добрите практиките, за различни платформи се утврдуваат минимални исти правила за почитување. Во процесот на развивање на добри практики, потребно е јасно да се прави разлика дали ограничувањето се однесува на повреда на авторско право или на сродни права, со цел корисниците да добијат прецизна информација за правната основа на одлуката и можноста соодветно да се повикаат на исклучоци или дозволени користења. Ова е веќе утврдено како позитивна пракса преку Кодексот на добри практики за борба против дезинформации, кој од доброволен правен инструмент се операционализирал во применливи правила во контекст на DSA.

DSA го користи Кодексот на добри практики за борба против дезинформации меѓу другото и како стандард за усогласеност на големите онлајн платформи, како резултат на доброволното приклучување на платформите и прифаќање на минималните стандарди на

постапување и заеднички принципи (European Commission & European Board for Digital Services, 2025).

Оттука, важно е да се развијат заеднички кодекси на добри практики во кои ќе учествуваат ЕК, големите платформи, носителите на права и организациите за заштита на корисниците, кои ќе воспостават систем на правила во кој ќе ги утврдат минималните правила, и истиот конзистентно ќе се применува. Создавањето на унифицирани процесни стандарди, без нови закони се покажал како ефективен начин за решавање на утврдените правни празнини во различни области.

Третиот чекор е ЕК да пристапи кон пропишување на матрица или терк за платформите за начинот како да се донесе и соопшти одлуката. Преку воведување на меко право, ЕК може да подготви основа за начинот на постапување на платформите, комуникацијата со корисниците и обезбедување на транспарентност во одлуките. Најдобро сценарио би било матриците да содржат податоци за: содржината која е предмет на преиспитување на законитоста, која е основата за преиспитување на законитоста, од кого е донесена одлуката (автоматски алатки или човечки фактор) и правото на правен лек.

Притоа, матриците мора експлицитно да утврдат дали ограничувањето се однесува на повреда на авторско право или на сродни права, имајќи предвид дека различната правна природа на овие права влијае врз применливоста на исклучоците, начинот на користење и правната аргументација која им е достапна на корисниците. Образложението на одлуката треба да биде концизно и да ги содржи следните елементи: објаснување зошто содржината е ограничена или отстранета, дали се работи за гранична содржина и дали се земени предвид исклучоците и ограничувањата и конечноста на одлуката. Матрицата на жалбата како правен лек исто така треба да биде воспоставена, со утврдени јасни чекори, рокови за постапување и можност корисникот да наведе дали се повикува на исклучок. Матрицата за одлука по жалба мора да содржи информација дали по жалбата имало човечка ревизија, која е одлуката по жалбата и следни чекори за обезбедување на правна заштита.

Обезбедувањето на унифицирани формати на овие важни документи/одлуки го зголемува нивото на правна сигурност на корисниците и го олеснува процесот на операционализација на правилата на платформите. Толкувањето на правилата од страна на ЕК, усогласувањето на однесувањето преку создавање на најдобри практики, како и создавање на матрица за донесување и соопштување на одлуките во голема мера

обезбедуваат унификација на примената на членот 17 од DSM директивата. Секако, во правната пракса примената создава големи забуни кај платформите и корисниците, со што се создава солидна основа за примена на правилата кои би помогнале во операционализација на правните правила и ќе го зголемат степенот на извесност на засегнатите страни.

Оваа мерка е позитивна и прифатлива и за платформите и за корисниците, со што ќе им обезбеди унифициран начин на постапување, без донесување на закон, туку преку заеднички консензус.

Последниот чекор за обезбедување на унифицираност на ефективните гаранции е преку изготвување и јавно објавување на извештаи за примената на член 17. ЕК редовно изготвува извештаи за други области, меѓу кои и годишните извештаи за напредокот на државите со статус кандидат за влез во ЕУ. Јавноста на извештаите е многу важна бидејќи обезбедува достапни информации за работата на платформите, нивните одлуки, стандардите кои ги применуваат и процесите.

Целта на овие извештаи не е воведување на систем на казни, туку поттикнување на создавање на унифициран пристап во операционализацијата на активностите. Како резултат на овие извештаи платформите се споредуваат меѓу себе и создаваат стандард на однесување. Овие извештаи ќе ги користат научната заедница, невладините организации, јавните институции и други засегнати страни, со што платформите со „слаби стандарди“ би биле изложени на критики и јавна дискусија. Јавноста директно влијае на репутацијата и создава чувство на споредба и учење од најдобрите „однесувања“ кои во академскиот контекст се толкуваат како такви.

Зајакнување на човечкиот фактор за ревизија на спорните случаи е втората краткорочна препорака за идни насоки. Во моделот на авторскоправна заштита на ЕУ, ex ante заштитата е една од клучните карактеристики. Меѓутоа, во контекст на новите медиуми, оваа заштита од страна на платформите се одвива преку користење на алгоритми кои автоматски детектираат незаконска содржина или содржина која повредува авторски или сродни права, особено во однос на музички содржини, фонограми, аудиовизуелни записи и live содржини.

Затоа, за однапред да се заштитат платформите, воведуваат и многу строги критериуми како спецификација за однесувањето на алгоритмите. Автоматизираните

алатки не може сами по себе да го утврдат правниот аспект. Тие работат на принцип на споредба на веќе поставени содржини во електронските бази на податоци. Всушност и во граничните случаи, односно исклучоците, тие не се во можност правилно да ја оценат законитоста на содржината. Ова е особено изразено кај сродните права, каде што законитоста на користењето често зависи од контекстот, како што се користење на кратки музички исечоци, фонограми во позадина, реемитување или livestream содржини, што дополнително ја нагласува потребата од човечка ревизија.

Затоа, неопходно е да се зајакне човечката улога во процесот на ревизија на „спорните содржини“. Академската литература укажува дека ризикот од одговорност ги поттикнува платформите да имплементираат автоматизирани филтри со строги спецификации, со што се зголемува веројатноста за превентивно блокирање и ограничување на легитимни кориснички употреби (Geiger et al., 2020).

Во овој контекст, и СПЕУ во случајот Republic of Poland v Parliament and Council (C-401/19) потенцираше дека примената на членот 17 од DSM директивата мора да биде придружена со ефективни гаранции кои ќе овозможат содржината да не биде блокирана веднаш, кога не е доволно јасно и очигледно дека е незаконита. Оттука, утврдувајќи ја природата на автоматизираните системи за препознавање на содржини и нивните технички капацитети, неопходно е зајакнување на човечката ревизија, со цел обезбедување на ефективна заштита во рамки на ex ante системот воспоставен со членот 17 од DSM директивата.

За реализација на оваа препорака потребно е да се спроведат три активности кои се зависни една од друга. Првата активност е позиционирање на автоматските системи како помошни средства за детектирање на авторскоправна повреда, а не како конечни и одлучувачки. Ова значи дека платформите не смеат да дозволат конечната одлука за дозволеноста на сите содржини да ја носат системите. Затоа, најсоодветно е алгоритмите и човечкиот фактор да се користат заедно особено во одредени случаи.

Развиеноста на системот за детектирање на авторскоправна содржина е многу важна. Затоа, потребно е да има вградено технички спецификации кои ќе го сигнализираат степенот на поклопување на содржините. Кај сигналот од детектирано делумно поклопување, кратки содржини или корисникот кога означил дека се повикува на исклучок,

покрај автоматските алатки неопходно е да се вклучи и човечкиот фактор. Ова значи дека финалната одлука ја носи човечката ревизија на содржината.

Постои јасна разлика меѓу улогата на автоматските алатки, а тоа е техничка детекција, додека пак улогата на човечката ревизија е утврдување на целта за користење, контекстот и примената на исклучоците и ограничувањата, како и утврдување дали се работи за повреда на авторско право или на сродни права, имајќи ја предвид нивната различна правна природа.

Во пракса најголем дел од платформите одлуката *ex ante* ја донесува алгоритмот, без човечка ревизија. Човечката ревизија е по поднесена жалба до платформата. На пример, YouTube, преку ContentID, алгоритмот има првична улога во донесувањето на одлуката, каде по поставувањето на видеото, ContentID врши автоматска проверка на совпаѓање со достапната база на податоци на аудио и видео автори. По поднесување на жалба се активира човечкиот фактор. Истиот случај е и со Facebook каде човечката ревизија е *ex post*, односно платформите немаат обврски пред блокирањето на содржината да проверат дали се работи за граничен случај, туку првичната одлука ја носи алгоритмот.

Човечката ревизија како финална одлука може да се воведе на неколку начини. ЕУ може да воспостави обврска за докажување на усогласеност на платформите. Односно, платформата мора да биде во можност да докаже дека ги почитува основните права и процесни гаранции преку воспоставени јасни внатрешни правила во кои е наведено кога алгоритмот одлучува, кога се активира човечка ревизија и кој ја носи конечната одлука.

Алгоритмот сам не може да ја објасни законитоста, и оттука станува помошен елемент. ЕУ оваа обврска може да ја воспостави преку обврзувачки акт, согласно членот 290 или 291 од Договорот за функционирање на ЕУ (ДФЕУ). ЕК има мандат да појасни како се применува правото на ЕУ, во конкретниот случај преку обврзувачки акт да објасни како мора да одлучува платформата, без да навлегува во прашањето што одлучува платформата.

Овие акти се користат кога се дополнуваат или изменуваат елементи на законодавниот акт без повторно да се отвара целата постапка и кога е потребна еднаква примена на правото во сите држави-членки на ЕУ. Исто така, како веќе воспоставено системско решение за справување со ризиците, DSA воведува обврска платформите, со надзор на ЕК да ги идентификуваат системските ризици (член 34 од DSA), да направат нивна проценка на влијание и да предложат мерки за ублажување (член 35 од DSA). Во оваа

насока конкретниот ризик кој произлегува од алгоритмите е прекумерното блокирање на законски содржини, иако DSA конкретно не го предвидува. Но, ваквото идентификувањето на прекумерното блокирање како системски ризик за основните права, значи и воведувањето на човечката ревизија од страна на платформите, како мерка за ублажување. Согласно DSA, утврдувањето на системските ризици е обврска кај големите платформи, а надзорот на ЕК е директен во овие случаи.

Вториот чекор во *Зајакнување на човечкиот фактор за ревизија на спорните случаи* е воспоставување на ефикасни жалбени механизми со задолжителна човечка ревизија. Жалбата како процесна гаранција за заштита на правата на корисниците кога нивната содржина е оневозможена или отстранета е утврдена во член 17(9) од DSM директивата. Но, важноста од оваа процесна гаранција е во нејзината реална примена.

Насоките за примена на членот 17 на ЕК јасно нагласуваат дека одлуката по жалбата треба да биде врз основа на човечка проценка, особено кога се работи за граничните случаи, случаите на исклучоци (European Commission, 2021). Ова е од особено значење кај случаи кои вклучуваат сродни права, каде што автоматизираниите системи често не можат да направат разлика помеѓу дозволено користење и повреда, особено во аудиовизуелниот и музичкиот сектор.

Исто така и судската пракса на СПЕУ укажува дека автоматизираното ограничување на содржините носи директен ризик за ограничување на правото на слобода на изразување (Scarlet Extended SA v SABAM, C-70/10, 2011). За жалбата да биде ефективна мора да има однапред утврден краток рок, јасно образложена одлука и да може да резултира со враќање на содржината онлајн без да се користи судската постапка.

Ова може да се постигне преку заеднички дијалог на ЕК и платформите. Целта е да се обезбеди стандардизирање на постојните правила и воведување на минимални процесни стандарди кои ќе бидат исти за сите платформи. Ова се постигнува преку воведување на добри практики како резултат на заеднички дијалог меѓу засегнатите страни, преку доброволно пристапување. Овој механизам веќе се има покажано како добра пракса.

Дополнително, се препорачува ЕК да изработи исти матрици за документите во жалбената постапка (известувања, образложенија, одлуки). Овие шаблони не се обврзувачки, но нивната примена од страна на платформите и корисниците ќе создаде високо ниво на правна сигурност.

Третиот чекор во *Зајакнување на човечкиот фактор за ревизија на спорните случаи* е префрлање на товарот на образложување на платформите. Во пракса, корисникот ретроактивно ја докажува законитоста на содржините преку жалбена постапка. Меѓутоа, правната писменост на граѓаните е на различно ниво, а жалбената постапка може да биде сложена или многу долго да трае. Затоа, многу често се случува “chilling effect”, со што корисниците се воздржуваат од изразување поради страв од блокирање на содржината или сложени и долги жалбени процедури (EUIPO, 2023).

Еден од начините е ЕК да изврши ажурирање на Насоките за примена на членот 17 и да утврди дека секое ограничување мора да биде проследено со образложение од платформата кое треба да содржи важни информации за корисникот, и тоа: дали одлуката е донесена од човечки фактор или алгоритам, кој е правниот основ и зошто не се применети исклучоци или ограничувања.

Со ова се зајакнува позицијата на корисникот во постапката, која ќе служи за проверка дали платформата донела правилна одлука. Овој пристап е во согласност и со судската логика, според која мерките за заштита на авторското право не смеат да бидат несразмерни со заштитата на слободата на изразување. Крајната цел е воспоставување на коректив на одвратувачкиот ефект кај корисниците.

Краткорочните препораки и идни насоки не бараат законодавна интервенција, туку подобрување на праксата. Препораките се реално дизајнирани согласно улогата и надлежностите на засегнатите страни во оваа област. Имплементацијата на краткорочните препораки значи директно унапредување на позицијата на авторите и носителите на сродни права преку подобрување на жалбените постапки, транспарентноста и правната сигурност, и на крајот, истакнувајќи ја улогата на институциите преку примена на мекото право и координацијата.

5.3.2. Среднорочни препораки и идни насоки

Среднорочните препораки и идни насоки се внимателно креирани со цел да можат да овозможат реални промени во заштитата на авторите и носителите на сродни права, но и да овозможат поголема правна сигурност за корисниците на новите медиуми во нивната секојдневна интеракција на интернет. Овие препораки и идни насоки, за разлика од краткорочните препораки и идни насоки, бараат повисок степен на вклученост на засегнатите страни бидејќи таргетираат регулирање на прашања за кои е потребно поголема промена, како во законодавството, така и во постапувањето на институциите.

Овие препораки не значат целосна промена на законодавството, или системска промена преку донесување на нови законодавни акти, туку умерена нормативно и институционално допрецизирање на постоечките правила. Целта е да се обезбеди поголема предвидливост во примената на правилата за корисниците, поголема заштита на авторите и носителите на правата и обезбедување на стабилна рамнотежа меѓу авторскоправната заштита и правото на слобода на изразување.

Како прва среднорочна препорака за унапредување на заштитата на авторите и носителите на права е *зајакнување на правната сигурност*. Во суштина дебатите во научните кругови се фокусирани на зголемување на правната сигурност на корисниците, обезбедувајќи им предвидлива дигитална средина, каде однапред ќе можат да ја проценат законитоста на користењето на авторското дело или пак ќе бидат информирани за механизмите кои им се на располагање за обезбедување на ефективна и соодветна заштита.

Меѓутоа, конкретно членот 17(9) се фокусира на корисниците, со цел обезбедување на заштита на правото на слобода на изразување, обезбедување на правото на жалба и ефективна правна заштита. Не е вметната директна обврска на платформата да достави правно образложение на носителот на правата (тука се вклучуваат и авторите) зошто пријавата е одбиена или пак зошто содржината е вратена онлајн. Ова прашање е особено значајно кај сродните права, каде што носителите (како музичките изведувачи, производителите на фонограми и радиодифузните организации) често не се директно вклучени во односот платформа–корисник и зависат од транспарентноста на платформите за остварување на нивната заштита.

Истата оваа правна логика, со која акцентот се става на корисникот е и во DSA, конкретно членовите 17 и 20. Со ваквата поставеност на правилата, не се обезбедува пропорционалност во процесната заштита во дигиталната средина. Затоа, носителот на правата не е запознаен кој ја донел одлуката, зошто е донесена таа одлука и дали одлуката значи привремено или трајно отстранување на содржината.

Доколку корисникот треба да добие известување со образложение, постојат рокови и правни лекови за заштита, тогаш и носителот на правата е потребно да ја добие истата заштита. Оваа процесна доработка би значело обезбедување на поголема рамнотежа и подобар квалитет на одлуките. Како ова функционира и би функционирало во пракса?

Носителите на права имаат право да поднесат пријава за повреда на правата, а ова е многу важно, бидејќи согласно меѓуграничната природа на платформите тие многу често не знаат однапред кој е носител на правата и авторското право се активира по пријава. Во ЕУ и глобално не постои унифицирана јавно достапна база на податоци за авторски права, па оттука новите медиуми не би биле во можност да имаат пристап до сите авторски дела.

Исто така, за авторот нема обврска да го пријави делото во некоја база на податоци или да го регистрира делото. Пример, ContentID (YouTube, n.d.) и Rights Manager (Meta, n.d.) не се официјални бази на податоци за авторските права, туку тие се полнат само доколку носителите на правата ги достават делата и ги прифатат условите на платформата. Ова е особено релевантно за сродните права, бидејќи токму фонограмите и аудиовизуелните изведби се најчесто предмет на овие системи, а нивната заштита зависи од доброволното учество на носителите на сродни права. Интервенцијата на платформата следува по пријава од носителот на правата и ова е општо правило и важи за сите и секаде.

Често се случува пријавата на носителот на правата да биде одбиена, бидејќи платформата смета дека користењето претставува исклучок или ограничување, или дека не се доставени доволно докази за постоењето на правото. Дополнително, во одредени случаи, по пријава на носителот на правата содржината се отстранува, но по пријава на корисникот повторно се враќа онлајн. Носителите на права не добиваат јасно образложение за одлуката. Утврдениот проблем е во отсуството на обврска за платформите да му објаснат на носителот на правата за причината на одлуката, правниот основ, понатамошната постапка за остварување на заштита и кој ја донел конечната одлука (алгоритам или човечки фактор).

Оттука, како изводливо решение во рамки на ЕУ е воспоставување на единствена информациска инфраструктура, која би била техничко решение донесено од страна на Европскиот парламент и Советот на ЕУ преку насочена и ограничена измена и дополнување на DSM директивата. Оваа инфраструктура треба да опфати информации не само за авторските дела, туку и за сродноправно заштитените предмети, како фонограми, аудиовизуелни записи и радиодифузни сигнали, со цел да се одрази комплексната структура на правата во дигиталната средина.

Бидејќи авторите немаат обврска да го пријавуваат своето дело, ова внесување на делата во поставената инфраструктура би било доброволно, како и самото користење од страна на платформите. Согласно член 288 од ДФЕУ, правните акти на ЕУ се задолжителни, но тие користат техника во која инструментите за нивна примена се доброволни. Релевантен е примерот со Кодексот на добри практики како доброволен инструмент на DSA за докажување на усогласеност.

За ова решение да се операционализира потребен е буџет, техничка инфраструктура и најважното – институционална координација. За авторите и носителите на сродни права (изведувачи, производители на фонограми и радиодифузни организации) ова решение би претставувало зголемување на правната сигурност и поголема видливост, за платформите би значело помал ризик од погрешно блокирање, помал број на пријави и секако помал ризик од прекумерно блокирање на содржини, и за корисниците би значело поголема предвидливост и намален chilling effect.

Втората среднорочна препорака е *зајакнување на институционалната заштитата на авторите и носителите на сродни права (изведувачи, производители на фонограми и радиодифузни организации)*. Во конкретниот период, заштитата на носителите на права се одвива индивидуално или преку организации за колективно управување. Но, природата на новите медиуми ја променија состојбата. Сега е многу тешко да се утврди каде се пласираат/користат авторските дела и за која намена.

Исто така, поради отсуство на една јавна база на податоци, платформите создаваат и користат свои бази на податоци, притоа заштитата на авторот е согласно внатрешните правила на медиумот, без институционално посредништво. Ова е особено изразено кај сродните права, каде што заштитата на фонограмите и аудиовизуелните изведби во

најголем дел зависи од внатрешните системи на платформите, без институционално посредување или јавна координација.

Едно од решенијата за исполнување на оваа препорака е воспоставување на независно и советодавно тело по иницијатива на ЕК до Европскиот парламент и Советот за проширување на постоечката институционална структура во рамки на ЕУ. Предложеното тело не би имало регулаторна, надзорна или улога да санкционира, ниту би оценувало законитост на конкретни содржини, туку би дејствувало исклучиво како советодавен и координациски механизам на ниво на ЕУ.

Ова тело би имало строго советодавна улога, без да навлегува во друга надлежност на други ентитети, односно не може да ја оценува законитоста и слободата на изразување. Конкретно, ова тело би имало надлежност да доставува препораки до ЕК за унапредување на детектираните состојби (ризичи), како и обезбедување на поддршка на авторите и носителите на права преку изработка на унифицирани шаблони за пријави и жалби и поддршка на платформите преку изработка на шаблони за одговори од платформите. Овие шаблони би биле применливи и за авторските и за сродните права, земајќи ги предвид нивните различни правни основи и типови на користење во дигиталната средина.

Воспоставувањето на вакво тело е неопходно бидејќи авторскоправната повреда во контекст на новите медиуми е масовна, а авторското право е реактивно. Ова е во насока на унапредување на институционалната улога и зајакнување на правната извесност и заштита на авторите и носителите на сродни права во дигиталната средина.

Третата среднорочна препорака е *намалување на разликите во националните решенија за имплементација на DSM директивата*. Согласно анализата за националната имплементација на DSM директивата во државите-членки на ЕУ, утврдено е дека различни држави-членки имаат различен пристап во имплементацијата на Директивата.

Овие разлики не влијаат еднакво врз авторските и врз сродните права, бидејќи различните национални модели различно ги уредуваат правата на изведувачите, производителите на фонограми и радиодифузните организации, особено во контекст на онлајн користењето. Овие разлики во националните решенија создаваат различен исход на дозволеноста на исто корисничко однесување во различни држави.

Затоа, со цел зајакнување на правната сигурност и зачувување на принципот на функционирање на единствениот дигитален пазар, потребно е да се ограничи

фрагментацијата на националната имплементација на Директивата. Дигиталната средина е прекугранична, а постоењето на различни модели на решенија го нарушуваат принципот на кој се основа единствениот дигитален пазар.

Конкретно, во докторската дисертација се разгледани моделите на Холандија и Германија, како два спротивставени системи, со различен принцип на имплементација на законодавството на ЕУ. За потсетување, Холандија се потпира на минималистички пристап, преку класично пренесување на Директивата во националниот правен систем, додека пак Германија се потпира на поконкретно уредување и допрецизирање на правата и обврските во Директивата.

Овие разлики се особено изразени кај сродните права, каде што германскиот модел настојува појасно да ги дефинира дозволените користења и надоместоците, додека минималистичкиот пристап остава поголема неизвесност за носителите на сродни права во дигиталната средина. Оттука, настанува и проблемот во извесноста на засегнатите страни во авторскоправниот однос.

ЕК како институција во рамки на ЕУ, има можност да ги идентификува екстремните разлики/решенија во имплементацијата во националните законодавства и да ги промовира добрите практики на државите-членки кои подобро го балансираат авторското право и правото на слобода на изразување, како и кои модели обезбедуваат поефективна заштита на сродните права без непропорционално ограничување на корисничките слободи.

Мандатот на ЕК е утврден во член 17 од ДЕУ, според кој ЕК е „чувар“ на Договорите, а согласно член 288 од ДФЕУ директивите мора да ја постигнат целта. ЕУ има право и обврска да ја следи имплементацијата на правото на ЕУ, вклучувајќи ги и директивите.

Идентификацијата на екстремните разлики, не треба да има ефект на наметнување на еден модел како најприфатлив, бидејќи државите се суверени и имаат свои специфики на развој на правниот систем кои се карактеристични за нив. ЕК преку идентификацијата на екстремните разлики, споредбата на процесните гаранции и утврдување на добри практики и објавување на истите во јавно достапен извештај создава „референтна рамка“ за доброто функционирање во пракса.

Со јавното објавување на ваков извештај се создава чувство на јавен притисок и креирање на перцепција во академските кругови и ЕУ за националната имплементација на решенијата. Вакви извештаи постојат во областа „Владеење на правото“, дури и преку

Годишните извештаи за напредокот на државите со статус кандидат за влез во ЕУ се идентификуваат добрите и слабите страни, преку кои се создава просек на национална имплементација и интервенција во државите.

Конкретно во извештаите од областа „Владеење на правото“ (2024) се оценуваат состојбите во државите врз основа на ист сет на прашања, се идентификуваат слабостите и се даваат препораки за унапредување на состојбите. Извештаите од ваков тип создаваат рамка за идни корекции и подобрувања во националната имплементација.

Вториот инструмент е ЕК да издаде нови Насоки во кои директно ќе се детектираат добрите практики, кои практики обезбедуваат повисок ризик од прекумерно блокирање на содржини и кои практики се проблематични во обезбедувањето на рамнотежа особено во случаи кои вклучуваат користење на сродноправно заштитени содржини, како музички и аудиовизуелни материјали.

Овие насоки, по природа не се правно обврзувачки, но согласно веќе постоечките вакви насоки во различни области, тие служат како основа за промени во националните системи и силно влијаат врз одлуките на судовите. ЕК, без да навлегува во регулаторниот модел на државите-членки, преку постоечките инструменти на создавање на „меко право“ има можност да влијае врз унапредување и доближување на националните законодавства, со цел обезбедување на повисок степен на правна сигурност и зачувување на основните принципи врз кои функционира единствениот дигитален пазар.

На овој начин се зачувува принципот на национална автономија, но истовремено се ограничува ризикот од регулаторна фрагментација која непропорционално ги погодува носителите на авторски и сродни права во прекуграничната дигитална средина.

5.3.3. Долгорочни препораки и идни насоки

Првата долгорочна препорака и идна насока е *зголемување на правната сигурност во однос на содржините создадени од корисници*. Европското законодавство не го користи терминот „содржини создадени од корисници“ и не постои една единствена унифицирана законска дефиниција за оваа категорија.

Иако терминот не е експлицитно дефиниран, правната рамка на ЕУ индиректно ги регулира овие содржини преку правилата за користење, одговорност и исклучоци, без притоа да воспостави јасна и предвидлива материјална квалификација. Традиционалното авторско право не прави разлика според тоа кој ја создава содржината, туку според автор, дело и користење. Така, Европскиот парламент нагласува дека авторството мора да произлезе од човечки творечки акт, а не од автономно создавање на содржини (European Parliament, 2025).

Иако, ЕУ не ги дефинира UGC, DSM директивата признава корисници што прикачуваат содржини, конкретно преку исклучоците и права на корисниците. DSA исто така не обезбедува дефиниција за UGC, но индиректно ги препознава преку категоријата информации што ги обезбедува примателот на услугата, содржана во дефиницијата за хостинг услуга (Regulation (EU) 2022/2065, Art. 3(g)(iii)), како и преку поимот „ширење до јавноста“ (dissemination to the public), дефиниран во член 3, точка (k) од Регулативата. Овие содржини се всушност содржините создадени од корисници.

Проблемот произлегува од фактот што индиректното препознавање на содржини создадени од корисници не обезбедуваат доволна правна сигурност во пракса. Проблемот не е во тоа што содржините создадени од корисници не можат да спаѓаат во постоечките правни категории, туку во тоа што нивната правна квалификација не е однапред јасна и предвидлива, туку зависи од контекстот, целта и степенот на трансформација.

Отсуството на однапред утврдена правна квалификација создава отсуство на јасен и предвидлив одговор на прашањата кои се однесуваат на какво дело се содржини создадени од корисниците, дали се нови авторски дела, изведени дела или нешто друго. Исто така, не е јасно кои правила се применуваат и кога се применува исклучокот, како и чива е одговорноста во поединечни случаи.

Во праксата ова е проблем бидејќи платформите сами ја креираат онлајн средината преку свои внатрешни правила, алгоритми и услови за користење. Оттука, одлуката за исто однесување од страна на корисникот може да биде различно толкувана од страна на платформата.

Во академската литература, за нешто да биде содржина создадена од корисници потребно е да исполнува три услови, и тоа: да биде јавно достапно, да има креативен придонес и да е создадена надвор од професионалните медиумски структури (OECD, 2007). Затоа, мемењата, ремиксите и инфлуенсер видеата се типични содржини од овој тип. Конкретниот проблем е што на пример мемењата може да бидат пародија или повреда, во зависност од целта. Ремиксите се спојување на повеќе дела, кои не се чисти цитати и нема поставено јавен режим. Овие содржини особено често вклучуваат и сродноправно заштитени предмети, како фонограми и изведби, што дополнително ја усложнува нивната правна квалификација и примената на исклучоците. Инфлуенсер видеата се за комерцијални цели и особено тешка е примената на исклучоците.

Дефинитивно вакви содржини не се професионални медиумски содржини, содржини создадени по нарачка од платформа или пак рекламните материјали на компаниите. Јадрото на проблемот е неговата секундарна и трансформативна употреба на авторското заштитените дела, а не самото постоење на ваквите содржини.

Оттука, со цел обезбедување на поголема правна сигурност за авторите, корисниците и платформите потребно е обезбедување на правна квалификација на содржините создадени од корисници во рамките на постоечкото законодавство. Исто така, ова би значело и утврдување на критериумите за дозволеност и правните последици.

Конкретно, потребно е квалификацијата да ги опфати сите гореспоменати дела, јасно да се разграничи кога тие се создадени од корисници, кога вклучуваат трансформација на авторското дело и секако многу важно, да се акцентира дека е потребно да не ја заменуваат економската вредност на авторското или сродноправно заштитеното дело. Јасните критериуми на дозволеност вклучуваат прецизирање на нивната цел на употреба, степен на трансформација и детектирање на обемот на преземената содржина, вклучително и проценка дали користењето зафаќа јадро на авторско или сродноправно заштитена содржина.

Ова неминовно носи и измена во обврските на платформите, што ќе резултира со намалување на содржини кои ги исполнуваат поставените услови. Овие измени може да се направат со дополнувања на постоечката DSM директива, конкретно членот 17 преку директно препознавање на содржините од овој тип. Или пак, донесување на ажурирани Насоки за примена на членот 17, меѓутоа клучниот недостаток со донесувањето на ваков документ е што има карактер на меко право и не создава ново право, како законодавството.

Овој проблем индиректно е потврден и во судската пракса на СПЕУ, каде што во предметите YouTube & Cyando, Судот се фокусира на одговорноста на платформите, без притоа да воспостави јасни материјални критериуми за квалификација на содржини создадени од корисници, што дополнително ја нагласува потребата од нормативна прецизност (C-682/18; C-683/18).

Втората долгорочна препорака се однесува на *зајакнување на правната писменост на граѓаните во областа на авторското право и сродните права*. Ефективноста на авторскоправната заштита не зависи само од законодавецот, туку и од нивото на правната писменост на граѓаните, категорија во која ги вклучувам сите засегнати страни (автори и носители на права, корисници и дигитални платформи) во односот авторско право и сродни права и нови медиуми.

Емпииските податоци од спроведеното квалитативно и квантитативно истражување покажуваат дека и покрај високата изложеност на новите медиуми, нивно користење, создавање и споделување на содржини, свесноста за авторските права и сродните права е многу ниска. Ова особено се однесува на сродните права, кои често се перципираат како нејасни или секундарни во однос на авторското право, и покрај нивната широка примена во дигиталната средина, особено кај музичките и аудиовизуелните содржини. Ова значи дека нормативната заштита сама по себе не е доволна, доколку нема механизми за зајакнување на знаењето на граѓаните.

Исто така, истражувањето покажува значителен јаз меѓу очекувањата на авторите и корисниците, како и меѓу носителите на сродни права и корисниците, особено во однос на онлајн користењето на музички и аудиовизуелни содржини. Ова значи дека ја перцепираат дигиталната средина како средина на неконтролирано ширење на нивните дела и очекуваат построга заштита. Корисниците имаат ниско ниво на разбирање на исклучоците и не водат

доволно грижа за фактот дали содржината е авторско дело и дали претставува повреда од правен аспект.

Можното решение кои на долг рок би донесело позитивни ефекти лежи во комбинираниот пристап и опфаќањето на сите засегнати страни. На ниво на ЕУ е потребно да се развие иницијатива, односно образовен механизам кој ќе ги опфати државите-членки на ЕУ и државите со статус кандидат за влез во ЕУ. Целта е да се опфати што поголема група на луѓе во обуките, да се објасни практичната примена на важечкото законодавство, значењето и можните ризици, вклучително и практични примери за примена на исклучоците, дозволените користења и разликите помеѓу авторското право и сродните права.

Додека пак, на лицата од државите со статус кандидат за членство во ЕУ, меѓу другото е потребно да им се објаснат придобивките од транспонирањето на директивите и да им се преточат најдобрите практики како научени лекции. Важно е овие обуки да се бесплатни и да допрат до што поголема група.

Оваа иницијатива е реалистично да ја спроведе ЕК користејќи ги специјализираните институции како DG CNECT (Communications Networks, Content and Technology) и DG EAC (Education, Youth, Sport and Culture) согласно нивната надлежност.

Исто така државите може ова да го имплементираат преку своите национални институции, а граѓанските организации преку постоечките европски програми како што се Creative Europe, Erasmus+ и Digital Europe Programme кои ја поддржуваат оваа област. Секако, волјата, приоритетите на државите и буџетот е од исклучителна важност, па затоа конкретно поддршката на ЕУ е од исклучителна важност. Затоа, еден од механизмите е државите преку програмирањето за добивањето на средства од ЕУ фондовите да иницираат приоритизирање на овие активности и оваа област.

На овој начин, зајакнувањето на правната писменост станува долгорочен инструмент за превенција на повреди и за воспоставување на постабилен однос меѓу авторските и корисничките интереси во дигиталната средина.

ЗАКЛУЧОК

Овој докторски труд претставува систематско, критичко и интердисциплинарно истражување на правната рамка на Европската унија за авторското право и сродните права во услови на забрзана дигитализација, медиумска конвергенција и доминација на глобалните онлајн платформи. Основната цел на истражувањето беше да се утврди дали постојната правна рамка обезбедува соодветна, одржлива и правно предвидлива рамнотежа помеѓу заштитата на носителите на права и слободите на корисниците во контекст на новите медиуми, како и да се испита степенот на усогласеност меѓу нормативната поставеност и практичната примена на овие правила.

Истражувањето тргнува од премисата дека авторското право и сродните права, иако историски утврдени како централни механизми за заштита на интелектуалното творештво, се наоѓаат под силен притисок од технолошките иновации, новите деловни модели, и нови начини на создавање, дистрибуција и користење на содржини. Анализата покажа дека дигиталната средина не претставува само нов простор за примена на постојните правни правила, туку суштински ја доведува во прашање нивната концептуална основа, особено во однос на поимите авторство, јавно соопштување, ставање на располагање, посредничка одговорност и правата на корисниците.

Нормативно-правната анализа на клучните директиви на Европската унија јасно укажа дека европскиот законодавец настојува да одговори на овие предизвици преку постепени и често компромисни интервенции. InfoSoc директивата ја постави темелната рамка за дигиталното авторско право, но истовремено ја задржа логиката на аналогната ера, префрлајќи голем дел од товарот на толкување врз судската пракса. DSM директивата, пак, претставува најамбициозен обид за уредување на односите меѓу носителите на права, корисниците и дигиталните платформи, но анализата покажа дека таа истовремено создава нови нормативни тензии и правни несигурности.

Особено значајно е тоа што европската правна рамка сè уште не нуди јасна и унифицирана дефиниција на содржините создадени од корисници, ниту пак воспоставува прецизна рамнотежа меѓу автоматизираниите механизми за заштита на правата и заштитата на слободата на изразување. Наместо тоа, регулаторниот модел се потпира на комбинација

од законски обврски, судска интерпретација и приватни (внатрешни) правила на платформите, што резултира со фрагментиран и тешко предвидлив систем.

Судската пракса на Судот на правдата на Европската унија одигра централна улога во развојот на европското авторско право во дигиталната средина, но истражувањето покажа дека овој развој често се одвива реактивно и казуистички. Иако судот придонесува кон појаснување на одделни правни концепти, ваквиот пристап не може да го надомести отсуството на систематски и кохерентен регулаторен модел. Напротив, прекумерната зависност од судската пракса дополнително ја зголемува правната несигурност и ги става корисниците и носителите на права во позиција на постојана правна неизвесност.

Емпириското истражување, спроведено преку онлајн прашалник и полуструктурирани интервјуа, овозможи проверка на нормативните заклучоци во реалниот медиумски и правен контекст. Резултатите јасно укажаа на постоење на значаен јаз помеѓу правото „на хартија“ и правото „во пракса“. Корисниците во голема мера не ги познаваат своите права и обврски, додека носителите на права и медиумските професионалци се соочуваат со комплексни, нетранспарентни и често непредвидливи платформски механизми за спроведување на правата.

Особено загрижувачки е наодот дека дигиталните платформи, преку сопствените правила и алгоритамски системи, фактички ја преземаат улогата на квазирегулатори, без соодветна јавна контрола и без јасни механизми за заштита на основните права на корисниците. Ова ја доведува во прашање не само ефективностa на авторското право, туку и неговата легитимност во дигиталната јавна сфера.

Во однос на поставените хипотези, истражувањето овозможи нивна прецизна и аргументирана евалуација. Првата хипотеза, која тврди дека постојната правна рамка на Европската унија за авторското право и сродните права е концептуално усогласена со дигиталниот контекст, но не обезбедува целосно јасен и предвидлив регулаторен модел за дигиталните платформи, наоѓа целосна поткрепа во нормативната анализа. Анализата покажа дека европското законодавство формално ги препознава новите медиумски реалности, но суштински не успева да воспостави стабилен и кохерентен систем на правила.

Втората хипотеза, која упатува на постоење на јаз помеѓу нормативната рамка и нејзината практична примена, наоѓа поткрепа и во нормативната анализа и во квалитативните наоди. Овој јаз не е само резултат на недоволна примена или спроведување,

туку претставува структурен проблем на самиот регулаторен модел, кој остава премногу простор за приватна регулација и интерпретација од случај до случај.

Третата хипотеза, поврзана со односот помеѓу зголемената изложеност на корисниците на содржини создадени од корисници и нивото на свесност за авторското право и сродните права, е исто така потврдена, во границите на примерокот. Спроведеното емпириско истражување покажува дека, и покрај високиот интензитет на изложеност на дигитални содржини, мнозинството испитаници остануваат во улога на пасивни корисници, при што оваа изложеност не е проследена со соодветно ниво на правна писменост. Ваквиот наод укажува дека асиметријата на моќ меѓу платформите, носителите на права и корисниците не произлегува само од активното создавање содржини, туку и од самата изложеност на алгоритамски посредувани и повторно објавени содржини, во услови на ниска свесност за применливите правила.

Врз основа на сето наведено, дисертацијата заклучува дека Европската унија сè уште нема воспоставено одржлив и правно консистентен модел на авторско право и сродни права за дигиталната ера. Иако се забележуваат значајни чекори кон модернизација, постојниот систем останува фрагментиран, реактивен и во голема мера зависен од приватните правила на платформите. Потребна е подлабока концептуална реформа која ќе ја надмине логиката на минимални корекции и ќе постави јасен, транспарентен и предвидлив регулаторен модел, заснован на заштита на творештвото, почитување на фундаменталните права и вистинска рамнотежа меѓу сите чинители во дигиталниот медиумски екосистем.

Научниот придонес на ова истражување се состои во критичкото поврзување на нормативно-правната анализа со емпиriskите наоди, со што се надминуваат традиционалните, исклучиво догматски пристапи кон авторското право и сродните права. Практичниот придонес, пак, се огледа во идентификувањето на клучните системски слабости и во формулирањето основа за идни регулаторни и образовни политики, насочени кон појасен и подемократски уреден дигитален правен простор.

Оваа докторска дисертација утврдува дека постојната правна рамка на Европската унија за авторското право и сродните права, иако нормативно усогласена со дигиталната реалност, не обезбедува доволно јасен, кохерентен и правно предвидлив регулаторен модел за новите медиуми и дигиталните платформи. Анализата покажува дека европскиот пристап сè уште се потпира на фрагментирани нормативни решенија, засилена судска

интерпретација и приватна регулација од страна на платформите, што суштински може да доведе до нарушување на рамнотежата меѓу носителите на права и корисниците. Ваквиот модел не претставува долгорочно одржливо решение за дигиталната јавна сфера. Затоа, идниот развој на европското авторско право и сродните права треба да се темели на јасно концептуално преобликување на правната рамка, со цел обезбедување транспарентност, правна сигурност и воспоставување вистинска рамнотежа меѓу заштитата на креативните содржини и дигиталните слободи.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Монографии и книги

- Bruns, A. (2008). *Blogs, Wikipedia, Second Life, and beyond: From production to produsage*. Peter Lang.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Craig, P., & de Búrca, G. (2020). *EU law: Text, cases, and materials* (7th ed.). Oxford University Press.
- Дабовиќ-Анастасовска, Ј., & Пепељугоски, В. (2015). *Авторско право и сродни права*. Правен факултет „Јустинијан Први“.
- Dreier, T., & Schulze, G. (2022). *Urheberrechtsgesetz: Kommentar* (7th ed.). C. H. Beck.
- Geiger, C. (Ed.). (2019). *Intellectual property and digital trade in the age of artificial intelligence and big data*. Edward Elgar Publishing.
- Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. (2021). *Copyright and the Digital Single Market*. Oxford University Press.
- Gervais, D. J. (2016). *Reconstructing copyright: A comprehensive pathway*. Edward Elgar Publishing.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.
- Goldstein, P. (2013). *International copyright: Principles, law, and practice*. Oxford University Press.
- Goldstein, P. (2019). *Goldstein on copyright*. Wolters Kluwer.
- Goldstein, P., & Hugenholtz, P. B. (2019). *International copyright: Principles, law, and practice* (4th ed.). Oxford University Press.
- Guibault, L., & van Gompel, S. (2019). *Collective management of copyright in Europe*. Kluwer Law International.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press.
- Lessig, L. (2008). *Remix: Making art and commerce thrive in the hybrid economy*. Penguin Press.
- Litman, J. (2006). *Digital copyright* (2nd ed.). Prometheus Books.
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. MIT Press.
- Мајхошев, А. (2014). *Медиумско право*. Универзитет „Гоце Делчев“.
- McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory* (6th ed.). Sage.

- Netanel, N. W. (2008). *Copyright's paradox*. Oxford University Press.
- Rosati, E. (2019). *Copyright and the Court of Justice of the European Union*. Oxford University Press.
- Rosati, E. (2021). *Copyright and the Court of Justice of the European Union*. Oxford University Press.
- Rosati, E. (Ed.). (2021). *The Routledge handbook of EU copyright law*. Routledge.
- Senftleben, M. (2010). *Copyright limitations and the three-step test*. Kluwer Law International.
- Stamatoudi, I. A. (2016). *EU copyright law: A commentary*. Edward Elgar Publishing.

2. Поглавја во книги / уредени томови

- Geller, P. E. (2016). International copyright: The introduction. In L. Bently (Ed.), *International copyright law and practice* (§ 2(1)(b)).
- Gillespie, T. (2014). The relevance of algorithms. In T. Gillespie, P. J. Boczkowski, & K. A. Foot (Eds.), *Media technologies: Essays on communication, materiality, and society* (pp. 167–194). MIT Press.
- Hugenholtz, P. B. (2019). Copyright in the platform economy. In G. Frosio (Ed.), *The Oxford handbook of online intermediary liability* (pp. 451–468). Oxford University Press.
- Senftleben, M. (2020). Platform liability and user freedoms in the digital single market. In E. Rosati (Ed.), *Copyright and the digital single market: A guide to the DSM Directive* (pp. 135–156). Oxford University Press.
- von Lewinski, S. (2008). Historical development of international copyright law. In *International copyright law and policy*. Oxford University Press.

3. Научни статии

- Bacovska, J. (2010). The media – Information trends and the journalism. *Iustinianus Primus Law Review*, 1(1), 1–9.
- Balkin, J. M. (2018). Free speech in the algorithmic society: Big data, private governance, and new school speech regulation. *University of California Davis Law Review*, 51(3), 1149–1210.
- Dusollier, S. (2020). The 2019 Directive on Copyright in the Digital Single Market: Some progress, a few bad choices, and an overall failed ambition. *Common Market Law Review*, 57(4), 979–1030.
- Geiger, C. (2006). Fundamental rights, a safeguard for the coherence of intellectual property law? *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 37(3), 268–280.
- Geiger, C. (2020). Copyright and freedom of expression in the digital single market: The CJEU's balancing approach under Article 17 DSM Directive. *European Intellectual Property Review*, 42(10), 619–628.

Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. (2018). Text and data mining in the proposed copyright reform: Making the EU ready for an age of big data? *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 49(7), 814–844.

Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. (2018). The exception is the rule: The need to protect freedom of expression in the digital environment. *European Intellectual Property Review*, 40(6), 345–353.

Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. (2020). The role of the three-step test in the adaptation of copyright law to the digital environment. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 51(4), 486–518.

Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. (2020). The EU copyright directive as a risk for freedom of expression? *European Intellectual Property Review*, 42(6), 379–394.

Geiger, C., & Jütte, B. J. (2021). Platform Liability Under Art. 17 of the Copyright in the Digital Single Market Directive, Automated Filtering and Fundamental Rights: An Impossible Match. *GRUR International*, 70(6), 517–543. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikab037>

Helberger, N., Pierson, J., & Poell, T. (2018). Governing online platforms: From contested to cooperative responsibility. *Information, Communication & Society*, 21(11), 1–18.

Homar, P. (2023). Algorithmic enforcement of copyright: Approaches to tackling challenges posed by upload filters. *Singapore Journal of Legal Studies*, 256–282. <https://ssrn.com/abstract=4689631>

Hugenholtz, P. B. (2000). Why the Copyright Directive is unimportant, and possibly invalid. *European Intellectual Property Review*, 22(11), 499–505.

Hugenholtz, P. B., & Senftleben, M. (2011). Fair use in Europe. *American University International Law Review*, 26(4), 893–998.

Husovec, M. (2021). Article 17 of the DSM Directive: Filtering obligations reconsidered. *Journal of Internet Law*.

Husovec, M. (2023). Mandatory filtering and freedom of expression after Poland v Parliament and Council (C-401/19). *Common Market Law Review*, 60(1), 117–158.

Open Society Institute – Sofia. Media Literacy Index. (2022).

Petrushevska, T., Bachovska Nedikj, J., & Gligorova, M. (2019). European legal mechanisms of freedom of expression and why hate speech crimes should be punished more rigorously. *JUSTICIA International Journal of Legal Sciences*, 7(11), 115–126. <https://eprints.unite.edu.mk/344/1/12.pdf>

Quintais, J. P. (2020). The new copyright in the Digital Single Market directive: A critical look. *European Intellectual Property Review*, 42(1), 28–41.

Schauer, F. (1978). Fear, risk and the First Amendment: Unraveling the chilling effect. *Boston University Law Review*, 58, 685–732.

Senftleben, M. (2017). Bermuda triangle – Licensing, filtering and privatisation of copyright enforcement. *European Intellectual Property Review*, 39(6), 337–345.

Senftleben, M. (2020). Article 17 DSM Directive – Towards “best efforts” or “strict liability”? *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 15(10), 770–784. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpaa102>

Senftleben, M. (2020). Copyright and the Internet: Upload filters and freedom of expression. *European Intellectual Property Review*, 42(7).

Senftleben, M. (2021). Copyright Reform and the Limits of EU Harmonisation: The German Implementation of Article 17 DSM Directive. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 16(9), 933–945. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpab104>

Stojkov, A., Naumovski, G., & Naumovski, V. (2013). Economics of copyright: Challenges and perspectives. *Mizan Law Review*, 7(1), 126–138. <https://doi.org/10.4314/mlr.v7i1.6>

4. Право на ЕУ – директиви, регулативи, официјални документи

Council of the European Communities. (1991). *Council Directive 91/250/EEC of 14 May 1991 on the legal protection of computer programs. Official Journal of the European Communities*, L 122 (17.5.1991).

Council of the European Communities. (1992). *Council Directive 92/100/EEC of 19 November 1992 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property. Official Journal of the European Communities*, L 346, 61–66. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31992L0100>

Council of the European Communities. (1993). *Council Directive 93/83/EEC of 27 September 1993 on the coordination of certain rules concerning copyright and rights related to copyright applicable to satellite broadcasting and cable retransmission. Official Journal of the European Communities*, L 248, 15–21. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31993L0083>

Council of the European Communities. (1993). *Council Directive 93/98/EEC of 29 October 1993 harmonizing the term of protection of copyright and certain related rights. Official Journal of the European Communities*, L 290, 9–13. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31993L0098>

European Parliament & Council. (2000). *Directive 2000/31/EC of 8 June 2000 on electronic commerce. Official Journal of the European Communities*, L 178, 1–16. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0031>

European Parliament & Council. (2001). *Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. Official Journal of the European Communities*, L 167, 10–19.

European Parliament & Council. (2006). *Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property (codified version)*. *Official Journal of the European Union*, L 376, 28–35. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0115>

European Parliament & Council. (2006). *Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version)*. *Official Journal of the European Union*, L 372, 12–18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0116>

European Parliament & Council. (2011). *Directive 2011/77/EU of the European Parliament and of the Council of 27 September 2011 amending Directive 2006/116/EC on the term of protection of copyright and certain related rights*. *Official Journal of the European Union*, L 265, 1–5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011L0077>

European Parliament & Council. (2012). *Directive 2012/28/EU of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works*. *Official Journal of the European Union*, L 299, 5–12. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0028>

European Parliament & Council. (2014). *Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market Text with EEA relevance*. *Official Journal of the European Union*, L 84, 72–98. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0026>

European Parliament & Council. (2019). *Directive (EU) 2019/789 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 laying down rules on the exercise of copyright and related rights applicable to certain online transmissions of broadcasting organisations and retransmissions of television and radio programmes, and amending Council Directive 93/83/EEC*. *Official Journal of the European Union*, L 130, 82–91.

European Parliament & Council. (2019). *Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC*. *Official Journal of the European Union*, L 130, 92–125. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>

European Union. (1957). *Treaty establishing the European Economic Community (Treaty of Rome)*.

European Union. (2012). *Treaty on European Union (consolidated version)*. *Official Journal of the European Union*, C 326, 13–390.

European Union. (2012). *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. *Official Journal of the European Union*, C 326, 47–390. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>

European Union. (2012). *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. *Official Journal*, C 326, 391–407. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

European Union. (2022). *Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act)*. *Official Journal of the European Union*, L 277, 1–102. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>

European Commission. (1995). *Green Paper on Copyright and Related Rights in the Information Society* (COM(95) 382 final).

European Commission. (2020). *Copyright in the Digital Single Market*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu>

European Commission. (2020). *Guidelines pursuant to Article 28b of Directive (EU) 2010/13 on video-sharing platform services* (2020/C 223/02). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020XC0702\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020XC0702(01))

European Commission. (2021). *Guidance on Article 17 of Directive (EU) 2019/790 on copyright in the Digital Single Market* (COM/2021/288 final). <https://eur-lex.europa.eu>

European Commission. (2022). *Strengthened Code of Practice on Disinformation*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

European Commission. (2022). *Study on the implementation of Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market*. Brussels.

European Commission. (2024, July 24). *2024 Rule of Law Report: The rule of law situation in the European Union (Communication and country chapters)*. https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en

European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. (2025, September 4). *Consumer survey supporting the 2025 European Media Industry Outlook report*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/consumer-survey-supporting-2025-european-media-industry-outlook-report>

European Commission, & European Board for Digital Services. (2025, February 13). *Commission endorses the integration of the voluntary Code of Practice on Disinformation into the Digital Services Act*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/code-conduct-disinformation>

EUR-Lex. (n.d.). *EU copyright* (glossary). European Union. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/eu-copyright.html>

5. Меѓународни договори / конвенции

Council of Europe. (1950). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights)*, ETS No. 5. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

World Intellectual Property Organization. (1883). *Paris Convention for the Protection of Industrial Property* (as revised at Stockholm on 14 July 1967, amended on 28 September 1979 and 2 October 1999). <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/>

World Intellectual Property Organization. (1961). *Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations*. <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/rome/>

World Intellectual Property Organization. (1996). *WIPO Copyright Treaty (WCT)*. <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/>

World Intellectual Property Organization. (1996). *WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT)*. <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/>

WIPO. (2003). *Copyright and related rights*. <https://www.wipo.int>

World Intellectual Property Organization. (2012). *Beijing Treaty on Audiovisual Performances*. <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/beijing/>

World Intellectual Property Organization. (2013). *Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Disabled*. <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/marrakesh/>

WIPO. (2020). *What is copyright?* <https://www.wipo.int/about-ip/en/>

World Intellectual Property Organization. (2022). *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*. <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/>

World Trade Organization. (1994). *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)*, Annex 1C to the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, 1869 U.N.T.S. 299. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf

United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

6. Судска пракса (ЕУ и САД)

Court of Justice of the European Communities. (1971). *Deutsche Grammophon Gesellschaft mbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co. KG* (Case 78/70, ECLI:EU:C:1971:59). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61970CJ0078>

Court of Justice of the European Union. (2008). *Productores de Música de España (Promusicae) v. Telefónica de España SAU* (C-275/06, ECLI:EU:C:2008:54). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62006CJ0275>

Court of Justice of the European Union. (2009). *Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening* (C-5/08, ECLI:EU:C:2009:465). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62008CJ0005>

Court of Justice of the European Union. (2011, November 24). *Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)* (C-70/10, EU:C:2011:771). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62010CJ0070>

Court of Justice of the European Union. (2012). *Phonographic Performance (Ireland) Ltd v. Ireland* (C-162/10). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62010CJ0162>

Court of Justice of the European Union. (2014). *Svensson and Others v. Retriever Sverige AB* (C-466/12, ECLI:EU:C:2014:76). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0466>

Court of Justice of the European Union. (2016). *GS Media BV v Sanoma Media Netherlands BV and Others* (C-160/15, ECLI:EU:C:2016:644). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0160>

Court of Justice of the European Union. (2016). *Reha Training Gesellschaft für Sport- und Unfallrehabilitation mbH v. GEMA* (C-117/15, ECLI:EU:C:2016:379). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0117>

Court of Justice of the European Union. (2021). *Joined Cases C-682/18 and C-683/18, Frank Peterson v Google LLC and YouTube LLC, and Elsevier Inc. v Cyando AG* (EU:C:2021:503). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0682>

Court of Justice of the European Union. (2022). *Republic of Poland v European Parliament and Council of the European Union* (C-401/19). <https://curia.europa.eu>

Lenz v. Universal Music Corp., 815 F.3d 1145 (9th Cir. 2016). <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca9/13-16106/13-16106-2016-09-14.html>

Supreme Court of the United States. (1985). *Harper & Row, Publishers, Inc. v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/471/539/>

Supreme Court of the United States. (1994). *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, 510 U.S. 569. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/510/569/>

7. Национално законодавство / историски акти

Federal Ministry of Justice and Consumer Protection. (2021). *Act on the Copyright Liability of Online Content Sharing Service Providers (UrhDaG)*. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhdag/englisch_urhdag.html

Statute of Anne. (1709). *An Act for the Encouragement of Learning...* (8 Anne, c. 19) (Great Britain). Retrieved February 3, 2026, from <https://www.copyrighthistory.org>

United States Congress. (1909). *Copyright Act of 1909*. U.S. Government Printing Office. <https://www.copyright.gov/history/1909act.pdf>

United States Congress. (1976). *Copyright Act of 1976*. U.S. Government Printing Office. <https://www.copyright.gov/title17/>

United States Congress. (1998). *Digital Millennium Copyright Act*. U.S. Government Printing Office. <https://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf>

United States Congress. (n.d.). *Title 17 of the United States Code: Copyright law of the United States*. U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2023-title17>

United States Congress. (n.d.). *Title 17 of the United States Code: Copyright law of the United States (§ 102)*. U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2023-title17/USCODE-2023-title17-chap1-sec102>

United States Congress. (n.d.). *Title 17 of the United States Code: Copyright law of the United States (§ 512)*. U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2023-title17/USCODE-2023-title17-chap5-sec512>

U.S. Constitution, Article I, Section 8, Clause 8. (n.d.). <https://constitution.congress.gov/browse/article-1/section-8/clause-8/>

Cornell Law School. (n.d.). *17 U.S. Code (Copyright)*. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/17>

8. Извештаи, анкети, студии, институционални публикации

Брешковски, И., & Марковски, И. (2018). *Влијанието на Законот за авторско право и сродни права врз работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници - практики и препораки*. Конрад Аденауер Штифтунг & Здружение на новинарите на Македонија. <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2020/07/Vlijanieto-na-zakonot.pdf>

DataReportal. (2024). *Digital 2024: Global overview report*. <https://www.datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>

Drexel, J., Hilty, R., & Kur, A. (2016). *Collective Rights Management in the EU*. Max Planck Institute.

European Commission. (2018). *Flash Eurobarometer 464: Fake news and disinformation online*. Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>

European Parliament, Policy Department for Justice, Civil Liberties and Institutional Affairs. (2025). *Generative AI and Copyright: Training, Creation, Regulation* (PE 774.095). European Parliament.

European Union Intellectual Property Office. (2023). *European citizens and intellectual property: Perception, awareness and behaviour – 2023 IP perception study*. EUIPO Observatory on Infringements of Intellectual Property Rights.

Global Media Insight. (2024). *YouTube user statistics (2024)*. <https://www.globalmediainsight.com/blog/youtube-users-statistics/>

OECD. (2007). *Participative web and user-created content: Web 2.0, wikis and social networking*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264037472-en>

Taylor Wessing. (2022, November). *The DSM copyright directive in action: Germany's implementation and challenges* (PDF). <https://www.taylorwessing.com/-/media/taylorwessing/files/germany/2022/11/the-dsm-copyright-directive-in-action.pdf>

Urban, J. M., Karaganis, J., & Schofield, B. L. (2017). *Notice and takedown in everyday practice* (UC Berkeley Public Law Research Paper No. 2755628).

9. Веб-страници, блогови, медиумски написи, онлајн ресурси

Fingas, J. (2020, June 19). *Twitter takes down doctored Trump video over copyright issues*. Digital Trends. <https://www.digitaltrends.com/social-media/twitter-trump-doctored-video-takedown/>

Gillespie, T. (2018, June 26). How social networks set the limits of what we can say online. *WIRED*. <https://www.wired.com/story/how-social-networks-set-the-limits-of-what-we-can-say-online/>

Kelly, M. (2020, June 19). *Twitter disables video in Trump tweet featuring fake CNN chyron*. The Hill. <https://thehill.com/policy/technology/503660-twitter-disables-video-in-trumps-tweet-featuring-fake-cnn-chyron/>

Margoni, T., & Kretschmer, M. (2018). Why the text and data mining exception in the EU copyright directive is not what EU copyright needs. *CREATE Blog*. <https://www.create.ac.uk/blog/2018/04/25/why-tdm-exception-copyright-directive-digital-single-market-not-what-eu-copyright-needs/>

Meta. (n.d.). *Rights Manager*. Meta Platforms, Inc. <https://www.facebook.com/business/help/454951664593321>

Независен. (2025, October 30). Телевизорот уште е главен извор на информации. *Независен*. <https://nezavisen.mk/televizorot-ushte-e-glaven-izvor-na-informacii/>

YouTube. (2021). *YouTube copyright transparency report H1 2021*. Google LLC.
https://storage.googleapis.com/transparencyreport/report-downloads/pdf-report-22_2021-1-1_2021-6-30_en_v1.pdf

YouTube. (2023). *How Content ID works*. <https://support.google.com/youtube/answer/2797370>

Justia. (n.d.). *Harper & Row, Publishers, Inc. v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539 (1985).
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/471/539/>

Justia. (n.d.). *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, 510 U.S. 569 (1994).
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/510/569/>

DPMA. (2025). *Schiedsstelle* (ArbNer).
https://www.dpma.de/dpma/wir_ueber_uns/weitere_aufgaben/schiedsstelle_arbner

ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Одговори на прашалникот за медиумските навики и користењето на дигитални платформи

Анкетниот прашалник беше изработен и дистрибуиран онлајн преку платформата Google Forms во декември 2025 година. Целосниот текст на прашалникот со сите 27 прашања и одговори е даден во емпириското поглавје.

Во прилог е приказ на одговорите на прашалникот.

[illegible]

Прилог 2. Водич за полуструктурирано интервју и согласност за учество

2.1. Полуструктурирано интервју со автори

1. Авторска дејност и контекст

1. Можете ли накратко да ја опишете Вашата авторска дејност (вид на дела, публика, години на активно творештво)?

2. На кои пазари се објавени Вашите дела (национално, регионално, меѓународно)?

3. На кој начин Вашите дела се дистрибуираат – исклучиво во печатена форма или и во други формати?

2. Авторско право и лична информираност

4. Колку сте запознаени со правилата за авторско право и сродните права што се однесуваат на Вашите дела?

5. Дали сметате дека постојната правна рамка Ви обезбедува доволна заштита како автор?

6. Дали во пракса Ви се јасни Вашите права и обврски како автор во однос на користењето на делата од страна на трети лица?

3. Дигитална средина и употреба на авторски дела

7. Дали сте се соочиле со користење или споделување на Ваши дела надвор од официјалните канали (пр. преку интернет, социјални мрежи, портали или други медиуми)?

8. Доколку Вашите дела не се достапни онлајн, дали сметате дека тоа придонесува за поголема контрола врз нивното користење?

9. Дали сметате дека дигиталната средина претставува поголем ризик или можност за авторите?

4. Перцепција за корисниците и нивната свесност

10. Како ја оценувате свесноста на читателите и корисниците за авторското право?

11. Според Вашето искуство, дали корисниците прават јасна разлика меѓу дозволено користење (пр. цитирање) и повреда на авторското право?

12. Дали сметате дека зголемената потрошувачка на дигитални медиуми влијае врз односот на корисниците кон авторското право?

5. Дигитални платформи и одговорност

13. Како ја оценувате улогата на дигиталните платформи во однос на заштитата на авторските права?

14. Дали сметате дека платформите имаат доволно јасни обврски за спречување на повреди на авторското право?

15. Според Вас, кој треба да има поголема одговорност за заштита на авторските права во дигиталната средина – авторите, платформите или државата?

6. Рамнотежа меѓу заштитата на авторите и слободите на корисниците

16. Дали сметате дека постои соодветна рамнотежа меѓу заштитата на авторите и слободата на информирање и изразување на корисниците?

17. Каде, според Вас, таа рамнотежа најчесто се нарушува?

18. Дали постојните исклучоци и ограничувања (на пр. цитирање, образовна употреба) се доволно јасни и правично поставени?

7. Европска и иднина перспектива

19. Дали сметате дека европските стандарди за авторско право влијаат или би требало да влијаат врз заштитата на авторите во нашата држава/регион?

20. Дали усогласувањето со правото на ЕУ би придонело за поголема правна сигурност за авторите?

21. Кои промени би ги сметале за најважни за подобрување на положбата на авторите во современата медиумска средина?

8. Завршно прашање

22. Дали има нешто поврзано со авторското право и современите медиуми што сметате дека е важно, а не го опфативме со овие прашања?

Интервјуата се спроведуваат со почитување на принципите на доброволност, анонимност и доверливост на податоците.

2.2. Полуструктурирано интервју со носители на сродни права

1. Воведни прашања

1. Како би ја опишале Вашата професионална улога?

музички изведувач

музички продуцент

и двете

2. Колку години професионално сте активни во музичката индустрија?

3. На кои начини Вашите изведби/фонограми се користат или дистрибуираат денес? (пр. стриминг платформи, социјални мрежи, YouTube, TikTok, дигитални медиуми, традиционални медиуми)

2. Разбирање и перцепција на правната рамка (авторско право и сродни права)

4. Како го разбирате поимот „сродни права“ и Вашата улога како нивен носител во однос на авторското право?

5. Дали сметате дека постои јасна разлика (во пракса) меѓу заштитата на авторите и заштитата на носителите на сродни права на дигиталните платформи?

6. Колку сметате дека постојната правна рамка на ЕУ адекватно ги штити музичките изведувачи и продуцентите во онлајн средината?

7. Дали чувствувате дека Вашите права како носител на сродни права се:

целосно заштитени

делумно заштитени

недоволно заштитени

не можам да проценам

3. Практична примена и искуство со дигиталните платформи

8. Дали имате искуство со неовластено користење на Ваши изведби или фонограми на дигитални платформи?

9. Ако да, кои механизми сте ги користеле за заштита (известување, автоматско блокирање, посредници, колективни организации)?

10. Колку Ви се јасни правилата и постапките на дигиталните платформи во однос на:

- отстранување содржина

- монетизација
- идентификација на права

11. Дали сметате дека постојната регулатива (пр. DSM директивата) обезбедува јасен и предвидлив модел за одговорноста на платформите?

4. Рамнотежа меѓу заштитата на правата и слободата на корисниците

12. Како ја доживувате рамнотежата меѓу:

- заштитата на Вашите сродни права
- слободата на корисниците да создаваат и споделуваат содржини?

13. Дали автоматските системи за филтрирање и блокирање содржини, според Вас:

- ја унапредуваат заштитата
- создаваат ризик од прекумерно блокирање
- создаваат ризик од прекумерно ограничување
- не прават суштинска разлика?

14. Дали сте се соочиле со ситуации каде легално користење (пр. кратки извадоци, ремикс, пародија) било блокирано?

5. Содржина создадена од корисници и медиумска изложеност

15. Колку често Вашите изведби или фонограми се користат во:

- видеа на социјални мрежи
- user-generated content (UGC)
- кратки формати (Reels, Shorts, TikTok)?

16. Според Вашето искуство, дали корисниците се свесни дека ваквата употреба е поврзана со авторско и сродни права?

17. Дали сметате дека зголемената дигитална потрошувачка и изложеност на UGC доведува до:

- поголема свесност за правата
- исто ниво на свесност за правата
- намалена свесност за правата?

6. Оценка и препораки

18. Кои се, според Вас, најголемите слабости на постојната ЕУ регулатива во однос на сродните права во дигиталната средина?

19. Дали би препорачале:

- појасни правила за платформите
- поголема едукација на корисниците
- зајакнување на колективното управување
- други мерки (наведете)

20. Дали сметате дека заштитата на сродните права треба појасно да се третира одделно, но усогласено со авторското право?

7. Национален контекст и однос со правото на ЕУ

21. Како би ја оцениле усогласеноста на националната регулатива во Северна Македонија со правото на Европската унија во областа на авторското и сродните права?

22. Дали во Вашата професионална пракса почесто се соочувате со:

национални механизми за заштита

правила и процедури поставени од дигиталните платформи

комбинација од двете

23. Дали сметате дека дигиталните платформи применуваат унифицирани правила, независно од државата на потекло на носителот на права?

Интервјуата се спроведуваат со почитување на принципите на доброволност, анонимност и доверливост на податоците.

2.3. Полуструктурирано интервју со уредници на медиуми

Контекст и уредничка улога

1. Можете ли накратко да ја опишете Вашата улога и одговорностите што ги имате во однос на создавање, селекција и објавување на содржини?
2. Каков тип медиум уредувате (пр. онлајн портал, печатен медиум со онлајн издание) и кои дигитални платформи ги користите за објавување/ширење на содржини?
3. Во која мера сте свесни дека медиумските содржини што ги објавувате (текстови, фотографии, видеа) понатаму се преземаат, споделуваат или модифицираат од трети лица на други платформи?

Авторско право во уредничката пракса

4. Како во Вашиот медиум е регулирано авторското право на новинарските текстови, фотографии и други оригинални содржини?

Дог за вработување и дог за дело.

5. Дали постои јасна внатрешна политика или договорна пракса со авторите (новинари, фотографи, надворешни соработници) во однос на:

- носителството на правата
- дозволените начини на користење
- онлајн објавување и реобјавување?

6. Дали во пракса се соочувате со нејаснотии околу тоа:

- кој е носител на правата
- кои права се пренесени
- дали медиумот има право на понатамошно онлајн искористување?

7. Како постапувате кога користите содржини од други медиуми или автори (преземање, цитирање, видеа, линкови)?

Сродни права и медиуми

8. Дали сте запознаени со сродните права, особено со правата на:

- изведувачи
- производители на фонограми и видеограми
- радиодифузни организации?

9. Во Вашата уредничка пракса, дали се соочувате со ситуации каде објавувате или користите:

- аудиовизуелни материјали
- снимки од јавни настани
- интервјуа или настапи на трети лица без експлицитна согласност?

10. Колку Ви е јасна разликата помеѓу авторско право и сродни права во контекст на медиумско објавување?

11. Дали сметате дека постојната правна рамка доволно јасно ги уредува обврските на медиумите во однос на сродните права?

Нови медиуми и дигитални платформи

12. Како дигиталните платформи (Facebook, YouTube, Instagram, TikTok) влијаат врз уредничката политика и одлуките за објавување на содржини?

13. Дали некогаш сте се соочиле со:

- отстранување на содржини
- ограничување на достапност
- автоматско блокирање поради наводно прекршување на авторското право или сродните права?

14. Дали Ви е јасно кој сноси одговорност во такви случаи – медиумот, платформата или авторот?

15. Како ја оценувате улогата на дигиталните платформи во одржувањето на рамнотежа меѓу:

- заштита на носителите на права
- слобода на изразување
- јавен интерес?

Рамнотежа меѓу заштита и слободи

16. Од Ваше уредничко искуство, дали сметате дека сегашниот систем на авторскоправна заштита може да доведе до прекумерно ограничување на медиумските слободи?

17. Дали новинарите и уредниците се доволно правно писмени во областа на авторското право и сродните права?

18. Какви последици може да има правната несигурност врз:

- квалитетот на новинарството
- истражувачкото новинарство
- онлајн медиумите?

Оценка на правната рамка и препораки

19. Дали сметате дека постојната правна рамка (на национално или ЕУ ниво) е:

- јасна
- предвидлива
- применлива во дигитална средина?

20. Кои се, според Вас, најголемите практични предизвици за медиумите во однос на авторското право и сродните права?

21. Кои промени или подобрувања би придонеле за:

- поголема правна сигурност
- подобра заштита на правата
- одржлива рамнотежа со слободата на изразување?

Завршно прашање

22. Дали постои нешто од Вашата уредничка пракса што сметате дека е важно за разбирање на односот меѓу авторското право, сродните права и новите медиуми, а не го опфативме со претходните прашања?

Интервјуата се спроведуваат со почитување на принципите на доброволност, анонимност и доверливост на податоците.

2.4. Полуструктурирано интервју со практичари (правници)

Професионален контекст и релевантна пракса

1. Можете ли накратко да го опишете Вашето професионално искуство во областа на авторското право и сродните права, особено во контекст на медиуми, дигитални платформи или онлајн користење на содржини?

2. Во Вашата секојдневна пракса, со кои категории на носители на права најчесто работите (автори, изведувачи, продуценти, радиодифузери, медиуми, платформи)?

Перцепција за правната рамка во дигитален контекст

3. Како ја оценувате постојната правна рамка што се применува во Вашата пракса во однос на заштитата на авторското право и сродните права во дигитална средина?

4. Дали сметате дека оваа рамка обезбедува јасни и предвидливи правила за онлајн користење, споделување и повторна употреба на содржини – и за авторските дела и за предметите на сродни права (на пр. изведби, фонограми, емисии)?

Однос меѓу нормативната рамка и практичната примена

5. Во Вашата пракса, дали забележувате јаз меѓу нормативно утврдената заштита и начинот на кој авторското право и сродните права функционираат во реалната дигитална средина?

6. Кои се најчестите ситуации во кои автори, носители на сродни права или корисници не се сигурни што е дозволено, а што претставува повреда во онлајн контекст?

7. Дали можете да наведете пример (без доверливи податоци) каде што правната рамка е формално јасна, но нејзината практична примена создава правна несигурност, особено на дигитални платформи?

Дигитални платформи и спроведување на правата

8. Како ја оценувате улогата на дигиталните платформи во однос на спроведувањето на авторското право и сродните права (на пр. платформи за споделување содржини, социјални мрежи)?

9. Дали механизмите за пријавување и отстранување содржини (notice-and-takedown или слични постапки) придонесуваат за правна сигурност на носителите на права, или создаваат дополнителна несигурност?

10. Според Вашето искуство, дали изведувачите, продуцентите или медиумите имаат реални и ефективни механизми за заштита на своите сродни права на големи онлајн платформи?

Исклучоци, ограничувања и рамнотежа на интереси

11. Како ги оценувате постојните исклучоци и ограничувања во авторското право и сродните права (на пр. цитирање, известување за тековни настани, користење за информативни цели) во дигитална средина?

12. Во пракса, дали овие исклучоци почесто се применуваат соодветно, или претставуваат простор за злоупотреба, особено во онлајн медиумите и на социјалните платформи?

13. Дали сметате дека во дигиталниот контекст се постигнува соодветна рамнотежа меѓу заштитата на авторските и сродните права и слободата на изразување и информирање?

6. Дигитална култура, корисници и свесност

14. Како ја оценувате свесноста на корисниците за авторското право и сродните права во дигиталната средина?

15. Дали, според Вашето искуство, зголемената потрошувачка на дигитални медиуми придонесува кон релативизирање на правата на авторите и носителите на сродни права?

16. Дали содржините генерирани од корисници (UGC) се меѓу најчестите извори на повреди – и дали корисниците воопшто прават разлика меѓу авторски и сродни права?

Европски стандарди и меѓуграничен контекст

17. Дали во Вашата пракса се среќаваат со случаи каде што европските стандарди или судска пракса влијаат врз толкувањето на националните правила за авторско право и сродни права?

18. Според Вас, дали европскиот пристап кон одговорноста на дигиталните платформи може да придонесе за поголема правна сигурност во пракса?

19. Кои европски принципи или решенија (доколку сте запознаени) ги сметате за особено релевантни за дигиталната средина?

Критичка оценка и препораки

20. Кои се, според Вас, најголемите слабости на постојната регулатива во однос на авторското право и сродните права во дигиталниот контекст?

21. Кои измени или мерки би придонеле за појасен, поефикасен и поодржлив баланс меѓу заштитата на правата и слободите на корисниците?

Завршно прашање

22. Дали постои некое прашање или проблем од Вашата пракса поврзан со сродните права или дигиталните платформи, што сметате дека е особено важно за разбирање на авторскоправната заштита денес, а не беше опфатено со интервјуто?

Прилог 3. Анонимизирани записници и изјава за согласност од спроведени полуструктурирани интервјуа

3.1. Записник од полуструктурирано интервју со автор

1. Авторска дејност и професионален контекст

Испитаникот е активен автор со над 11 години континуирано творештво, насочено кон возрасна публика (18–90 години). Неговото творештво меѓу другото опфаќа и поезија и публицистички текстови (колумни), создадени и дистрибуирани преку дигитални медиуми, како и преку традиционални печатени изданија.

Делата на испитаникот се објавувани на регионално ниво, во земјите од поранешна Југославија и во Грција. Во однос на формите на дистрибуција, тој наведува дека неговите дела се достапни и во печатена и во дигитална форма, при што учествувал како коавтор во над 70–80 зборници (претежно поетски), објавил околу 20 книги во печатена форма и приближно 60 дигитални збирки.

Како значајни професионални референци, испитаникот го посочува публикувањето во еден од најстарите весници на Балканот, како и учество во документарен проект, во кој неговото творештво е обработено и презентирano во видео-документирана форма.

2. Авторско право и лична информираност

Испитаникот истакнува дека е целосно запознаен со правилата за авторско право и сродните права, што го поврзува со својата академска позадина и долготрајно искуство како автор. Во моментот на интервјуто, тој наведува дека е во подготовка на судски спор, поврзан со неовластено објавување на негова книга без негова согласност. Целта на постапката, според него, е остварување и на моралните, и на економските права.

Во однос на оценката на постојната правна рамка, испитаникот смета дека таа не обезбедува доволна и ефективна заштита. Како клучен проблем ја посочува недоволната примена на правото во пракса, особено во делот на државниот надзор и филтрирање на содржините. Според неговото мислење, не постојат јасни механизми кои ќе овозможат разликување меѓу веродостојни и манипулативни содржини, ниту пак јасни критериуми за тоа кој, како и под кои услови може да објавува.

Истовремено, тој укажува дека преголемата нормираност може да доведе до загрозување на слободата на изразување, што, според него, претставува поширок проблем присутен и во европскиот контекст. Дополнително, испитаникот укажува на постоење на организирани форми на делегитимирање на авторите, кои преку јавен притисок и „тролинг“ можат да доведат до нарушување на професионалниот и личниот интегритет на авторот, особено доколку неговите ставови се критички или спротивставени на доминантни политики. Во тој контекст, тој се чувствува незаштитен како автор, вклучително и во однос на понудите и условите за објавување.

Во однос на практичното разбирање на своите права и обврски, испитаникот наведува дека тие му се јасни, при што посочува примери на монографски изданија и дела наменети за истражувачи, кои можат да ги користат неговите објавени дела во рамки на сопствени научни или истражувачки трудови, во согласност со дозволените исклучоци.

3. Дигитална средина и употреба на авторски дела

Испитаникот потврдува дека се има соочено со користење и споделување на негови дела, особено на интернет и дигитални медиуми. Тој смета дека достапноста на делата онлајн може да придонесе за поголема контрола врз нивното користење, иако истовремено е свесен за ограничувањата на ваквиот пристап.

Во однос на поширокото прашање за улогата на дигиталната средина, испитаникот не ја квалификува исклучиво како ризик или како можност, туку ја дефинира како предизвик за современите автори.

4. Перцепција за корисниците и нивната свесност

Испитаникот дава исклучително ниска оценка за свесноста на корисниците за авторското право, оценувајќи ја како „нула“. Сепак, тој истакнува дека во одредени контексти, особено преку практични примери во официјални учебници, може да се забележи разбирање на разликата меѓу дозволено користење (како што е цитирањето) и повреда на авторското право.

Тој смета дека зголемената потрошувачка на дигитални медиуми директно влијае врз односот на корисниците кон авторското право и сродните права, при што често се намалува чувството за одговорност при користење туѓи авторски дела.

5. Дигитални платформи и одговорност

Улогата на дигиталните платформи во заштитата на авторските права, испитаникот ја оценува негативно. Според неговото мислење, платформите се водени пред сè од сопствени економски интереси, при што постои подготвеност за толерирање на злоупотреби сè додека санкциите не станат неизбежни. Тој смета дека платформите немаат доволно јасни обврски за спречување на повредите на авторското право.

Во однос на распределбата на одговорноста, испитаникот смета дека таа треба да биде споделена меѓу авторите, платформите и државата, со посебен акцент на етичката и моралната свесност на поединецот, како и на активната улога на државата.

6. Рамнотежа меѓу заштитата на авторите и слободите на корисниците

Испитаникот смета дека не постои соодветна рамнотежа меѓу заштитата на авторските права и слободата на информирање и изразување. Како главна причина за нарушувањето на оваа рамнотежа, тој го посочува централизирањето на моќта, особено во дигиталната средина.

Во однос на исклучоците и ограничувањата, тој смета дека тие се јасно поставени, при што нагласува дека практиките како коментирање и цитирање се прифатливи доколку се спроведуваат со почитување на авторството, а одговорноста за правилната примена ја гледа кај поединецот, вклучително и кај самиот автор.

7. Европска и иднина перспектива

Испитаникот смета дека европските стандарди за авторско право треба да влијаат врз заштитата на авторите во државата и регионот, но нагласува дека тие не треба да се применуваат насилно, без прилагодување на националниот контекст. Според него, усогласувањето со правото на ЕУ би придонело за поголема правна сигурност, при што Република Северна Македонија треба да воспостави минимум гаранции за остварување на авторскоправната заштита.

Како најважни идни насоки, испитаникот ги издвојува умерените промени, подобрата примена на постојното право, внимателното преиспитување на границите на слободата на изразување, како и развојот на морална и етичка самосвест кај сите засегнати страни.

8. Завршна напомена

Испитаникот не додаде дополнителни аспекти кои не биле опфатени со поставените прашања.

3.2. Записник од полуструктурирано интервју со автор

1. Профил на испитаникот

Испитаникот е професионален автор со долгогодишно искуство, со континуирана авторска активност од шеснаесет години. Станува збор за автор со разновидна креативна продукција, кој работи во повеќе медиумски и жанровски формати и има искуство со национални и меѓународни пазари. Испитаникот е активен во областа на пишувањето и сценаријата и има директно искуство со договорни односи со издавачи, продуценти и медиуми.

2. Професионален контекст и релевантна пракса

Авторската дејност на испитаникот опфаќа повеќе категории на авторски дела:

- пишување илустрирани книги и сликовници за детска публика (возраст 0–10 години), при што родителите имаат улога на посредници во читањето и интерпретацијата;
- пишување сценарија за телевизиски серии за деца, вклучително и конкретна детска ТВ серија;
- подготовка на сценарија за кратки анимирани филмови и сатирични телевизиски програми;
- пишување сценарија за радио реклами и развивање креативни кампањи за комерцијални клиенти.

Делата на испитаникот се објавени и користени на пазарите во Северна Македонија, Шпанија, Латинска Америка и САД, на македонски и шпански јазик. Дистрибуцијата се одвива исклучиво во печатена форма, без дигитална или онлајн експлоатација на делата.

3. Перцепција за правната рамка во дигитален контекст

Испитаникот наведува дека неговото познавање на авторското право и сродните права е делумно, најчесто поврзано со конкретни договори и проекти. Информираноста за правната рамка се зголемува преку анализирање на договори и консултации со адвокати, а не преку формална или систематска едукација.

Постојната правна рамка се перципира како недоволна за реална заштита на авторите, особено во однос на преговарачката позиција на авторот во договорните односи. Испитаникот смета дека правната регулатива формално постои, но не ја адресира доволно асиметријата на моќ меѓу авторите и другите носители на права.

4. Однос меѓу нормативната рамка и практичната примена

Во праксата, испитаникот наведува дека правата и обврските на авторот не се доволно јасни, особено во однос на користењето на делата од страна на трети лица. Иако нормативната рамка постои, таа не се одразува целосно во договорната пракса.

Договорите најчесто се формулирани така што доминантна позиција има другата договорна страна (издавачи, продуценти), а авторот има ограничен простор за маневрирање и заштита на сопствените интереси. Ова создава јаз помеѓу формалната правна заштита и нејзината реална примена.

5. Дигитални платформи и спроведување на правата

Испитаникот досега нема лично искуство со неовластено онлајн користење на своите дела, но смета дека дигиталната средина носи сериозни ризици доколку не е соодветно регулирана. Недостапноста на делата во дигитална форма се смета за механизам кој овозможува поголема контрола врз користењето, но истовремено го ограничува нивниот пазарен досег.

Во однос на дигиталните платформи, испитаникот смета дека тие треба да имаат слична одговорност како традиционалните медиуми и издавачи, но дека во моментот не постои доволно прецизна и ефективна правна рамка која ќе ја дефинира нивната улога во заштитата на авторските права.

6. Исклучоци, ограничувања и рамнотежа на интереси

Според испитаникот, не постои соодветна рамнотежа меѓу заштитата на авторските права и слободата на информирање и изразување. Рамнотежата најчесто се нарушува поради погрешно толкување на слободата на информирање, што резултира со несоодветно користење на авторските дела без санкции.

Во однос на исклучоците и ограничувањата, испитаникот смета дека образовната употреба е релативно јасно и правично регулирана, додека цитирањето и користењето на текстови, фотографии и видеа во други практики се недоволно прецизно уредени, што создава простор за злоупотреби.

7. Дигитална култура, корисници и свесност

Испитаникот оценува дека свесноста на корисниците за авторското право е многу ниска. Се забележува општа незаинтересираност за авторството, за трудот на авторите и за контекстот во кој тие создаваат.

Иако професионалците во медиумите покажуваат зголемена прецизност во користењето на авторски содржини, кај пошироката јавност постои нејасно разликување меѓу дозволено користење и повреда на авторските права. Зголемената потрошувачка на дигитални медиуми дополнително придонесува кон перцепцијата на интернетот како „отворен простор“ за слободно користење на содржини.

8. Европски стандарди и меѓуграничен контекст

Испитаникот смета дека европските стандарди за авторско право треба да имаат директно влијание врз националната правна рамка. Усогласувањето со правото на Европската унија се гледа како клучен предуслов за зголемување на правната сигурност на авторите, особено во контекст на прекугранична дистрибуција и дигитална употреба на делата.

9. Критичка оценка и препораки

Како најзначајни насоки за подобрување на положбата на авторите, испитаникот ги издвојува:

- зајакнување на законската заштита на авторските права, особено во дигиталната средина;
- поефективно спречување на неовластено користење на авторските дела;
- посилно колективно застапување на авторите со цел зголемување на нивната преговарачка моќ;
- подигнување на медиумската и дигиталната писменост кај корисниците.

Посебен акцент се става на потребата од јасно уредување на монетизацијата и надоместоците, како и транспарентност во финансиските односи меѓу авторите и другите носители на права.

10. Завршна напомена

Испитаникот укажува дека постојат структурни правни празнини кои овозможуваат злоупотреби од страна на издавачи и продуценти, особено во делот на надоместоците и дигиталната експлоатација. Се нагласува потребата овие прашања да бидат системски адресирани преку појасни законски решенија и политики кои ќе обезбедат одржлива рамнотежа меѓу интересите на авторите, корисниците и дигиталните платформи.

3.3. Записник од полуструктурирано интервју со носител на сродни права

Интервјуто беше спроведено со лице активно вклучено во музичката индустрија повеќе од петнаесет години, со професионално искуство како музички изведувач, а делумно и како автор на музика и текст. Испитаникот е присут на современите дигитални канали за дистрибуција на музика, вклучително со социјални мрежи, YouTube, стриминг платформи како Spotify и SoundCloud, како и други аудио сервиси, што овозможува релевантен увид во практичната примена на правата во онлајн средина.

Професионален контекст и разбирање на правната рамка

Од аспект на разбирањето на правниот концепт на сродните права, испитаникот изразува ограничено познавање на поимот и неговата правна содржина. Сродните права ги перцепира како права кои се „поделени“ меѓу повеќе субјекти во музичкиот процес, за разлика од авторските права кои ги доживува како ексклузивни. Јасно се идентификува себеси како носител на авторско право во однос на музичката и текстот, но не ја препознава сопствената позиција како носител на сродни права во пошироката правна рамка. Ова укажува на недоволна диференцијација меѓу авторските и сродните права во практичната перцепција на професионалците во музичката индустрија.

Во однос на разликата меѓу заштитата на авторите и заштитата на носителите на сродни права на дигиталните платформи, испитаникот смета дека во практика не постои јасна и видлива дистинкција. Дополнително, испитаникот не е доволно запознаен со постојната правна рамка на Европската унија и не може да даде прецизна оценка за степенот на заштита што таа ја обезбедува за музичките изведувачи и продуценти во онлајн средината. Како резултат на тоа, испитаникот не се изјаснува дали неговите права се целосно, делумно или недоволно заштитени, туку наведува дека не може да процени.

Практично искуство со дигиталните платформи

Во однос на практичната примена на правата, испитаникот наведува дека досега нема искуство со неовластено користење на неговите изведби или фонограми на дигиталните платформи. Како последица на тоа, не користел формални механизми за заштита, како известувања за повреда, автоматско блокирање на содржина или посредување преку колективни организации.

Сепак, изразува уверување дека современите технолошки системи овозможуваат лесна идентификација на неовластено користење на музички содржини, особено кога станува збор за мелодии и звучни записи. Оваа перцепција упатува на висока доверба во техничките капацитети на платформите, иако не е проследена со конкретно познавање на правните и процедурните правила за отстранување содржина, монетизација и идентификација на права. Во однос на регулативата на ЕУ, вклучително и DSM директивата, испитаникот повторно нагласува дека не е доволно информиран за да оцени дали таа обезбедува јасен и предвидлив модел за одговорноста на платформите.

Рамнотежа меѓу заштитата на правата и слободата на корисниците

Испитаникот ја доживува рамнотежата меѓу заштитата на сродните права и слободата на корисниците како нарушена во корист на слободниот пристап до музика. Испитаникот укажува дека, и покрај формалната заштита, корисниците во пракса можат слободно да слушаат или користат музички содржини без надоместок преку различни платформи. Во однос на автоматските системи за филтрирање и блокирање содржини, испитаникот не зазема јасен став за нивната ефективност и не наведува дека се соочил со случаи на блокирање на легално користење, како што се кратки извадоци, ремикси или пародии.

UGC и свесност за правата

Според испитаникот, неговите изведби ретко се користат во user-generated content, вклучително и кратки формати како Reels, Shorts или TikTok. Испитаникот смета дека корисниците генерално не се свесни дека ваквата употреба е поврзана со авторско и сродни права, што упатува на ниско ниво на правна култура и информираност во дигиталната средина. Во таа насока, изразува став дека зголемената дигитална потрошувачка не придонесува за поголема свесност за правата, туку напротив, може да доведе до нивно потценување.

Оценка на регулативата и препораки

Иако не е детално запознаен со регулативата на ЕУ, испитаникот како клучен проблем го идентификува нискиот процент на надоместок што авторите и изведувачите го добиваат од дигиталните платформи, особено во споредба со профитот што го остваруваат самите платформи. Се препорачува комбинација од мерки, вклучително појасни правила за платформите, поголема едукација на корисниците, зајакнување на колективното

управување, како и поголема селекција на авторите и повисок процент на заработка за носителите на права.

Во однос на односот меѓу авторското и сродните права, испитаникот смета дека заштитата на сродните права можеби треба појасно да се третира одделно, но во усогласеност со авторското право.

Национален контекст

Во националниот контекст, испитаникот не е запознаен со степенот на усогласеност на македонската регулатива со правото на ЕУ, но изразува критички став кон функционирањето на колективната организација ЗАМП, наведувајќи дека според неговото искуство, не функционира соодветно. Во практиката, испитаникот смета дека дигиталните платформи применуваат унифицирани правила, независно од државата на потекло на носителот на права.

3.4. Записник од полуструктурирано интервју со уредник на медиум

1. Контекст и уредничка улога

Испитаникот има долгогодишно професионално искуство во новинарството и уредува онлајн медиум. Покрај уредничката функција, испитакиот е активно вклучен во процеси на медиумска саморегулација и бил меѓу првите кои институционално го отвориле прашањето за заштита на авторските права на новинарите, фоторепортерите и видеопродукцијата.

Во рамките на професионалната кариера, испитаникот учествувал во иницијативи за унапредување на авторскоправната заштита, основање на новинарски синдикални структури и одржување едукативни предавања за авторското право во медиумите.

Медиумот кој го уредува функционира како онлајн платформа, а содржините дополнително се дистрибуираат преку социјалните мрежи (Facebook, Instagram, TikTok). Испитаникот е целосно свесен дека објавените медиумски содржини често се преземаат, споделуваат или модифицираат од трети лица на други платформи.

Како член на тело за постапување по жалби во областа на медиумската етика, интервјуираниот посочува дека плагијатот и неовластеното преземање содржини се меѓу најчестите и најлесно утврдливи прекршоци, но истовремено и прекршоци за кои постои многу низок степен на свест кај сторителите.

2. Авторско право во уредничката пракса

Во медиумот каде што работи испитаникот, авторските права се уредуваат преку договори за вработување и договори за дело. Иако се нагласува дека авторското право по своја природа е неотуѓиво, економските права најчесто се пренесуваат на медиумската куќа.

Покрај договорните решенија, во редакцијата постојат воспоставени внатрешни правила и практики за почитување на авторските права, правилно наведување извори и коректно користење содржини од други медиуми.

Испитаникот наведува дека формално постојат интерни протоколи, но тие се дел од пошироки организациски процедури. Во пракса, само ограничен круг на лица има целосно разбирање за прашањата поврзани со носителството на правата, опсегот на пренесените права и можностите за понатамошно онлајн искористување.

Дополнително се истакнува дека националната правна рамка делумно ги препознава овие прашања, но дека во медиумскиот сектор, особено во доменот на музиката и аудиовизуелните содржини, темата е слабо разработена и недоволно практично применета.

3. Сродни права и медиуми

Испитаникот покажува основна запознаеност со концептот на сродните права, вклучително и правата на изведувачите, производителите на фонограми и видеограми и радиодифузните организации.

Во уредничката пракса, не се користат аудиовизуелни материјали, снимки од јавни настани или настапи на трети лица без соодветна согласност. Сепак, се укажува на честата заблуда кај новинарите дека „првиот што ја објавил веста“ автоматски е автор, при што се занемарува суштинската разлика помеѓу факт и авторско дело.

Испитаникот нагласува дека фактот како таков не може да биде предмет на авторскоправна заштита, додека авторското дело произлегува од концептот, изборот, структурата и креативниот пристап. Во таа смисла, заштитата на текстуалните новинарски содржини е значително потешка отколку заштитата на фотографиите, каде што судската пракса признава значајни надоместоци.

4. Нови медиуми и дигитални платформи

Дигиталните платформи имаат значително влијание врз уредничките одлуки, пред сè поради ризикот од бришење или ограничување на содржините. Испитаникот смета дека алгоритмите на платформите не прават разлика меѓу јавен интерес и формално прекршување на авторско право, што резултира со „слепа“ примена на правилата.

Во конкретниот медиум, постојат јасни процедури и проверки пред објавување, со цел да се избегнат потенцијални прекршувања. Како исклучок, се наведува случај на користење фотографија со Creative Commons лиценца, каде што по реакција од авторот, грешката во атрибуцијата била веднаш коригирана.

Испитаникот смета дека во вакви случаи одговорноста недвосмислено паѓа врз медиумот, а не врз платформата или поединечниот автор.

5. Рамнотежа меѓу заштита и слободи

Според уредничкото искуство на испитаникот, актуелниот систем на авторскоправна заштита во пракса не доведува до прекумерно ограничување на

медиумските слободи. Напротив, масовната злоупотреба и неовластено преземање содржини укажува дека законските ограничувања често не се применуваат во пракса.

Се истакнува дека новинарите и уредниците генерално немаат доволна правна писменост во областа на авторското и сродните права, а честопати законите се толкуваат селективно, во зависност од личниот интерес или редакциската политика.

6. Оценка на правната рамка и препораки

Како најголеми практични предизвици се наведуваат:

- бавноста и неефикасноста на правната заштита,
- тешкотиите во остварување соодветна компензација,
- неприлагоденоста на правната рамка кон дигиталната средина.

Испитаникот нагласува дека не е проблем во недостиг на закони, туку во нивната практична примена. Потребни се јасни упатства, проактивна улога на регулаторните тела, дијалог меѓу медиумите, платформите и институциите, како и зајакнување на етичките стандарди.

Дополнително, се укажува дека авторските права се директно поврзани со работните права на новинарите, условите на работа и притисокот за квантитет на сметка на квалитет.

7. Завршни согледувања

Испитаникот заклучува дека почитувањето на авторските и сродните права е во интерес на сите учесници во медиумската индустрија и дека нивната заштита претставува заедничка придобивка. Наместо создавање нови институции, потребно е зајакнување на постојните регулаторни механизми и обезбедување правна поддршка во редакциите, особено преку присуство или достапност на правни експерти.

3.5. Записник од полуструктурирано интервју со уредник на медиум

1. Контекст и уредничка улога

Испитаникот е новинар и директор во непрофитна медиумска организација основана во првата деценија на XXI век, која функционира како дел од регионална мрежа на сродни организации. Организацијата работи како граѓанска (невладина) структура, без комерцијална дејност, и ги следи сопствената мисија и визија за зајакнување на демократските процеси, транспарентноста и владеењето на правото.

Медиумската публикација функционира како онлајн издание, со фокус на истражувачко новинарство, анализа на јавни политики, корупција, институционални слабости и процеси поврзани со европската интеграција. Дел од активностите на организацијата се и професионални обуки за новинари и менторски програми.

Како дел од уредничката и истражувачка работа, медиумот креира сопствени бази на податоци од јавен интерес (јавни трошоци, инфраструктурни проекти, странски инвестиции, имотни регистри и сл.), кои претставуваат оригинална новинарска продукција. Организацијата работи исклучиво проектно и не се потпира на рекламен или комерцијален модел.

Дистрибуцијата на содржината се врши првенствено преку веб-страницата, а дополнително преку социјални мрежи (Facebook, YouTube, Instagram), при што начинот на презентација се разликува по платформа (целосни текстови на веб, тизери и видеа на социјални мрежи).

2. Авторско право во уредничката пракса

Во секојдневната уредничка работа, прашањата поврзани со авторското право се постојано присутни. Медиумот објавува исклучиво оригинални новинарски текстови (во просек 4–5 неделно), а единствен исклучок се преведените текстови од партнерски регионални редакции, со јасно наведување на изворот.

Испитаникот нагласува дека медиумот континуирано се соочува со неовластено преземање на нивната содржина од други интернет-портали, при што: содржините се копираат без наведување извор, се користат без дозвола, или, во најекстремни случаи, целосно се преземаат и се објавуваат под друго авторство.

Медиумот користи исклучиво сопствени фотографии, располага со сопствена фотографска опрема и, кога е потребно, новинарите самостојно креираат визуелен материјал. Исклучително ретко се користат материјали под Creative Commons лиценца и тоа строго во согласност со условите, со коректна атрибуција. Во случаи на нужност, се користат принт-скринови со целосен контекст, а значаен дел од визуелната продукција се сопствени графици и инфографици со јасно брендирање.

Испитаникот укажува на сериозен проблем на општа неписменост во однос на авторските права кај онлајн медиумите, особено кај портали без вработени новинари, каде што речиси и не постои свест за авторско право.

3. Сродни права и медиуми

Во уредничката пракса, прашањата за сродните права индиректно се појавуваат преку користење аудиовизуелни содржини, видеа од настани и материјали од социјални мрежи. Испитаникот посочува дека границите меѓу дозволено користење, цитирање и повреда на права често се нејасни за медиумските работници.

Посебен проблем е тоа што содржините создадени од корисници (постови, видеа, фотографии на социјални мрежи) сè почесто се третираат како „јавен ресурс“, без јасно разграничување на авторските и сродните права. Ова создава конфузија и кај новинарите и кај публиката во однос на тоа кој има право на понатамошно користење и под кои услови.

4. Нови медиуми и дигитални платформи

Испитаникот наведува дека медиумот има искуство со отстранување или ограничување на содржини на социјалните мрежи, особено при споделување видеа и чувствителни политички теми. Обично се работи за автоматизирани интервенции од платформите, без доволно јасно образложение.

Иако платформите, според испитаникот, формално не влијаат директно врз уредничките одлуки за тоа што ќе се објави, тие фактички ја регулираат медиумската содржина преку сопствените правила, алгоритми и механизми за модерирање. На тој начин, платформите се перципираат не само како технички посредници, туку и како де факто регулатори на медиумскиот простор.

5. Рамнотежа меѓу заштита и слободи

Испитаникот не наведува конкретни случаи каде што авторското право директно довело до ограничување на уредничката слобода, но посочува дека високите

професионални стандарди и правната претпазливост значително го продолжуваат и усложнуваат процесот на истражувачко новинарство.

Истражувачките приказни се подготвуваат со месеци, со повеќекратни проверки на извори, факт-чекинг, анализа на можни правни ризици и консултација на домашни и странски извори на податоци. Овој пристап, иако неопходен, ја зголемува тежината на работата и ги става медиумите во нерамноправна позиција во однос на портали кои објавуваат непроверени или преземени содржини без последици.

6. Оценка на правната рамка и препораки

Според испитаникот, правната рамка е формално разбирлива, но во пракса масовно се крши. Постојат сериозни институционални слабости, особено отсуство на ефективен инспекциски и надзорен механизам што би обезбедил спроведување на правилата.

Исто така, се укажува на јаз меѓу формалното усогласување со европските стандарди и реалната медиумска пракса. Недостасува системска поддршка за медиумите, особено во форма на правна помош, јасни насоки и институционална реакција.

Како можни решенија се наведуваат:

- јасни и практични упатства за примена на авторското право во дигитална средина,
- зајакнување на институционалниот надзор,
- континуирана едукација на новинарите,
- подигнување на свеста кај публиката за вредноста на авторската содржина.

7. Завршни согледувања

Испитаникот заклучува дека во дигиталната ера линиите меѓу авторство, извор и јавен интерес се сериозно избришани. Зголеменото користење содржини од социјални мрежи е проследено со значително намалена свест за авторските и сродните права, и кај медиумите и кај публиката.

Праксата на преземање објави од социјални мрежи без проверка, дозвола или контекст се смета за сериозна закана за професионалното новинарство. Според испитаникот, почитувањето на авторските права не е формална пречка, туку предуслов за квалитетно, одговорно и одржливо новинарство.

3.6. Записник од полуструктурирано интервју со практичар (правник)

Профил на испитаникот

Испитаникот е адвокат со долгогодишно професионално искуство во областа на интелектуалната сопственост, со примарен фокус на индустриска сопственост, како и релевантно искуство во примената на авторското право и сродните права. Во рамки на својата пракса, испитаникот работи со прашања поврзани со новите медиуми, дигиталните платформи и онлајн користењето на заштитени содржини, особено во контекст на дигиталните пазари и платформите за електронска трговија.

1. Професионален контекст и релевантна пракса

Испитаникот истакна дека во националниот контекст авторското право и сродните права релативно ретко резултираат со судска заштита. Според неговата оценка, Република Северна Македонија претставува мал пазар кој не е од суштински интерес за големите меѓународни компании, поради што само исклучително значајни случаи би биле предмет на судска постапка.

Во пракса, најчесто се применува спогодбено решавање на споровите, додека индивидуалните автори и носители на сродни права ретко располагаат со финансиски, институционален и психолошки капацитет за водење судска постапка. За разлика од нив, поголемите правни субјекти имаат поголеми можности да иницираат формални правни постапки.

Испитаникот посочи дека дигиталните платформи формално се повикуваат на националните законодавства, но во практичната примена честопати применуваат правила и стандарди преземени од други правни системи, што создава дополнителна правна несигурност. Во неговата пракса доминираат предмети поврзани со заштита на трговски марки во дигитална средина, особено во контекст на платформите кои функционираат како дигитални пазари.

2. Перцепција за правната рамка во дигитален контекст

Испитаникот оцени дека постојната правна рамка формално обезбедува одредено ниво на заштита на авторското право и сродните права во дигитална средина, но дека во практичната примена се јавуваат бројни недоречености. Посебно беше нагласено

отсуството на јасни и конзистентни судски ставови, што го отежнува предвидувањето на исходот од евентуална правна постапка.

Според испитаникот, пред поведување на спор неопходна е проценка на правниот ризик, која во оваа област е особено тешка поради условниот и фрагментарен карактер на правната регулатива. За разлика од други правни области каде постојат утврдени судски позиции, кај авторското право и сродните права во дигитален контекст сè уште не постои стабилна судска пракса.

Во однос на доказната постапка, испитаникот укажа на сериозни практични проблеми. Наведе пример каде надлежна институција, пред која се повикува носителот на авторско право, ја прекинува управната постапка и ја упатува странката да поведе граѓанска постапка со цел претходно да го утврди постоењето на правото, при што останува нејасно против кого конкретно треба да се поведе постапката пред граѓанскиот суд (против самиот себе?) и по кој процесен пат.

Дополнително, беше истакната правната несигурност во однос на доказната сила на организациите за колективно управување со авторски и сродни права, како и несоодветната примена на вештачењето, вклучително и случаи каде судот бара супервештачење со состав што не е во согласност со Законот за вештачење. Поради отсуство на регистри и стандардизирани механизми за докажување, потребно е во пракса да се утврдат алтернативни решенија.

3. Однос меѓу нормативната рамка и практичната примена

Испитаникот недвосмислено укажа на постоење на значителен јаз меѓу нормативно утврдената заштита и нејзината практична примена во дигиталната средина. Како илустративен пример беше наведен јавен настан на кој се изведува музика, при што присутните лица снимаат и објавуваат содржини на социјалните мрежи. Иако во правна смисла постои елемент на јавност, утврдувањето на повредата, носителот на одговорност и потенцијалната штета претставува значителен практичен предизвик.

Испитаникот посочи дека во вакви случаи тужбеното барање често се поклопува со барањето за изрекување привремена мерка (на пример, престанок на користење), што создава процесни тешкотии и правна несигурност при нејзиното изрекување и спроведување. Дополнително, постои сериозен проблем во однос на начинот на докажување на повредата во дигитален контекст.

Во однос на корисниците, испитаникот истакна дека тие во најголем дел не ги читаат условите за користење на дигиталните платформи, кои се сложени и правно технички формулирани. Според него, овие услови треба да бидат појасни и поедноставни, а општото ниво на медиумска и правна писменост кај корисниците е ниско.

4. Дигитални платформи и спроведување на правата

Испитаникот оцени дека дигиталните платформи формално имаат воспоставени механизми за заштита на авторското право и сродните права, но дека нивната практична ефикасност е ограничена. Дури и по отстранување на содржината, таа може повторно да биде објавена, што ја релативизира ефективната заштитата.

За авторите и носителите на права, ова подразбира дополнителни финансиски и организациски трошоци, бидејќи често е неопходно ангажирање на специјализирани субјекти за континуиран мониторинг на платформите. Сепак, механизмите за пријавување и отстранување содржини кај големите платформи се оценети како функционални, особено кога се користат преку полномошник. Во однос на сродните права, испитаникот смета дека изведувачите, продуцентите и медиумите располагаат со механизми споредливи со оние за авторските права.

5. Исклучоци, ограничувања и рамнотежа на интереси

Според испитаникот, исклучоците и ограничувањата во авторското право и сродните права се нејасни не само за корисниците, туку и во пошироката правна пракса. Проценката дали е исполнет условот за цитирање, известување за тековни настани или користење за информативни цели често зависи од субјективна оценка, што создава простор за различни толкувања.

Во дигиталниот контекст, овие исклучоци често претставуваат основа за злоупотреба, особено во онлајн медиумите и на социјалните платформи. Рамнотежата меѓу заштитата на авторските и сродните права и слободата на изразување и информирање, според испитаникот, е остварлива кај професионалните корисници, но значително потешко кај општата публика.

6. Дигитална култура, корисници и свесност

Испитаникот оцени дека свесноста за авторското право и сродните права во дигиталната средина е неурамнотежена и варира од целосно непознавање до високо ниво

на експертско знаење. Оваа свесност не е директно поврзана со возраста, бидејќи постојат случаи на висока медиумска писменост кај постари корисници и обратно.

Зголемената потрошувачка на дигитални медиуми придонесува кон релативизирање на правата, при што корисниците често не прават разлика меѓу авторско право и сродни права. UGC се идентификувани како еден од најчестите извори на повреди, без соодветно разбирање на правната природа на користената содржина.

7. Европски стандарди и меѓуграничен контекст

Испитаникот потврди дека европските стандарди и судската пракса на Европската унија влијаат врз толкувањето на националните правила. Сепак, според него, европскиот пристап кон одговорноста на дигиталните платформи, особено концептот на „најдобри напори“, не придонесува за поголема правна сигурност во националниот контекст, каде е неопходно јасно и прецизно нормативно уредување.

8. Критичка оценка и препораки

Како една од најзначајните слабости на постојната регулатива, испитаникот ја идентификува нејзината фрагментираност и отсуството на унифициран нормативен пристап. Дополнително, не постои јасно определена институција со надлежност за надзор и системска координација во примената на авторското право и сродните права во дигиталниот контекст, што создава институционална празнина и правна несигурност.

9. Завршна напомена

Испитаникот не посочи дополнителни прашања или проблеми кои смета дека се релевантни за темата, оценувајќи дека интервјуто ги опфатило сите суштински аспекти на заштитата на авторското право и сродните права во дигиталната средина.

3.7. Записник од полуструктурирано интервју со практичар (правник)

Профил на испитаникот

Испитаникот е адвокат со повеќе од петнаесет години професионално искуство во областа на интелектуалната сопственост, со доминантен фокус на заштита на трговски марки и индустриска сопственост. Покрај тоа, тој има и практично искуство со примена на авторското право во дигитална средина, особено во контекст на онлајн платформи и социјални мрежи. Во текот на својата кариера, испитаникот бил ангажиран како правен советник во странски компании, како и како правен советник (legal counsel) во маркетинг агенција која работи за странска компанија со седиште во Обединетото Кралство и активности насочени кон пазарите на Европската унија.

1. Професионален контекст и релевантна пракса

Испитаникот истакна дека неговото основно професионално искуство е поврзано со интелектуалната сопственост, пред сè со трговските марки и индустриската сопственост, во период подолг од петнаесет години. Во рамки на својата пракса, тој се соочувал и со прашања од авторското право, особено во дигитален контекст.

Како пример за практична примена, испитаникот наведе искуства со Meta, каде постапувањето по пријави за повреда на права се одвива во релативно кратки рокови, под услов да се достават соодветни и релевантни докази. Според него, Во пракса, во случаи на повреди на трговски марки, дигиталните платформи често реагираат поефикасно и побрзо, што се должи на појасно дефинираните правни стандарди за утврдување на повреда, како и на зголемениот ризик од правна и комерцијална одговорност доколку не постапат по пријава.

Во однос на авторското право, испитаникот укажа дека заштитата е поефикасна кога постои претходно депонирано авторско дело или јасно уреден договорен однос (на пример, билатерален договор со авторот). Отсуството на формализиран доказ за авторство значително го отежнува докажувањето на правото во дигитална средина.

Во однос на зачестеноста, испитаникот наведе дека не се соочува многу често со предмети поврзани со авторското право и сродните права во дигитална средина, но такви случаи сепак постојат, особено во маркетинг-индустријата. Дополнително, тој укажа дека развојот и сè пошироката употреба на вештачка интелигенција (ВИ) значително ги

усложнува авторскоправните односи. Во пракса, станува сè потешко да се утврди носителството на правата врз содржините кои се создаваат или модифицираат со помош на ВИ алатки.

Испитаникот нагласи дека во договорите со клиентите редовно се вклучуваат клаузули со кои се гарантираат правата врз содржините, а при користење на ВИ секогаш се бара изречна согласност за инкорпорирање на ВИ-елементи. Дополнително, во рамки на внатрешните постапки, се води детална евиденција (логови и инпути) за користење на ВИ алатки, со цел подоцна да може да се докаже начинот на создавање на содржината.

2. Перцепција за правната рамка и дигиталниот контекст

Според испитаникот, правната рамка што се применува во контекст на Европската унија обезбедува повисоко ниво на заштита на авторското право и сродните права во дигитална средина во споредба со националниот контекст во Република Северна Македонија. Во рамки на неговата тековна професионална ангажираност, каде активностите се насочени кон територијата на ЕУ, тој оценува дека системот на заштита е пофункционален и поефикасен.

Во однос на јасноста и предвидливоста на правилата за онлајн користење на авторски дела, испитаникот наведе дека нема негативни искуства во својата пракса и дека генерално ја смета рамката за соодветна, особено поради начинот на кој постапуваат платформите со кои работи. Сепак, тој истакна дека една од клучните практични дилеми се однесува на прифатливите докази за постоење на авторско право.

Според него, самиот институт на авторското право, но и сродните права не се доволно прецизно операционализирани во однос на минималниот праг на докажување. Во случаи кога не постои депонирано дело или формален доказ за авторство, се јавува значителна правна несигурност околу тоа како и со кои средства авторот може да го докаже своето право. Дополнително, различните национални законодавства нудат различни решенија, што од перспектива на авторот и носителот на сродни права создава дополнителна комплексност, особено во однос на следењето на неовластени измени или користења на делото.

3. Однос меѓу нормативната рамка и практичната примена

Испитаникот оцени дека во теорија би требало да постои усогласеност меѓу законската регулатива и нејзината практична примена, но во реалната дигитална средина

тоа не секогаш се постигнува. Практичните тешкотии најчесто произлегуваат од недоволно јасно разбирање на дозволеното користење, како кај авторите и носителите на сродни права, така и кај медиумите и корисниците.

Испитаникот наведе примери поврзани со јавно користење на музички дела, каде често се смета дека еднократното купување на делото автоматски овозможува неограничено јавно користење. Во такви ситуации, преку колективните организации се бараат надоместоци за правата на изведувачите, што често доаѓа како изненадување за корисниците.

Кај медиумите, испитаникот укажа на постоење на перцепција дека платформите се „амнестирани“ од одговорност и дека содржините кои се преземаат и пренесуваат не подлежат на посебна проверка во однос на авторското право. Кај индивидуалните корисници, пак, постои значителна неинформираност и недоволно разбирање на основните правила за онлајн користење на содржини.

4. Дигитални платформи и спроведување на правата

Испитаникот ја оцени улогата на дигиталните платформи како генерално коректна и правична во однос на постапувањето по пријави за повреда на авторско право и сродните права. Сепак, тој укажа дека проблемите најчесто се јавуваат во однос на злоупотребите и ретроактивните побарувања.

Како илустративен пример, испитаникот наведе случаи каде клиенти користеле фотографии преземени од интернет, сметајќи дека се дел од јавната сфера, по што по подолг временски период (на пример, десет години) биле контактирани од адвокатски канцеларии од САД со барање за надомест за користење на фотографијата. Во такви случаи, платформите често не преземаат активна улога, а одговорноста се префрла на корисниците.

Во однос на механизмите за пријавување и отстранување содржини, испитаникот оцени дека тие генерално функционираат, но дека правната несигурност најчесто се јавува во фазата на докажување на авторството. Според него, авторите и носителите на сродни права имаат реална можност да ги заштитат своите права на големите онлајн платформи, доколку располагаат со соодветни докази.

5. Исклучоци, ограничувања и рамнотежа на интереси

Испитаникот оцени дека исклучоците и ограничувањата се разбирливи и неопходни, доколку се применуваат соодветно и без намера за остварување профит од туѓо авторско

дело. Во пракса, тие претставуваат важен инструмент за обезбедување рамнотежа меѓу заштитата на правата и слободата на изразување и информирање.

Во дигиталниот контекст, според испитаникот, рамнотежата меѓу заштитата на авторските права и слободата на изразување генерално се постигнува, но постои ризик од злоупотреба на исклучоците, особено кога тие се користат за комерцијални цели.

6. Дигитална култура и свесност

Испитаникот оцени дека свесноста за авторското право и сродните права во дигиталната средина е исклучително ниска, не само кај корисниците, туку и кај самите автори и носители на сродни права, кои не секогаш се целосно информирани за обемот и начините на заштита на своите права.

Зголемената потрошувачка на дигитални медиуми, според него, веројатно придонесува кон релативизирање на авторското право и сродните права, а содржините генерирани од корисници претставуваат еден од позначајните извори на потенцијални повреди.

7. Европски стандарди и меѓуграничен контекст

Испитаникот потврди дека во својата пракса се соочува со ситуации каде европските стандарди и решенија се земаат предвид при толкувањето на националните правила за авторско право. Според него, европскиот пристап кон одговорноста на дигиталните платформи може да придонесе за воспоставување на одреден баланс, но не и за апсолутна правна сигурност.

Како релевантно решение, испитаникот истакна дека е поцелисходно платформите да располагаат со сопствени правила и механизми за постапување, наместо воведување на прекумерно строга регулаторна рамка.

8. Критичка оценка и препораки

Како една од најзначајните слабости на постојната регулатива, испитаникот го идентификува отсуството на јасни и сеопфатни правила за авторското право во контекст на вештачката интелигенција. Според него, токму оваа област претставува најголем предизвик за идниот развој на авторскоправната заштита.

Дополнително, тој укажа дека во националниот контекст постојат сериозни практични тешкотии во докажувањето на авторските права пред суд, вклучително и нејаснотии околу тоа против кој субјект треба да се води постапката.

9. Завршна напомена

Испитаникот истакна дека состојбата во Република Северна Македонија во однос на практичната примена на авторското право и сродните права е незадоволителна и дека во својата пракса имал потешкотии да ја убеди судската инстанца за основаноста на тужбеното барање, особено во однос на релевантноста на односот меѓу авторот и издавачот.

3.8. Изјава за согласност за учество во научно истражување

Јас, _____, со ова изјавувам дека доброволно се согласувам да учествувам во полуструктурирано интервју спроведено во рамки на научно истражување за потребите на докторската дисертација со наслов: *Авторското право и сродните права и новите медиуми: заклучоци и препораки од анализата на политиките на Европската унија*, на кандидатката м-р Мартина Тодоровска.

1. Цел на истражувањето

Ми беше објаснето дека целта на интервјуто е испитување на практичната примена и перцепцијата на авторското право и сродните права во медиумската работа во дигитална средина, во контекст на новите медиуми и дигиталните платформи, како дел од научното истражување.

2. Доброволност на учеството

Свесен/на сум дека моето учество е целосно доброволно и дека имам право во секој момент, без образложение и без никакви последици, да го прекинам учеството во интервјуто или да повлечам одговори.

3. Доверливост и анонимност

Се согласувам дека моите одговори ќе бидат користени исклучиво за научни и академски цели. Податоците ќе бидат обработени и презентирани во анонимизирана форма, без наведување на мое име, назив на медиумот или други информации кои би можеле директно или индиректно да доведат до моја идентификација, освен доколку поинаку не е изречно договорено.

4. Начин на користење на податоците

Разбирам дека добиените податоци може да бидат користени во докторската дисертација, научни трудови и академски презентации, исклучиво во согласност со научно-етичките стандарди.

5. Согласност

Со потпишување на оваа изјава потврдувам дека сум информиран/а за целта и природата на истражувањето и доброволно се согласувам да учествувам.

Датум: _____

Име и презиме: _____

Функција / улога: _____

Потпис: _____